

GAD

GENÇLİK | araştırmaları d e r g i s i

JOURNAL OF YOUTH RESEARCH

SAYI
36

Yıl: 2025 cilt: 13

**GENÇLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ /
JOURNAL OF YOUTH RESEARCH**

Cilt/Volume: 13
Sayı/Number: 36
Ağustos/August 2025

Yayın Dili
Türkçe/İngilizce

ISSN 2791-8157

Gençlik Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.
Journal of Youth Research is the official peer-reviewed, international journal of the Ministry of Youth and Sports of Turkish Republic. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Genel Koordinatör/General Coordinator
Doç. Dr. Mehmet Fatih Köse

Yazı İşleri Müdürü/
General Publication Director
Dr. Rahime Mercan Sarı

Teknik Editör/
Technical Editor
Zahide Çınar

**Gençlik Araştırmaları Dergisi (GAD)
ULAKBİM TR DİZİN**
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı) ve
EBSCO'da taranmaktadır.

**T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı ve
Gençlik Araştırmaları Dergisi Adına
İmtiyaz Sahibi/Owner**
Av. Doç. Dr. Safa KOÇOĞLU

Editör/Editor
Av. Doç. Dr. Safa KOÇOĞLU
Doç. Dr. Mehmet Fatih KÖSE
Dr. Rahime MERCAN SARI

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor
John Zacharias CRIST

Yayın Kurulu/International Editorial Board*
Aylin Görgün Baran / Hacettepe Üniversitesi
Hayri ERTAN/ Eskişehir Teknik Üniversitesi
Eugene Kennedy / Louisiana State University
Yakup Bilgili / Florida State College
Kubilay Öcal / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Tolga TEK / Selçuk Üniversitesi
Emine YÜCEL / Selçuk Üniversitesi
Hatice EKİCİ / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Muhammed Erkam KOCAKAYA / İstanbul Üniversitesi
Nilgün ÖZCAN / T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
Hasan KAVGACI / T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
Gülsemin ERTÜRK ÇELİK / T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
Erhan AÇAR / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

***İsme göre alfabetik sırada/**
In alphabetical order by name

Yayın Koordinatörü/Publishing Coordinator
Dr. Rahime Mercan Sarı

Tasarım Dizgi ve Uygulama/Graphic Design
Bilal Said Doğrusöz

Mizanpaj/Proofreading
Bilal Said Doğrusöz

Yayın Türü/Type of Publication
Yaygın Süreli Yayın/Peer Reviewed Academic Journal

Yayın Periyodu/Publishing Period
Dört ayda bir (Nisan, Ağustos, Aralık aylarında) yayımlanır/
Three times a year (April, August, December)

Ankara - Ağustos 2025 / Ankara August 2025

Dergi Atıf Adı/Journal Name
Gençlik Arş. Derg./Journal of Youth Research

Yönetim Yeri/Management Location
T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
Eğitim, Araştırma ve Koordinasyon
Genel Müdürlüğü
Örnek Mahallesi, Oruç Reis Caddesi No:13 Altındağ,
Ankara Telefon: 444 0 472
e-mail: genclikarastirmalari@gsb.gov.tr
web: <http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr>

İçindekiler Table of Contents

İNCELEME / ARAŞTIRMA	
Üniversite Öğrencilerinde Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlığın İncelenmesi <i>Investigation of Psychological Dependence on Smoking, Cognitive Flexibility and Resilience in University Students</i>	01 12
Mehmet Enes Sağar	
İNCELEME / ARAŞTIRMA	
13-16 Yaş Arası Ergenlerde Sosyal Destek Algısı ve Psikolojik Sağlamlık ile Duygusal Yeme Davranışı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi <i>Examination of Relationships Between Perception of Social Support, Psychological Resilience and Emotional Eating Behavior in Adolescents Aged 13-16</i>	17 37
Ezgi Yazgan & Gülen Baran	
İNCELEME / ARAŞTIRMA	
Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması <i>Development of a Global Climate Change Awareness Scale: A Validity and Reliability Study</i>	42 58
Mustafa Yılmaz & Ferhunde Hayırsever Topçu & İlhan Günbayı	
İNCELEME / ARAŞTIRMA	
Sanal Ortamlardaki Gizli Tehlike: Çevrim İçi Çocuk İstismarı <i>The Hidden Danger in Virtual Environments: Online Child Exploitation</i>	62 78
Yahya Aktu	
İNCELEME / ARAŞTIRMA	
Kadın Bağımlı Olmak: Tedavi Süreci, Zorluklar ve Öneriler <i>Being a Female Addict: Treatment Process, Challenges and Recommendations</i>	84 102
Musa Gürel & Ayşegül Daşgın & İlker Aktürk & Ömer Miraç Yaman	
İNCELEME / ARAŞTIRMA	
Bilişsel Buradalık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması <i>Validity and Reliability Study of the Cognitive Presence Scale</i>	109 127
Ahmet Cançelik & Arif Altun	
Yazarlara Notlar	131
Notes for Writers	133

Copyright © 2025 T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
<http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>
 Gençlik Araştırmaları Dergisi • Ağustos 2025 • 13 (36) • 1-11

ISSN 2791-8157
Başvuru | 17 Ocak 2024
Kabul | 4 Şubat 2025

Üniversite Öğrencilerinde Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlığın İncelenmesi

*Mehmet Enes Sağar**

Öz

Bu araştırmada, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinin üniversite öğrencilerinde sigaranın psikolojik bağımlılığı düzeylerini ne kadar yordadığını incelemek amaçlanmaktadır. Bu çalışma 2023-2024 eğitim öğretim yılında Afyon ilindeki üniversitelerde öğrenim görmekte olan 116'sı (%47.7) erkek ve 127'si (%53.3) kız toplamda 243 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Araştırma grubunun yaş aralığı 20-30 arasında değişmekle birlikte yaş ortalamaları 23.42 ± 2.93 (yıl) olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak Sigaranın Psikolojik Bağımlılığını Değerlendirme Ölçeği, Bilişsel Esneklik Envanteri, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın verilerinin analizinde çoklu doğrusal regresyon analiz (adimsal) yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada sigaranın psikolojik bağımlılığı ile bilişsel esneklik ($r = -.611$, $p < .01$) ve psikolojik sağlamlık ($r = -.543$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde birer ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinin birlikte sigaranın psikolojik bağımlılığının yaklaşık olarak %40'ını açıkladığı belirlenmiştir ($R = .632$; $R^2 = .400$, $p < .01$; $F_{2/240} = 79.96$; $p < .01$). Bilişsel esneklik değişkeninin beta katsayısı $-.454$ ve psikolojik sağlamlık değişkeninin beta katsayısı $-.226$ olarak bulunmuştur. Beta katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarının anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($t_{B.E} = -6.48$, $p < .01$; $t_{P.S.} = -3.22$, $p < .05$). Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinin sigaranın psikolojik bağımlılığını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Bu araştırma sonucunda, sigaranın psikolojik bağımlılığını sırası ile “bilişsel esneklik” ve “psikolojik sağlamlık” değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı, Bilişsel Esneklik, Psikolojik Sağlamlık, Üniversite Öğrencisi

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye. mehmetenes15@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0941-5301

Abstract

This study aims to examine how cognitive flexibility and psychological resilience variables predict the levels of psychological dependence on smoking among university students. The universe of this study consisted of Turkish university students in Turkey. This study was conducted with a total of 243 university students, 116 (47.7%) male and 127 (53.3%) female, studying at universities in Afyon province in the 2023-2024 academic year. Although the age range of the study group varied between 20 and 30, the mean age was determined to be 23.42 ± 2.93 (years). The Psychological Dependency on Smoking Assessment Scale, Cognitive Flexibility Inventory, Brief Resilience Scale and Personal Information Form were used as data collection tools in the study. Multiple linear regression analysis (stepwise) method was used to analyze the data of the study. In the study, it was determined that there was a significant negative correlation between the psychological dependence on smoking and cognitive flexibility ($r = -.611$, $p < .01$) and resilience ($r = -.543$, $p < .01$). It was determined that the cognitive flexibility and resilience variables together explain approximately 40% of the variance in psychological dependence on smoking ($R = .632$; $R^2 = .400$, $p < .01$; $F_{2/240} = 79.96$; $p < .01$). The beta coefficient of the cognitive flexibility variable was found to be $-.454$ and the beta coefficient of the resilience variable was found to be $-.226$. It was determined that the t test results regarding the significance of the beta coefficient were significant ($t_{c.e} = -6.48$, $p < .01$; $t_R = -3.22$, $p < .05$). In the multiple linear regression analysis, it was determined that the cognitive flexibility and resilience variables significantly predicted the psychological dependence on smoking. In the multiple linear regression analysis, it was determined that the cognitive flexibility and resilience variables significantly predicted the psychological dependence on smoking. As a result of this study, it was found that the psychological dependence on smoking was significantly predicted by the variables of "cognitive flexibility" and "psychological resilience".

Keywords: Psychological Dependence on Smoking, Cognitive Flexibility, Resilience, University Student

Giriş

Dünyada sigara bağımlılık ve alışkanlık meydana getiren psikoaktif bir madde olarak nitelendirilmektedir (WHO, 2008). Bu bağımlılık yapıcı madde insanlar tarafından yüzyıllardır kullanılmakta, yaşanan yüzyılda uygarlığın gelişmesi ve strese yol açan faktörlerin giderek artması gibi birtakım önemli faktörlerden sebep, bu maddelerin insanlar tarafından kullanım sıklığı her geçen gün artış göstermektedir. Düzenli biçimde kullanılmasının sonucunda bireylerde fizyolojik bağımlılık oluşturduğu gibi bunun yanında psikolojik bağımlılık da oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır (Kasatura, 1998; Kesim, 2004).

Sigara bağımlılığı kişinin sigara alımı üzerinde kontrolünü sağlayamaması durumunu ifade etmektedir. Kişinin daha önceden önem atfettiği nesne ve uğraşlardan belirgin biçimde uzaklaşarak sigaraya daha fazla öncelik tanınmasıdır (Kesim ve Tür, 1995). Sigara bağımlılığı toplumda en yaygın görülen bağımlılık biçimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Abdelkader ve ark., 2024; Hatsukami ark., 2008). Nitekim bu bağımlılığın oluşmasında tütün (nikotin) maddesi ciddi önem arz etmektedir. Tütün en çok sigara ile alınabilmesi sebebiyle bağımlılık riski oluşturmada kritik bir role sahiptir. Sigara, tütün bitkisinin yapraklarının kurutulmasıyla elde edilmektedir. Tütün; puro, enfiye ve hatta çiğneme şeklinde kullanıldığı gibi, aynı zamanda pipo ile de içilebilmektedir. Bu maddede nikotin ile birlikte, iritan maddeler, karbonmonoksit, diğer gazlar ve kanserojen maddeler gibi sağlığı olumsuz etkileyen maddeler bulunmaktadır. Sigara dumanında ise nikotin ve aromatik hidrokarbonlar, hidrojen siyanide ve amonyak CO gibi pek çok madde yer almaktadır. Bu maddeler arasında özellikle nikotin, sigara bağımlılığının

oluşmasına sebep olmaktadır (Kasatura, 1998; Kesim, 2004). Sigarada bulunarak fiziksel bağımlılığa yol açan psikoaktif maddelerin yanında keyif, mutluluk, bir aktiviteye eşlik etme, sosyal statü ve özgüven hissetme gibi önemli faktörlerin sigara bağımlılığı üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum sigara bağımlılığının fiziksel yönünün yanında çok boyutlu olarak diğer yönleriyle ve psikolojik olarak incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Bardakçı ve ark., 2021). Nitekim psikolojik bağımlılık sigaradan kaynaklı yaşanan olumsuz sonuçlara rağmen kişinin zevk alma ya da istenilmeyen ve rahatsızlık yaratan durumdan kaçınmak amacıyla sigara kullanma zorunluluğu hissetmesi olarak ifade edilmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013). Dolayısıyla, bu özellik kişiyi ciddi yoksunluk belirtileri ile sigarayı bırakmaya karşı sürekli kullanıma yönlendiren fiziksel bağımlılıktan ayırmaktadır (Angres ve Benson, 1985; Littleton ve Little, 1994; Pradhan ve Dutta, 1977).

Bireylerin yaşantısında önemli bir yer tutarak her yaş grubunda bağımlılık oluşturan sigara, genç nüfus olarak üniversite öğrencileri arasında da oldukça yoğun bir kullanıma sahiptir (Naganandini ve ark., 2024; Al-Rawi ve İbrahim, 2023). Dolayısıyla sigara bağımlılığı potansiyeli geliştirme bakımından üniversite öğrencileri oldukça potansiyel bir grup olarak değerlendirilebilir (Arshad ve ark., 2019; Deressa ve ark., 2020). Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılığını gösterme eğilimlerinin de yüksek olabileceği söylenebilir. Alan yazını incelendiğinde sigaranın psikolojik bağımlılığının sigara içme arzusu (Hezer ve Karalezli, 2019), tütün kullanımına erken başlama yaşı, uyuşturucu kullanımı, yüksek alkol tüketimi ve duygusal sıkıntı (Paz-Ballesteros ve ark., 2019), dürtüsellik (Rezvanfard ve ark., 2010), şiddetli psikolojik sıkıntı (Alpers ve ark., 2024), depresyon (Xiong ve ark., 2024), yeme davranışı (Yıldız, 2025), zihinsel sağlık (Habib ve ark., 2024), kumar sorunları (Vargo ark., 2024) ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşan sınırlı sayıda araştırmaların olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda sigaranın psikolojik bağımlılığı ile negatif değişkenlerin incelendiği görülmekle birlikte bunların yanı sıra pozitif değişkenlerle de ilişkilerin incelenmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Nitekim sorunlara çözüm üretebilme ya da sorunlarla başa çıkabilme gücüne sahip bir birey, sigara gibi psikolojik bağımlılık yapabilen bir maddeye karşı da dirençli olabilir. Bu kapsamda mevcut çalışmalara ek olarak bu çalışmada sigaranın psikolojik bağımlılığının bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenleri ile ilişkisi ve bu değişkenlerin yordayıcılığı incelenmiştir.

Bilişsel esneklik bireyin içinde bulunduğu bir duruma yönelik alternatiflerine ilişkin farkındalık sahibi olmasıdır. Bunun yanında karşılaştığı farklı durumlara yönelik uyum sağlama isteğinde olması ile kendi kendine yeterli olabileceğine ilişkin esneklik taşıyabilmesini de ifade etmektedir (Martin ve Anderson, 1998). Kişinin çevresel uyarılara karşı uygun yanıtlar verebilme kapasitesi, seçici bir şekilde değişim gösterebilme durumu ve düzeyini yansıtmaktadır (Scott, 1962). Bilişsel esneklik kişinin seçenekler üreterek alternatifler oluşturabilmesidir (Dennis ve Vander Wal, 2010). Bilişsel esneklik başka bir açıdan bilgiye ilişkin çeşitli öğelerin yeniden yapılandırılabilmesi yetisidir. Kişinin değişen durumlar karşısında taleplerine yönelik olarak tepki gösterebilmesi açısından kişisel bilgilerini spontane olarak (kendiliğinden) yeniden yapılandırabilmesi yeteneği biçiminde de tanımlanabilmektedir (Spiro ve Jehng, 1990). Bilişsel esneklik, kişinin durumlara uyum sağlayabilmesi, bir düşünceden bir diğer farklı düşünceye geçebilme yeteneği ya da farklı problemlere çeşitli stratejiler ortaya koyarak yaklaşabilme gücü olarak değerlendirilebilir (Stevens, 2009). Kişinin esnek olma isteğinden oluşmaktadır. Dolayısıyla durumsal etmenlere yönelik olası ayarlamaları sağlayan bir kişi sadece tek bir doğru ya da uygun davranış tepkisi verenlere oranla daha yüksek düzeyde bilişsel esneklik göstermektedir (Martin ve Anderson, 1998; Martin ve Rubin, 1995). Bu bağlamda bilişsel esneklik karşılaşılan durumları farklı yönlerden değerlendirerek problemlere farklı çözüm alternatifleri sunabilmek şeklinde ifade edilebilir (Notebaert ve ark., 2025). Alan yazınında esrar, uyarıcılar ve eroin bağımlılığı yaşayan bireylerde bilişsel esnekliğin azalmasına ilişkin kanıtlar olsa da sigara bağımlılığı olan bireylerde bilişsel

esneklikle ilgili çok az veri bulunmaktadır. Sigara bağımlılığı şiddetinin bilişsel esneklik ile negatif ilişkili olduğuna yönelik çalışmalar literatürde mevcuttur ancak araştırmalarda bilişsel esneklik ile sigaranın psikolojik bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ele alan yeterli çalışmanın bulunmadığı belirlenmiştir (Nesic ve ark., 2011). Bu bilgilerden yola çıkarak bu çalışma yürütülmüş olup, yapılan araştırmaya dayalı olarak bu bilgiler değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinin karşılaştığı problemler karşısında etkin biçimde alternatif ve çözüm seçenekleri üretememeleri durumu onların sigarayı psikolojik bir sığınma aracı gibi görmelerine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla bu durumdan kaynaklı olarak sigaraya psikolojik bağımlılık düzeylerinin de yüksek düzeyde olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda sigaranın psikolojik bağımlılığı değişkeninin bilişsel esneklik değişkeniyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Psikolojik sağlıkla zorlu koşullara rağmen kişinin başarılı biçimde adaptasyon sürecini, kapasitesini ya da sonucunu ortaya koyması olarak tanımlanmaktadır (Masten ve ark., 1990). Kişilerde sıkıntı yaratabilen psikolojik risk etmenlerine yönelik onu koruyan mekanizmalar şeklinde de ifade edilmektedir (Rutter, 1987). Kişinin zorluklar karşısında mücadele göstererek başarı sağlamasına ilişkin kişisel bir nitelik olarak da tanımlanmaktadır (Connor ve Davidson, 2003). Bir başka açıdan psikolojik sağlıkla kişinin yaşamındaki talihsizliklerin ardından cesaret ve uyum gösterebilme yetisidir (Wagnild ve Young, 1990). Olumsuz yaşam durumları ve strese karşı başa çıkarak uyum sağlayabilme, iyimser davranarak olumsuzluklardan olumlu deneyimler çıkarabilme, işlevsel, başarılı ve sağlıklı olabilmektir (Masten ve ark., 1990; Wagnild ve Young, 1990). Bu bağlamda psikolojik sağlıkla, kişinin hayatında sıkıntılı ve stresli durumların üstesinden gelerek bunlara karşı olumlu bir şekilde adaptasyon sağlayabilmesi ve zorluklara karşı etkin bir biçimde mücadele edebilmesi olarak ifade edilebilir (Murphy, 1987; Robbins, Kaye & Catling, 2018; Rutter, 1987). Alan yazınında yaşam boyunca düşük düzeyde psikolojik sağlıkla sahip olan bireylerin yüksek düzeyde psikolojik sağlıkla sahip olan bireylere göre yaşam stresörlerine maruz kaldıklarında önemli ölçüde daha fazla etkilenebildikleri ifade edilmektedir. Bunun yanında yüksek düzeyde psikolojik sağlıkla sigara içme, nikotin bağımlılığı, yaşam boyu alkol tüketimi ve yasadışı uyuşturucu kullanımı gibi eğilimlerin azaltılabileceği vurgulanmaktadır (Kennedy ve ark., 2019). Ancak araştırmalarda psikolojik sağlıkla ile sigaranın psikolojik bağımlılığı arasında ilişkilerin ele alınmadığı görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle psikolojik sağlıkla yapılan araştırmaya dayalı olarak değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinin karşılaştığı sıkıntılı ve stresli durumlarla etkin biçimde mücadele edememesi onların sigarayı psikolojik bir kaçış ya da başa çıkma şekli olarak görmelerine yol açabilir. Bu sebeple üniversite öğrencilerinin sigaraya psikolojik bağımlılık düzeylerinin de yüksek düzeyde olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda sigaranın psikolojik bağımlılığı değişkeninin psikolojik sağlıkla değişkeniyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Fiziksel bağımlılık oluşturarak bireylerin sosyal, akademik ya da kariyer gibi farklı alanlarda etkileyerek sorun teşkil eden sigara bağımlılığı psikolojik olarak da bir bağımlılık oluşturarak kişilerde ciddi işlev kayıplarına yol açmaktadır (Kesim, 2004). Bu durum ruh sağlığı üzerinde de önemli bir tehdit unsuru olarak değerlendirilebilir. Bu noktada üniversite gençliği açısından da sigaranın psikolojik bağımlılığı üzerinde titizlikle inceleme yapılması gerekli sorunlardan biri olduğu söylenebilir. Bu açıdan üniversite öğrencilerinde sigaranın psikolojik bağımlılığıyla ilişkili olabilen değişkenlerin araştırılması sigaranın psikolojik bağımlılığının daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında bu alanda yürütülecek diğer iyileştirici ya da koruyucu ruh sağlığı çalışmalarına ışık tutması bakımından da değerli bir konu olarak görülmektedir. Sigara bağımlılığına istinaden yapılan alan yazın taramasında bu bağımlılık türünün farklı değişkenlerle bir arada inceleme yapıldığı araştırmalara rastlanmıştır (Asad ve Majeed, 2024; Dupont ve ark., 2015; Söğütü ve Göktaş, 2021; Xiong ve ark., 2024). Ancak sigaranın psikolojik bağımlılığı ile bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlığın üçünün bir arada incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Nitekim sigara bağımlılığının psikolojik yönünü değerlendirirken ilişkili olduğu değişkenlerin

bilinmesi yapılacak müdahalelere büyük destek sunacaktır. Bu açıdan yürütülen bu araştırmanın alan açısından değerli ve önemli görüldüğü ifade edilebilir. Bu bağlamda amaç, üniversite öğrencilerinde bilişsel esnekliğin ve psikolojik sağlamlığın sigaranın psikolojik bağımlılığı düzeyini ne kadar yordadığıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmada bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenleri üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılığı düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?" sorusunun yanıtı aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık açısından üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılığının yordayıcı rolünü inceleyen bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden değişkenler arasındaki bağı incelemeyi öngören ilişkisel tarama model kullanılmıştır (Fraenkel ve ark., 2011). Dolayısıyla ilişkisel tarama modeli esas alınarak bu araştırma yürütülmüştür. Bu model iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ya da derecesini belirlemeye yönelik bir araştırma modelidir (Karasar, 2016).

Araştırma kapsamında bağımsız değişkenler bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık; bağımlı değişken ise sigaranın psikolojik bağımlılığıdır. Bu çalışma, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık gibi kişisel özelliklerin, sigaranın psikolojik bağımlılığına etkilerini gösteren bir modeldir. Araştırma, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerin sigaranın psikolojik bağımlılığını ne ölçüde anlamlı bir şekilde yordadığını incelemektedir.

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın evrenini Afyon ilinde yer alan Türk üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Uygun örnekleme tekniği ile seçilen örneklem grubunu ise 2023-2024 eğitim öğretim yılında Afyon ilindeki üniversitelerde öğrenim görmekte olan 116'sı (%47.7) erkek ve 127'si (%53.3) kız toplamda 243 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Uygun örneklemede katılımcıların uygunluğu ve gönüllülüğü dikkate alınarak erişilebilir bir grup üzerinde çalışmak söz konusudur (Creswell, 2012). Araştırmanın çalışma grubunu; 2023-2024 eğitim öğretim yılında Afyon ilinde eğitim öğretimlerine devam eden yaşları 20 ila 30 yaş (23.42 ± 2.93 yıl) arasında değişen 243 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sigaranın Psikolojik Bağımlılığını Değerlendirme Ölçeği: Ölçek Ponciano-Rodríguez ve arkadaşlarının 2015 yılında geliştirdiği Bardakçı ve arkadaşlarının ise 2021 yılında Türkçeye uyarladığı bir ölçektir. 25 madde ve üçlü likert tipinde olan bu ölçeğin güvenirlik katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tüm maddeler için faktör yüklerinin 0.30'dan büyük olduğu ve tüm maddelerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ölçekten alınan puanların çokluğu psikolojik bağımlılık derecesinin artmasına işaret etmektedir. Ölçek toplam puanlarına ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı bu araştırma çerçevesinde .97 olarak belirlenmiştir.

Bilişsel Esneklik Envanteri: Dennis ve Vander Wal'ın (2010) geliştirip Sapmaz ve Doğan'ın (2013) Türkçeye uyarladığı bir ölçektir. 20 madde ve beşli likert tipinde olan bu ölçeğin güvenirlik katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte bulunan tüm maddelerin faktör yükleri .30 ve üzerindedir. Ölçekten alınan puanların çokluğu bilişsel esnekliğin artmasına işaret etmektedir. Ölçek toplam puanlarına ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı bu araştırma çerçevesinde .87 olarak belirlenmiştir.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği: Smith ve arkadaşlarının 2008 yılında geliştirdiği Doğan'ın ise (2015) Türkiye'ye uyarladığı bir ölçektir. 6 madde ve beşli likert tipinde olan bu ölçeğin güvenirlik katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin faktör yükleri .63 ile .79 arasında değişen değerlerde belirlenmiştir. Ölçekten alınan puanların çokluğu psikolojik sağlamlığın artmasına işaret etmektedir. Ölçek toplam puanlarına ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı bu araştırma çerçevesinde .87 olarak belirlenmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırma grubunda bulunan üniversite öğrencileri hakkında demografik bilgi elde edebilmek amacı ile bu araştırma kapsamında oluşturulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın etik izni (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu; Karar:18.10.2023/299; Toplantı: 13; Evrak Sayısı: 218664) alındıktan sonra veri toplama araçları üniversite öğrencilerinden yüz yüze toplamıştır. Araştırmacı tarafından veri toplama araçlarını uygulayabilmek amacıyla sınıflara gidilerek duyurular yapılmış ve katılım için istekli olan öğrencilere çalışma hakkında detaylı bilgi verilmiş katılmak isteyenlerden gönüllü olarak çalışmaya katıldıklarına ilişkin onay alınmıştır. Ayrıca veriler toplanırken gizlilik ilkesine riayet edilmiş bu hususta öğrencilere açıklamalar yapılmıştır. Araştırmanın verileri yaklaşık olarak bir ayda toplanmıştır. Bunun yanında bir öğrencinin formu doldurması 25-30 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada ulaşılan verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi sayıltıları açısından uygunluk durumunun belirlenmesi amacıyla öncelikle veri setlerinin normallik ve doğrusallık durumları incelenmiştir. “Normallik-çok değişkenli” ile “doğrusallık” varsayımlarını güçleştirecek uç değerlere ilişkin inceleme “mahalanobis uzaklık (16.27)”, “cook's (Cook' <1)” ile “leveragevalues (.000 - .020)” değerleri ile bakılmıştır. Veri setlerinin incelenmesi çarpıklık değerleri (+1/-1), basıklık, saçılım ile histogram grafikleri ile yapılmıştır. Ayrıca veri setlerinde doğrusallığın ve normalliğin sağlandığının yanında yordayan değişken sayısında örneklem büyüklüğünün de uygunluk taşıdığı görülmüştür. Bunun yanında “Çoklu doğrusal regrasyon analizi”nin bir diğer varsayımı bağlamında yordayıcı değişkenler arasındaki “yüksek bağıntı katsayısı”nın olmaması yönündeki incelemelere bağlı olarak yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantılık şeklinde tanımlanabilen .80 üzerindeki korelasyon değerinin bulunmadığı belirlenmiştir (Tablo3 bkznz.). Toleransın .20'nin üstünde ve VIF'in 10, CI'in 30'un altında olduğu görülmüştür. Hataların bağımsız olması yönündeki şartı bağlamında Durbin-Watson değerinin 1-3 arası koşulunu (DW=1.77) sağladığı ve herhangi bir sorun göstermediği belirlenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde verilerin çoklu doğrusal regresyon analizine uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın verilerinin analizinde çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bağlamında anlamlılık düzeyi “p < .05” şeklinde kabul edilmiştir (Akbulut, 2010; Büyüköztürk, 2011).

Bulgular

Araştırma örneğine ait sigaranın psikolojik bağımlılığı, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinde aritmetik ortalama - standart sapma bulgularına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlık Değişkenlerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaya İlişkin Değerleri

	N	X	Ss
Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı (S.P.B.)	243	33.43	14.07
Bilişsel Esneklik (B.E.)	243	77.18	18.42
Psikolojik Sağlamlık (P.S.)	243	20.95	6.41

Tablo 1’de araştırma grubuna ait aritmetik ortalama - standart sapma bulguları sigaranın psikolojik bağımlılığı ($\bar{X}=33.43$; $SS=14.07$), bilişsel esneklik ($\bar{X}=77.18$; $SS=18.42$) ve psikolojik sağlamlık ($\bar{X}=20.95$; $SS=6.41$) olarak tespit edilmiştir. Sigaranın Psikolojik Bağımlılığını Değerlendirme Ölçeği’ne göre sigaranın psikolojik bağımlılığı ortalama puanı $\bar{X}=33.43$ üniversite öğrencilerinde hafif düzeyde bağımlılık olduğunu göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılığı, bilişsel esnekliği ve psikolojik sağlamlığı arasındaki ilişkilerin basit korelasyon analiz yöntemiyle incelendiği bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlık Değişkenlerinin Basit Korelasyon Analiz Katsayıları

Değişken	S.P.B.	B.E.	P.S.
Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı (S.P.B.)	1		
Bilişsel Esneklik (B.E.)	-.611**	1	
Psikolojik Sağlamlık (P.S.)	-.543**	.700**	1

** $p < .01$

Tablo 2’de sigaranın psikolojik bağımlılığı ile bilişsel esneklik ($r = -.611$, $p < .01$) ve psikolojik sağlamlık ($r = -.543$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak üniversite öğrencilerinin bilişsel esnekliği ve psikolojik sağlamlığı artış gösterdikçe sigaranın psikolojik bağımlılığının azaldığı ifade edilebilir.

Bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinin sigaranın psikolojik bağımlılığını yordama gücünün adimsal (çoklu doğrusal regresyon) analiz değerlerinin incelendiği bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Sigaranın Psikolojik Bağımlılığının Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlık Değişkenleri Tarafından Yordanmasında Adımsal (Çoklu Doğrusal Regresyon) Analiz Sonuçları

	B	SH	β	t	İkili r	Kıs. r	R	R ²	F	Sd
1. (Sabit)	69.50	3.09		22.48**						
B.E.	-.467	.039	-.611	-11.99**	-.611	-.611	.411 ^a	.374	143.93**	1/241
2. (Sabit)	70.56	3.05		23.13**						
B.E.	-.347	.053	-.454	-6.48**	-.611	-.386	.632 ^b	.400	79.96**	2/240
P.S.	-.495	.154	-.226	-3.22*	-.543	-.204				

Tablo 3'te çoklu doğrusal regresyon analizine dayalı olarak birinci adımda bilişsel esneklik değişkeninin sigaranın psikolojik bağımlılığını yordamadaki beta katsayısı -.611 bulunmuştur. Beta katsayısındaki anlamlılığa ilişkin t testi sonucu anlamlı düzeydedir ($t=-11.99$, $p<.01$). Sadece bilişsel esneklik sigaranın psikolojik bağımlılığının %37'sini açıkladığı belirlenmiştir ($R=.411$; $R^2=.374$; $p<.01$; $F_{1/241}=143.93$; $p<.01$). Tablo 3'e göre ikinci adımda ise modele bilişsel esneklik değişkeninin yanında yer alan diğer değişken psikolojik sağlamlıktır. İkisi birlikte sigaranın psikolojik bağımlılığının yaklaşık olarak %40'ını açıkladığı saptanmıştır ($R=.632$; $R^2=.400$, $p<.01$; $F_{2/240}=79.96$; $p<.01$). Bilişsel esnekliğe ilişkin beta katsayısının -.454; psikolojik sağlamlığa ilişkin beta katsayısının ise -.226 olduğu belirlenmiştir. Beta katsayısındaki anlamlılığa ilişkin t testi sonuçlarının da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($t_{B.E.}=-6.48$, $p<.01$; $t_{P.S.}=-3.22$, $p<.05$). Gerçekleştirilen adımsal (çoklu doğrusal regresyon) analize dayalı olarak bilişsel esneklikle psikolojik sağlamlığın sigaranın psikolojik bağımlılığını anlamlı yordadığı saptanmıştır. Model değişkenlerinin beta değerlerine yönelik bulgulara bağlı sigaranın psikolojik bağımlılığını sırayla ilk önce bilişsel esnekliğin, sonra da psikolojik sağlamlığın anlamlı yordadığı görülmüştür.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonucunda sigaranın psikolojik bağımlılığıyla bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık arası negatif yönde anlamlı ilişki belirlenmiştir. Bunun yanında yapılan bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlığın sigaranın psikolojik bağımlılığının anlamlı yordayıcıları olduğuna ulaşılmıştır. Bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık her ikisi beraber sigaranın psikolojik bağımlılığının yaklaşık %40'ını açıklamıştır. Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılığını ilk önce bilişsel esnekliğin, sonra da psikolojik sağlamlığın anlamlı yordadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmada ilk olarak, üniversite öğrencilerinde sigaranın psikolojik bağımlılığını, araştırılan değişkenler arasında en çok bilişsel esnekliğin belirlediğine ulaşılmıştır. Bu sonuca göre, üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeyleri arttıkça sigaranın psikolojik bağımlılığının azalacağı söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda alan yazın incelendiğinde sigaranın psikolojik bağımlılığıyla bilişsel esneklik arası ilişkiyi doğrudan inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Öte yandan alan yazınında sigara bağımlılığı ve bilişsel esneklikle ilgili sınırlı düzeyde çalışmalara rastlanmıştır. Örneğin Sepahvand (2020) tarafından yapılan çalışmada sigara içen

bireylerde bilişsel esneklik sosyal kaygı bağlamında incelenmiş, sosyal kaygısı olan sigara içen grubun sosyal kaygısı olmayan sigara içen gruba kıyasla daha düşük düzeyde bilişsel esnekliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Sepahvand'ın (2020) bu bulgusunun bu araştırma sonucunu dolaylı olarak desteklediği söylenebilir. Nesic ve arkadaşlarının (2011) sigara içmenin bilişsel esneklik üzerine etkilerini ele aldıkları çalışmada ise yüksek düzeyde sigara bağımlısı olan bireylerde bilişsel esnekliğin bozulduğu bulgusuyla mevcut çalışma sonuçlarının tutarlı olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte Cunha ve ark. (2010) tarafından alkol, esrar ve kokain kullanımının bilişsel esneklik üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Bu bulgu doğrudan sigara bağımlılığı olmasa da kullanılan bağımlılık yapıcı madde türlerinin bilişsel esnekliği olumsuz etkilemesi bakımından bu çalışma sonucu ile uyumludur. Ayrıca alan yazınında diğer bağımlılık türleri ile bilişsel esneklik arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğuna dair kanıtların olduğu çalışma sonuçlarını da bu çalışmadan elde edilen sonucun desteklediği görülmektedir (Ateş ve Sağar, 2021; Peker ve Çukadar, 2016; Sağar, 2021). Tüm bu bilgilerden hareketle yapılan bu araştırma sonucundan üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılığı düzeylerini azaltmada onların bilişsel esneklik düzeylerini artırmanın önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerini artırmaya ilişkin gerçekleştirilecek çalışmaların sigaranın psikolojik bağımlılığı düzeylerinin artması üzerinde de olumlu bir etki oluşturacağı düşünülmektedir.

Araştırmada diğer sonuç olarak üniversite öğrencilerinde sigaranın psikolojik bağımlılığını, bilişsel esneklikten sonra psikolojik sağlamlığın yordadığına ulaşılmıştır. Bu sonuca göre, üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlıkları arttıkça sigaranın psikolojik bağımlılığının azalacağı söylenebilir. Bu sonuca dayalı alan yazını incelendiğinde sigaranın psikolojik bağımlılığıyla psikolojik sağlamlık arası ilişkiyi doğrudan inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Öte yandan alan yazınında sigara bağımlılığı ve psikolojik sağlamlıkla ilgili sınırlı düzeyde çalışmalara rastlanmıştır. Örneğin, Berg ve arkadaşları (2017) tarafından yürütülen çalışmada psikolojik sağlamlığı yüksek olan, hiç sigara içmeyenlerde çocukluk çağı travması ile depresif belirtiler arasında negatif bir ilişki bulunmuş, psikolojik sağlamlığı düşük olanlarda ise çocukluk çağı travması ile depresif belirtiler arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucunu bu çalışmadan elde edilen sonucun desteklediği görülmektedir. Wang ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada psikolojik sağlamlığın stres ve olumsuz duygularla etkileşime girerek kişilerde tütün kullanımı ve nikotin bağımlılığı riskini etkilediği sonucu da bu çalışma sonucuyla kısmen uyumludur. Bunun yanında alan yazınında yalnızlık ile sigaraya psikolojik bağımlılık arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu kanıtlanmıştır (Yıldırım ve ark., 2024). Dahası algılanan stres ve farkındalık düzeylerinin sigaraya psikolojik bağımlılığın yordayıcıları olduğuna dair bulgular mevcuttur (Başpınar ve ark., 2023). Bu gibi psikolojik değişkenlerin de araştırma sonucunu desteklediği söylenebilir. Uzdil (2022) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise bireylerde nikotin bağımlılığı arttıkça psikolojik sağlamlığın azaldığı olduğu çalışma sonucunu da bu çalışmadan elde edilen sonucun desteklediği görülmektedir. Naghavi ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan araştırmada da düşük düzeyde psikolojik sağlamlığın nikotin almaya başlangıcı hızlandırdığı belirlenmiştir. Bunlara ek olarak Kennedy ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada da strese dayanıklılığın düşük olmasının, bağımlılık yaratan davranışları gösterme riskini artırdığı ortaya koyulmuştur. Bu sonuçlar da araştırmadan elde edilen sonucu desteklemektedir.

Her ne kadar alan yazınında sınırlı olarak sigara bağımlılığı ile psikolojik sağlamlık bir arada incelense de doğrudan sigaranın psikolojik bağımlılığı ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiye yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Earvolino-Ramirez'e (2007) göre psikolojik sağlamlık, çeşitli kötü durumlardan ya da depresyondan kısa zamanda iyileşebilmesi, kişinin kendini toparlayabilmesi ve yaşamdaki stresli olayların ardından sonra kısa süre içinde uyum sağlayarak eski haline geri dönebilmesidir. Kişinin olumsuz yaşam durumlarından dolayı ortaya çıkan stresle başa çıkabilmesi ve uyum sağlayabilmesi, olayları iyimser yönlerden değerlendirerek olumsuzluklardan olumlu deneyimler çıkarabilmesi, başarılı, işlevsel ve sağlıklı olabilmesi yönünde tam bir iyilik halidir (Master ve ark., 1990; Wagnild ve Young, 1990). Bu bağlamda psikolojik sağlamlık depresyondan kısa zamanda iyileşebilme, stresle mücadele edebilme, başa çıkma ve iyilik hali gibi özellikleri ile ele alındığında alan yazınında bu kavramlarla sigara bağımlılığına ilişkin çalışmalar mevcuttur. Kock ve ark. (2023) tarafından yapılan bir araştırmada, bireylerdeki psikolojik sıkıntı düzeyleri (sinirlilik, umutsuzluk, huzursuzluk, depresyon, "her şey çaba" ve değersizlik duyguları gibi maddelerle ölçülen) bireylerin sigara içme durumuna, sigarayı bırakma süresine ve sigarayı bırakma durumlarına göre incelenmiştir. Araştırmada hiç sigara içmemiş ya da 1 yıldan uzun süredir sigara içmeyen kişilerin psikolojik sıkıntı düzeylerinin şu anda sigara içenlere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 1 yıldan uzun süredir sigara içmeyen kişiler arasında sıkıntı yaşama ihtimalinin daha düşük olması durumunun, akıl sağlığı sorunu tanısı almış kişiler arasında daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında El-Sherbiny ve Elsary'nin (2022) araştırmasında sigara içmenin psikolojik semptomlarla bağlantılı olduğu ve kişilerde orta ile yüksek düzeyde nikotin bağımlılığı olduğunu gösterdiği belirlenmiştir. Sigara içmenin nedenleri arasında, daha yüksek düzeyde bağımlılık, sigara içme zevki, stres azaltma ve rahatlama ile el ve ağız hareketi gibi faktörler tespit edilmiştir. Dahası, nikotin bağımlılığı ile depresyon ve stres arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Gerek Kock ve ark. (2023) gerekse El-Sherbiny ve Elsary'nin (2022) araştırma sonuçları dikkate alındığında bu sonuçları bu araştırmadan elde edilen sigaranın psikolojik bağımlılığı ile psikolojik sağlamlık arasındaki olumsuz ilişkinin bulunması sonucu desteklemektedir. Ayrıca Lappan ve arkadaşları (2020) tarafından gerçekleştirilen dört yıllık boylamsal bir çalışmada, 2006 yılı itibarıyla yüksek yaşam memnuniyeti, iyimserlik, olumlu duygusal durumlar ve sigara içmeme durumunun, 2010 yılında sigara içme olasılığını azalttığı sonucuna varılmıştır. Başka bir deyişle, 2006 yılında sigara içme durumu, 2010 yılında daha düşük yaşam memnuniyeti, iyimserlik, olumlu duygular ve yaşam amacına sahip olma olasılığını öngördüğü tespit edilmiştir. Lappan ve arkadaşlarının (2020) bu sonuçları ile de bu araştırmadaki sigaranın psikolojik bağımlılığına ilişkin sonuç oldukça uyumludur. Tüm bu bilgilerden hareketle yapılan bu araştırma sonucundan üniversite öğrencilerinin sigaranın psikolojik bağımlılık düzeylerini azaltmada onların psikolojik sağlamlık düzeylerini artırmanın önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerini artırmaya ilişkin gerçekleştirilecek çalışmaların sigaranın psikolojik bağımlılık düzeylerini artırması üzerinde de olumlu bir etki oluşturacağı düşünülmektedir.

Araştırmadan bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan üniversite öğrencilerinin düşük düzeyde sigaranın psikolojik bağımlılığına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca bağlı olarak üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık düzeylerini artırmaya yönelik yapılacak

çalışmaların, onların sigaranın psikolojik bağımlılığına karşı mücadele göstermeleri noktasında yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada bilişsel esnekliğin ve psikolojik sağlamlığın yüksek düzeyde olmasının sigaranın psikolojik bağımlılığını azaltılabileceğine ilişkin önemli bir sonucu ortaya koymanın yanında bazı sınırlılıklar göstermektedir. Bu sınırlılıklar şu şekilde sıralanabilir: Araştırma yapılan grubunun sadece üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmesi, sigaranın psikolojik bağımlılığıyla sadece bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinin incelenmesi, yine araştırmanın sadece nicel veriler ile yürütülmesidir. Bu noktada benzer nitelikte bir çalışma üniversite öğrencilerinin dışında farklı araştırma gruplarında (yetişkinler, ergenler, çocuklar... vb. gibi) yürütülebilir. Bu araştırma kapsamında sigaranın psikolojik bağımlılığıyla sadece bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık değişkenleri incelenmiş ve ilişkili olan diğer psikolojik faktörlere yer verilmemiştir. Gerçekleştirilecek araştırmalarda farklı değişkenlerin sigaranın psikolojik bağımlılığı üzerinde yordayıcılığı incelenebilir. Bu araştırma kesitsel niteliktedir. Dolayısıyla sigaranın psikolojik bağımlılığı ile bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymamaktadır. Dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalarda farklı yöntemlerle sigaranın psikolojik bağımlılığı ile bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık arasındaki neden-sonuç ilişkileri incelenebilir. Sigaranın psikolojik bağımlılığı gibi farklı birçok sorun ya da bağımlılık sorunlarıyla karşılaşan üniversite öğrencilerinin, farklı sorunlarına çeşitli çözümler üretebilme becerileri kazanmaları ile kendilerini düzenlemelerine ve otokontrol sağlayabilmelerine yönelik danışmanlık hizmetleri sunulabilir. Ayrıca müdahale programları, seminer, grup çalışmaları ve eğitim programları çalışmaları yapılarak üniversite öğrencilerinde sigaranın psikolojik bağımlılığını azaltma çalışmaları gerçekleştirilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

ANALYSIS / RESEARCH

Investigation of Psychological Dependence on Smoking, Cognitive Flexibility and Resilience in University Students

*Mehmet Enes Sağar**

Introduction

Addiction to smoking, which creates a problem by affecting individuals in different areas such as social, academic or career by creating physical addiction, also creates a psychological addiction and causes serious functional losses in people. This situation can also be considered as a significant threat to mental health. At this point, it can be said that the psychological addiction of smoking is one of the problems that need to be examined meticulously for university students. In this respect, it is important to investigate the variables that may be related to the psychological addiction of smoking in university students in order to better understand the psychological addiction of smoking. In addition, it is seen as a valuable subject in terms of shedding light on other curative or preventive mental health studies to be carried out in this field. In the literature review regarding addiction to smoking, studies were found that examined this type of addiction together with different variables. However, it has been determined that studies on the psychological dependence on smoking are quite limited. For this reason, it was concluded that there is a great need for studies on the psychological dependence on smoking. As a matter of fact, when evaluating the psychological aspect of addiction to smoking, knowing the variables it is related to will provide great support to the interventions. In this respect, it can be stated that this study is considered valuable and important in terms of the field. In this context, the aim is to determine the extent to which cognitive flexibility and psychological resilience predict the level of psychological dependence on smoking in university students.

Method

This study was conducted based on the relational survey model. The universe of the current study consists of Turkish university students in Afyon province. The sample group selected with the convenience sampling technique consists of a total of 243 university students, 116 (%47.7) male and 127 (%53.3) female,

* Assoc. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Afyon, Türkiye. mehmetenes15@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0941-5301

studying at universities in Afyon province in the 2023-2024 academic year. The age range of the students ranged between 20 and 30, and the average age was 23.42 ± 2.93 . After obtaining ethical permission for the study, the researcher collected data from university students face-to-face using the data collection tools. In order to apply the data collection tools, the researcher went to the classes, made announcements, and obtained informed consent from the students who agreed to participate. In addition, the principle of confidentiality was adhered to during the data collection process, and clear explanations were made to the participants on this subject. The data were collected over a period of approximately one month, and it took approximately 25-30 minutes for each student to fill out the form.

Results and Discussion

As a result of the study, a negative significant relationship was determined between cognitive flexibility, psychological resilience and psychological dependence on smoking. In addition, it was found that cognitive flexibility and psychological resilience were significant predictors of psychological addiction to smoking. Cognitive flexibility and psychological resilience together explained approximately 40% of the variance in psychological addiction to smoking.

Kaynakça/References

- Abdelkader, R., Maabreh, R. S., Al-Dgheim, R., Altarawneh, N. S., Alrabab'a, M. H., Zaiton, H., Abdelmaksoud, A. S., Almagherbeh, W. T., Alnawafleh, K. A., Alfanash, H. A., Saleh, Z. T. ve Elshatarat, R. A. (2024). The impact of tobacco use and nicotine addiction on health: A literature review of nursing interventions for smoking cessation. *Journal of Integrative Nursing*, 6(4), 218-230. https://doi.org/10.4103/jin.jin_110_24
- Akbulut, Y. (2010). *Sosyal bilimlerde SPSS uygulamaları*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Alpers, S. E., Druckrey-Fiskaaen, K. T., Madebo, T., Vold, J. H., Pallesen, S., Skogen, J. C., Lunded, L. H., Maeland, S. ve Fadnes, L. T. (2024). The association of psychological distress and economic and health worries with tobacco smoking behavior during the COVID-19 pandemic: A two-year longitudinal cohort study. *BMC Public Health*, 24(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-17943-x>
- Al-Rawi, S. ve H. İbrahim, A. (2023). Uncovering the smoking Habits of undergraduate university students: A comprehensive assessment of different varieties tobacco use. *Journal of Population Therapeutics and Clinical Pharmacology*, 30(9), 248-257. <http://eprints.tiu.edu.iq/id/eprint/1275>
- American Psychiatric Association [APA]. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Angres, D. H. ve Benson, W. H. (1985). Cocainism--a workable model for recovery. *Psychiatric Medicine*, 3(4), 369-388. PMID: 3870754
- Arshad, A., Matharoo, J., Arshad, E., Sadhra, S. S., Norton-Wangford, R. ve Jawad, M. (2019). Knowledge, attitudes, and perceptions towards waterpipe tobacco smoking amongst college or university students: A systematic review. *BMC Public Health*, 19, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6680-x>
- Asad, M. J. ve Majeed, H. M. (2024). Relationship between cigarette smoking and anxiety level among nurses. *The Malaysian Journal of Nursing (MJN)*, 16(1), 149-158. <https://doi.org/10.31674/mjn.2024.v16i01.015>
- Ateş, B. ve Sağar, M. E. (2021). Üniversite öğrencilerinde bilişsel esneklik ve duygu düzenleme becerilerinin internet bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 87- 102. <https://doi.org/10.29065/usakead.887799>
- Bardağcı M., Öztora, S. ve Dağdeviren, H. N. (2021). The reliability and validity analysis of the Turkish version of the test to assess the psychological dependence on smoking. *Eurasian Journal of Family Medicine*, 10(2), 100-106. <https://doi.org/10.33880/ejfm.2021100208>

- Başpınar, M. M., Akıllı, I. K. ve Kamat, S. (2023). Structural relationship among mindfulness, perceived stress level, and psychological dependence on smoking. *The Turkish Journal on Addictions*, 11(2), 143–149. <https://doi.org/10.5152/ADDICTA.2024.23098>
- Berg, C. J., Haardörfer, R., McBride, C. M., Kilaru, V., Ressler, K. J., Wingo, A. P., Saba, N. F., Payne, J. B. ve Smith, A. (2017). Resilience and biomarkers of health risk in Black smokers and nonsmokers. *Health Psychology*, 36(11), 1047–1058. <https://doi.org/10.1037/hea0000540>
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (15. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Connor, K. M. ve Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative* (4. Baskı). Prentice Hall.
- Cunha, P. J., Nicastrı, S., de Andrade, A. G. ve Bolla, K. I. (2010). The frontal assessment battery (FAB) reveals neurocognitive dysfunction in substance-dependent individuals in distinct executive domains: Abstract reasoning, motor programming, and cognitive flexibility. *Addictive Behaviors*, 35(10), 875–881. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2010.05.005>
- Dennis, J. P. ve Vander Wal, J. S. (2010). The cognitive flexibility inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive Therapy and Research*, 34(3), 241–253. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4>
- Deressa Guracho, Y., Addis, G. S., Tafere, S. M., Hurisa, K., Bifttu, B. B., Goedert, M. H. ve Gelaw, Y. M. (2020). Prevalence and factors associated with current cigarette smoking among Ethiopian university students: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Addiction*, 1–10. <https://doi.org/10.1155/2020/9483164>
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93–102.
- Dupont, P., Tack, V., Blecha, L., Reynaud, M., Benyamina, A., Amirouche, A. ve Aubin, H. J. (2015). Smoker's identity scale: Measuring identity in tobacco dependence and its relationship with confidence in quitting. *The American Journal on Addictions*, 24(7), 607–612. <https://doi.org/10.1111/ajad.12272>
- Earvolino-Ramirez, M. (2007, April). Resilience: A concept analysis. In *Nursing forum* (Vol. 42, No. 2, pp. 73–82). Blackwell Publishing Inc. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6198.2007.00070.x>
- El-Sherbiny, N. A. ve Elsary, A. Y. (2022). Smoking and nicotine dependence in relation to depression, anxiety, and stress in Egyptian adults: A cross-sectional study. *Journal of Family & Community Medicine*, 29(1), 1–9. https://doi.org/10.4103/jfcm.jfcm_290_21
- Fraenkel J. R., Wallen, N.E. ve Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education*. Mc Graw Hill.
- Guillon, M. S., Crocq, M. A. ve Bailey, P. E. (2007). Nicotine dependence and self-esteem in adolescents with mental disorders. *Addictive Behaviors*, 32(4), 758–764. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2006.06.018>
- Habib, M. A., Islam, M. S., Sifat, I. K., Khondaker, M. E. A., & Kibria, M. K. (2024). Exploring the impact of smoking on mental health: A cross-sectional analysis in a district-level university in Bangladesh. *Public Health Toxicology*, 4(1), 1–9. <https://doi.org/10.18332/phrt/189225>
- Hatsukami, D. K., Stead, L. F. ve Gupta, P. C. (2008). Tobacco addiction. *The Lancet*, 371(9629), 2027–2038.
- Hezer, H. ve Karalezli, A. (2019). Sigarayla psikolojik bağımlılığın sigara içme arzusu ve nikotin yoksunluk semptomlarına etkisi. *Ankara Medical Journal*, 19(4), 700–707. <https://doi.org/10.17098/amj.651955>
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (31. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kasatura, İ. (1998). *Gençlik ve bağımlılık*. Evrim Yayınları.
- Kennedy, B., Chen, R., Fang, F., Valdimarsdottir, U., Montgomery, S., Larsson, H. ve Fall, K. (2019). Low stress resilience in late adolescence and risk of smoking, high alcohol consumption and drug use later in life. *J Epidemiol Community Health*, 73(6), 496–501. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-211815>
- Kesim, M. D. (2004). Sigara ve gebelik. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*, 38(2), 7–14.

- Kesim, Y. ve Tür, A. (1995). Sigaranın farmakolojik etkileri. *Sigaranın sağlığa etkileri ve bırakma yöntemleri* (ss. 29–53) içinde. Logos Yayıncılık Tic. AŞ.
- Kock, L., Brown, J., Cox, S., McNeill, A., Robson, D., Shahab, L., Tattan-Birch, H. ve Brose, L. S. (2023). Association of psychological distress with smoking cessation, duration of abstinence from smoking, and use of non-combustible nicotine-containing products: A cross-sectional population survey in Great Britain. *Addictive Behaviors*, 138, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107570>
- Lappan, S., Thorne, C. B., Long, D. ve Hendricks, P. S. (2020). Longitudinal and reciprocal relationships between psychological well-being and smoking. *Nicotine and Tobacco Research*, 22(1), 18-23. <https://doi.org/10.1093/ntn/nty185>
- Littleton, J. ve Little, H. (1994). Current concepts of ethanol dependence. *Addiction*, 89(11), 1397-1412. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1994.tb03736.x>
- Martin, M. M. ve Anderson, C. M. (1998). The cognitive flexibility scale: Three validity studies. *Communication Reports*, 11(1), 1-9. <https://doi.org/10.1080/08934219809367680>
- Martin, M. M. ve Rubin, R. B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological reports*, 76(2), 623-626. <https://doi.org/10.2466/pro.1995.76.2.623>
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Masten, A. S., Best, K. M. ve Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(04), 425-444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>
- Murphy, L. B. (1987). Further reflections on resilience. E. J. Anthony ve B. J. Cohler (Ed.), *The invulnerable child* (ss. 84–105) içinde. Guilford Press.
- Naganandini, S., Seemadevi, T., Luke, A. M. ve Ingafou, M. S. H. (2024). Smoking trends and awareness among Indian university students: A qualitative study. *Heliyon*, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e41078>
- Naghavi, M., Nakhaee, N. ve Ward, K. (2021). Associations between childhood abuse, resilience, mindfulness, and waterpipe smoking: Implications for cessation interventions. *Journal of smoking cessation*, 1-6. <https://doi.org/10.1155/2021/6648779>
- Nesić, J., Rusted, J., Duka, T. ve Jackson, A. (2011). Degree of dependence influences the effect of smoking on cognitive flexibility. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 98(3), 376-384. <https://doi.org/10.1016/j.pbb.2011.01.015>
- Notebaert, L., Clarke, P. J., Meeten, F., Todd, J. ve Van Bockstaele, B. (2025). Cognitive flexibility and resilience measured through a residual approach. *Anxiety, Stress, & Coping*, 38(1), 125-139. <https://doi.org/10.1080/10615806.2024.2353654>
- Paz-Ballesteros, W. C., Zavala-Arciniega, L., Gutiérrez-Torres, D. S., Ponciano-Rodríguez, G., ve Reynales-Shigematsu, L. M. (2019). Evaluación de la dependencia física y psicológica al tabaco en fumadores mexicanos adultos, Encodet 2016. *Salud Pública de México*, 61, 136–146. <https://doi.org/10.21149/9858>
- Peker, A. ve Çukadar, F. (2016). Bilişsel esneklik ile sosyal medyayı kullanmaya yönelik tutum arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(2), 66-79. <http://dx.doi.org/10.19126/suje.03104>
- Pradhan, S. ve Dutta, S. N. (Eds.). (1977). Drug abuse: Clinical and basic aspects. The CV Mosby Company.
- Rezvanfard, M., Ekhtiari, H., Mokri, A., Djavid, G. E. ve Kaviani, H. (2010). Psychological and behavioral traits in smokers and their relationship with nicotine dependence level. *Archives of Iranian Medicine*, 13(5), 395-405. PMID: 20804306.
- Robbins, A., Kaye, E. ve Catling, J.C. (2018). Predictors of student resilience in higher education. *Psychology Teaching Review*, 24(1), 44-52.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316-331. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>
- Sağar, M. E. (2021). Predictive role of cognitive flexibility and self-control on social media addiction in university students. *International Education Studies*, 14(4), 1-10. <https://doi.org/10.5539/ies.v14n4p1>

- Sapmaz, F. ve Doğan, T. (2013). Bilişsel esnekliğin değerlendirilmesi: Bilişsel Esneklik Envanteri Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 143-161.
- Scott, W. (1962). Cognitive complexity and cognitive flexibility. *Sociometry*, 25(4), 405-414. <https://doi.org/10.2307/2785779>
- Sepahvand, T. (2020). Cognitive flexibility of smokers in the context of social anxiety. *Avicenna Journal of Neuro Physiology*, 7(2), 93-99. <http://ajnp.umsu.ac.ir/article-1-316-en.html>
- Söğütü, L. ve Göktas, S. Ş. (2021). Relationship among smoking addiction, psychological flexibility, and impulsivity in university students. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 8(1), 16-22. <https://doi.org/10.5152/ADDICTA.2021.21026>
- Spiro, R. ve Jehng, J. (1990). Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the non-linear and multidimensional traversal of complex subject matter. D. Nix ve R. Spiro (Eds.), *Cognition, education and multimedia: Exploring ideas in high technology* (ss. 163-205) içinde. Lawrence Erlbaum Associates.
- Stevens, A. D. (2009). *Social problem-solving and cognitive flexibility: Relations to social skills and problem behavior of at-risk young children*. Unpublished doctoral thesis Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3359050).
- Uzdil, N. (2022). Sigara içen bireylerde nikotin bağımlılığı, psikolojik sağlamlık ve öz kontrol arasındaki ilişkinin incelenmesi. *5th International Congress of Multidisciplinary Studies in Medical Sciences*, Ankara, Turkey, ss. 12-13.
- Vargo, C., Hopp, T., Gangadharbatla, H. ve Pritha, A. (2025). *From ads to addiction: The role of online gambling advertising spend in problem gambling search trends over a decade*. Proceedings of the 58th Hawaii International Conference on System Sciences, 2356- 2365. <https://hdl.handle.net/10125/109128>
- Wagnild, G. ve Young, H. M. (1990). Resilience among older women. *IMAGE: The Journal of Nursing Scholarship*, 22(4), 252-255. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1990.tb00224.x>
- Wagnild, G. M. ve Young, H. M. (1993). Development and psychometric evaluation of the resilience scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178.
- Wang, Y., Chen, X., Gong, J. ve Yan, Y. (2016). Relationships between stress, negative emotions, resilience, and smoking: Testing a moderated mediation model. *Substance Use & Misuse*, 51(4), 427-438. <https://doi.org/10.3109/10826084.2015.1110176>
- World Health Organization [WHO]. (2008). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2008: The MPOWER package*. World Health Organization.
- Xiong, H., Ma, F., Tang, D. ve Liu, D. (2024). Correlations among nicotine dependence, health-related quality of life, and depression in current smokers: a cross-sectional study with a mediation model. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1455918>
- Yıldırım, S., Çulha, Y., Büyükyılmaz, F. ve Ergin, E. (2024). Investigation of the loneliness perceptions and psychological dependence on smoking in elderly individuals living in nursing homes: Descriptive and relationship seeking study. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 16(2), 441. <https://doi.org/10.5336/nurses.2023-100705>
- Yıldız, A. (2025, 22-23 February). The relationship between nicotine addiction and exercise and dietary habits: Does income level have an effect? *4th International Conference on Contemporary Academic Research*, Konya, Turkey.

13-16 Yaş Arası Ergenlerde Sosyal Destek Algısı ve Psikolojik Sağlık ile Duygusal Yeme Davranışı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

*Ezgi Yazgan**

*Gülen Baran***

Öz

13-16 yaş arası ergenlerde sosyal destek algısı ve psikolojik sağlık ile duygusal yeme davranışlarının çeşitli değişkenlerle incelenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 400 ergen dâhil edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda 13-16 yaş arası ergenlerden ve velilerinden onam formu alınmıştır ve uygulama yapılmıştır. Araştırmanın verileri; Demografik Bilgi Formu, “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği”, “Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlık Ölçeği” ile “Çocuk ve Adölesanlar İçin Duygusal Yeme Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Bulgulara göre ergenlerin aileyle ve arkadaşlarla ilişkileri hakkındaki algıları iyileştikçe algılanan sosyal destek ve psikolojik sağlamlıkları artmaktadır. Ergenlere sorun yaşadıkları zamanlarda ne yaptığı sorulduğunda en çok ailesine anlatmayı seçtikleri tespit edilmiştir. Araştırmada ergenlerin yeme davranışlarının duygularıyla ilişkisine göre sosyal destek algıları incelendiğinde tüm boyutlarda anlamlı sonuca ulaşılmıştır. Ek olarak yeme davranışlarının duygularıyla ilişkisi olduğunu belirten ergenlerin sahip olduğu depresif belirtiler puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda 13-16 yaş arası ergenlerde sosyal destek algısı ve psikolojik sağlık puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşturduğu bulunmuştur. Elde edilen bilgiler doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Yeme Davranışı, Ergenlik, Psikolojik Sağlık, Sosyal Destek Algısı

* Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye, ezgiyazgan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4461-9775

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye, gbaran@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5854-4946

Abstract

In the current study, which aims to examine the perception of social support, psychological resilience and emotional eating behaviors among adolescents aged 13-16 in relation to different variables and to determine the relationships between these variables, the relational survey model, one of the quantitative research methods, was used. A total of 400 adolescents were included in the study. In line with the purpose of the study, consent forms were obtained from adolescents aged 13-16 and their parents and the application was carried out. The data of the study were collected using a Demographic Information Form, the "Social Support Assessment Scale for Children and Adolescents", the "Child and Adolescent Psychological Resilience Scale" and the "Emotional Eating Scale for Children and Adolescents". According to the findings, as the perceptions of adolescents about their relationships with family and friends improve, their perceived social support and psychological resilience increase. When adolescents were asked what they did when they had problems, it was determined that they mostly preferred to tell their families. When the social support perceptions of adolescents were examined in relation to the relationship between their eating behaviors and their emotions, significant results were reached in all the dimensions. In addition, it was determined that adolescents who stated that their eating behaviors were related to their emotions had higher depressive symptom scores. As a result of the study, it was found that there was a significant correlation between the perception of social support and psychological resilience in adolescents aged 13-16. In light of the results of the study, some suggestions were made.

Keywords: Adolescence, Emotional Eating Behavior, Psychological Resilience, Social Support Perception

Giriş

Ergenlik dönemi çocuğun bilişsel, fiziksel, kişilik ve sosyal duygusal gelişiminde büyüme ve gelişme adımlarının görüldüğü bir dönemdir (Akçan Parlaz ve ark., 2012; Aral ve ark., 2001; Yıldırım, 2016). Bu dönem çocukluk döneminden yetişkinliğe uzanan bir geçiş dönemidir (Erikson, 1968). Yaşamın bu kritik döneminde ergenin hayatı üzerinde etkili kavramlardan biri sosyal destektir. Sosyal destek, bireyin çevresiyle kurduğu sosyal ilişkiler ve paylaşımlar sayesinde kazandığı yardımlardır (Walker ve ark., 1977). Sosyal destek bireyin ihtiyacı olan şeylerin temin edilmesini, sorunların olabileceği kadar az zararlarla çözülmesini, karşılaşılan sorunlu durumların etkisinin azalmasını ya da önlenmesini sağlar (Çakır ve Palabıykoğlu, 1997; Gottlieb, 1981; Wolchik ve ark., 1987). Sosyal destek gören birey yalnız olmadığını bir sosyal grup tarafından desteklendiğini hisseder (Eylen, 2001; Segrin ve Passalacqua, 2010).

Sosyal çevresi içerisinde yaşamını sürdüren insan beklenmedik sorun ya da durumlarla karşılaşabilir. Yaşanan birçok olumsuz durum, problem ya da travmatik olay sonrası toparlanma ve önceki haline dönme becerisi olarak tanımlanan psikolojik sağlamlık bir uyum becerisidir (Jacelon, 1997; Masten ve Coatsworth, 1998; Ramirez, 2007). Sahip olunan olumsuz durumu çözmenin yanında toparlanmaya, uyum sağlamanın oluşmasına ve sağlıklı halin sürdürülmesine yarar sağlamaktadır (Basım ve Çetin, 2011; Masten ve Coatsworth, 1998).

Yaşanan sorunların çözülemediği ve psikolojik iyi oluşun sağlanamadığı durumlarda gösterilen davranışlardan bir tanesi yemek yemeyi. Duygusal yeme davranışı fiziksel olarak aç olma hissiyatına bakılmaksızın yemek yeme davranışdır. Bu yeme davranışı duygularla tetiklenir. Genellikle olumsuz duygularla ilişkilendirilir (Dursun, 2023; Greeno ve Wing, 1994). Literatüre göre çocuklarda daha düşük oranlarda görülürken ergenliğin ilk yıllarından sonra görülme sıklığı artar (van Strien, 2018; van Strien ve Oosterveld, 2008). Bu nedenle araştırmada, 13-16 yaş arası ergenlerde sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlık ile duygusal yeme davranışlarının çeşitli

değişkenlerce incelenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın 13-16 yaş arası ergenlerin sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlık ile duygusal yeme davranışı hakkında bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda ergenlerin sosyal destek algısı, psikolojik sağlamlık ile duygusal yeme davranışı konusunda ilgili literatürün desteklenmesi hedeflenmiştir.

Sosyal Destek

İnsanlar yaşamlarında karşı karşıya kaldığı zorlayıcı durumlarda iyileştirici, koruyucu ve kolaylaştırıcı etkenlere ihtiyaç duymaktadır. Bu zorlayıcı durumlar karşısında bireyin sağlıklı kalması onun karşılaştığı sosyal destekle ilişkilidir (Dubow ve Tisak, 1989) Sosyal destek, genel olarak bireyin çevresinden gördüğü çok çeşitli nitelikli yardımlar olarak tanımlanmaktadır (Çakır ve Palabıyıkoglu, 1997). Bireyin yaşam sürecinde karşılaştığı sorunlarla baş etme durumunu daha kolay hale getiren bir faktördür (Cohen, 2004; Yılmaz, 2018). Stres ve sorunla karşılaşanların yaşamını iyileştirirken, sorun yaşamayanların iyi olma durumunu ve yaşamdan aldıkları doyumunu pekiştirir (Abay Alyüz, 2020). Sosyal çevresinden yeteri kadar sosyal destek gören birey sahip olduğu sorunların olası zararlı etkilerinden daha az etkiye uğrar (Eylen, 2001). Birey çevreden gördüğü sosyal destek sayesinde benlik saygısı geliştirir, sevgi ve kabul edilmeyi görerek bir sosyal gruba bağlılık hissedebilir. Bunun yanında olaylara farklı bir bakış açısı edinir (Eylen, 2001; Lepore ve ark., 1992).

Ergenlik dönemi birçok değişim ve zorluklardan oluşan evredir. Bu dönemde çevrenin desteği ve kazanılan etkileşim onun için kolaylaştırıcı olabilir (Yıldırım, 2011). Ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkilerine ve onların görüşlerine çok önem verilir. Ailesiyle olan ilişkisi oldukça önemli olmakla beraber dış çevreyle etkileşimi artmaktadır (İlhan, 2018). Sosyal destek ergenlerin sorunlarını çözmekle birlikte yalnız kalmayı ve bunun getirdiği psikolojik sorunları engelleyebilir. Bu dönemde ailesinden uzaklaşıp bir sosyal çevreden kabul görmeyen ergen kendini dışlanmış ve yalnız hisseder (Yılmaz ve ark., 2008). Sosyal destek sayesinde birçok riskli davranış, stres ve olumsuz sonuçların önüne geçilir. Maruz kalınan stresli durumlardan daha az etkiyle çıkılabilir (İlhan, 2018; Traş ve Arslan, 2013).

Psikolojik Sağlamlık

Türkçeye araştırmacılar tarafından dayanıklılık, güçlülük, sağlamlık veya toparlanma benzeri kelimelerle çevrilen psikolojik sağlamlık (Basım ve Çetin, 2011), kişilerin yaşadığı olumsuz durumların üstesinden gelme ve uyum sağlama becerisidir (Jacelon, 1997; Masten ve Coatsworth, 1998). Ramirez (2007)'e göre bireyin hayatındaki değişimler, yaşadığı hastalık ya da depresyon gibi olumsuzluklardan sonra toparlanma ve önceki haline geri dönebilme becerisidir. Bireyin sahip olduğu psikolojik sağlamlık, yaşadığı olumsuzlukların üstesinden gelmeyle birlikte sağlıklı gelişiminin devamlılığını ve uyumun oluşmasını sağlar (Basım ve Çetin, 2011; Masten ve Coatsworth, 1998). Brooks ve Goldstein (2003), psikolojik sağlamlık teriminin bireyin travmatik bir olay yaşayıp yaşamadığına bakılmadan, genel yaşamın stresli olaylarıyla başa edebilme yeteneği olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

Ergenlik döneminde ergen arkadaşlarıyla yakınlaşabilir, arkadaş çevresinin kendisi için daha önemli olduğunu hissedebilir (Steinberg, 1999). Buna rağmen ergenlik yıllarında çocuğun yaşama uyumunda aile oldukça önemlidir. Ergenlerin anti sosyal davranışları incelendiğinde en büyük nedenin aileyle olumsuz ilişkiler olduğu görülmüştür (Garnefski, 2000). Dolayısıyla aileden kaynaklanan olumsuz durumların ergenin psikolojik sağlamlığını negatif yönde etkileyeceği söylenebilir. Başta aile olmak üzere sosyal çevrenin desteği ve sevgisi ergenin psikolojik sağlamlığını güçlendirir (Turgut ve Eraslan-Çapan, 2017).

Duygusal Yeme Davranışı

Gün içerisinde farklı zamanlarda hissedilen yiyecek tüketme isteği ve açlık hissinin farklı türleri bulunmaktadır. Bunlar; biyolojik, hedonik ve duygusal açlık olarak tanımlanmaktadır. Duygusal açlık fiziksel olarak açlık hissedilmediği halde yemeyi içerir (Çolak ve Aktaş, 2019; Dursun, 2023; Yi-Hao, 2017). Sahip olunan olumsuz duygular normal ve uyumlu olmayan fizyolojik tepkiler oluşturabilmektedir. Birey sahip olduğu olumsuz şartlardan ve stresten ötürü rahatsızlığını fazla besin tüketerek gidermeye çalışır. Duygusal yeme besinlerin bir uyarıcı olarak algılanarak şiddetli tüketilmesi durumudur (Ganley, 1989; Greeno ve Wing, 1994).

Ergenlik döneminin yaşamın sağlıklı bir dönemi olarak düşünülmesine karşın, bu dönemde riskli davranışlar, hastalıklar veya ölümler oluşabilir. Dünya Sağlık Örgütü'ne [WHO] göre (2024) ergenlerin şimdiki sağlıklarını ve geleceklerini riske attıkları davranışların arasında sağlıksız beslenme de bulunmaktadır. Ergenler arasında sağlıksız beslenmeyle ilişkili olarak yeme bozuklukları giderek yayılmaktadır. Kontrolsüz yeme, obezite ve duygusal yeme ergenlerde eskiye kıyasla daha fazla görülmektedir (İnalcaş ve Arslantaş, 2018). Bu durumun ergenlik döneminde yaşanan negatif duygularla bağlantılı olduğu bilinse de araştırmalar heyecan veya pozitif duyguların da duygusal yemede tetikleyici olabileceğini göstermiştir (Devonport ve ark., 2017; Macht, 2008).

Ergenlerde Sosyal Destek Algısı, Psikolojik Sağlamlık ve Duygusal Yeme Arasındaki İlişki

Ergenlik dönemi çocukluktan yetişkinliğe doğru bir geçiş dönemidir. Ergen bu dönemde yetişkin olmak için gereken nitelik ve becerileri zamanla ve aşamalarla kazanır. Kimlik ve rol seçiminin etkili olduğu bu zaman içerisinde önemli kişisel sorunlar ve stres kaynakları baş gösterir. Ergen, bu dönemi büyük sorunlar yaşamadan daha sağlıklı bir şekilde atlattırmak için yardım, destek ve yönlendirmeye ihtiyaç duyar (Barker, 2007). Ergenin sahip olduğu sosyal destek kaynakları sayesinde sorunu hakkındaki endişeleri azalır, sorunun olumsuz etkileri indirgenir, sorun çözme becerileri gelişir (Arslan, 2009; İlhan, 2018; Traş ve Arslan, 2013). Ayrıca stresle başa çıkma güçlerini artırır, strese verdiği tepkiyi farklılaştırır, çözüm üretmesine ve etkisinin azalmasına yardımcı olur (House, 1981). Dolayısıyla sosyal destek, stresli ve problemliler durumlarda karşılarında güçlenmeye ve harekete geçmeye yarar. Bu durum psikolojik sağlamlığı işaret etmektedir. Bir araştırmaya göre ergenlerin psikolojik sağlamlıkları üzerinde en büyük belirleyicinin algıladıkları sosyal desteğin olduğu ve destek arttıkça psikolojik sağlamlıklarının arttığı bulunmuştur (Turgut ve Eraslan-Çapan, 2017).

Sosyal destek psikolojik iyi oluşu ve sağlamlığı desteklerken, sosyal desteğin eksikliği psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına engel olur, stres ve birtakım zorluklar yaratır (Reeve ve Tseng, 2011; Shin ve Park, 2022). Karşılaşılan stres ve sorunlu durumlarda bazı bireyler tarafından yemek yeme bir problem çözme yöntemi olarak görülebilmektedir. Olumsuz duygu durumlarında ya da stres anlarında duygusal yeme bir başa çıkma yöntemi olarak düşünülmektedir (Devonport ve ark., 2017; Macht, 2008). Özellikle ergenlik döneminde duygusal yeme davranışının bir sorun çözme ve başa çıkma yöntemi olarak kullanılmasının (Polat, 2022) sahip olunan psikolojik sağlamlıkla ilgisi olduğu düşünülmektedir. Ergenlerin fiziksel ve ruhsal sağlığı, tüm alanlarda gelişimleri ve gelişimsel ihtiyaçları geniş bir açıda ele alındığında, ergenlerin algıladıkları sosyal destek ve gördükleri yardımla psikolojik sağlamlıklarının desteklenmesi ile duygusal yeme davranışları hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında 13-16 yaş arası ergenlerde sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlık ile duygusal yeme davranışlarının çeşitli değişkenlerle incelenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma tarama modelinde hazırlanan ilişkisel bir araştırmadır. Tarama modelleri, çalışma grubunun bazı özellikleri ve bir durum üzerinde geniş bir kitlenin görüşlerini anlamak ve betimlemek nedeniyle kullanılan araştırma yaklaşımlarıdır. İncelenen değişken sayısının iki veya daha çok olduğu ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin betimlendiği durumlarda ilişkisel tarama modeli kullanılabilir (Bekman, 2022; Büyüköztürk ve ark., 2019). Araştırmada bağımlı değişkenler olarak sosyal destek algısı, psikolojik sağlamlık ve duygusal yeme davranışı ele alınmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerini; ergenlerin yaşı, cinsiyeti, aileyle, arkadaşlarla ve öğretmenlerle ilişkileri hakkında algısı, sorun yaşadığındaki davranış biçimi ile yeme davranışının duygularıyla ilişkisine dair görüşleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 13-16 yaş aralığında olan ve eğitim kurumunda öğrenim gören ergenler kapsamaktadır. İlgili evren doğrultusunda %95 güven düzeyinde 400 katılımcıya uygulanacak ölçme araçlarının .05'lik sapma miktarıyla gerekli verileri vereceği öngörülmüştür. Bu nedenle araştırma kapsamında Ankara'daki eğitim kurumlarından 2 ortaokul ve 2 lise olmak üzere 4 okul için rastgele seçim yapılmıştır. Rastgele seçim sonucunda 13-16 yaş aralığındaki 400 ergen istatistiki olarak yeterli görülmüş; çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubundaki ergenlerin %31.8'i (n=127) 13 yaşında, %18.2'si (n=73) 14 yaşında, %29.0'u (n=116) 15 yaşında, %21.0'i (n=84) 16 yaşındadır. Ergenlerin %59.2'si (n=237) kızlar, %40.8'ini (n=163) erkekler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocuk ve ailesi hakkında genel bilgileri elde etmeye yönelik araştırmacı tarafından hazırlanan form, ergenlerin çevrelerinden algıladıkları sosyal desteği ölçmek amacıyla "Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği", psikolojik sağlamlıklarını ölçmek amacıyla "Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği" ile ergenlerin duygusal durumunun yeme davranışıyla ilişkisini incelemek amacıyla "Çocuk ve Adölesanlar İçin Duygusal Yeme Ölçeği" kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından çocuk ve ailesi hakkında genel bilgileri edinmek amacıyla hazırlanmıştır. İçerisinde ergenin yaşı, cinsiyeti, aileyle, arkadaşlarla ve öğretmenlerle ilişkileri hakkında algısı, sorun yaşadığındaki davranış biçimi ile yeme davranışının duygularıyla ilişkisine dair görüşleri ilgili sorular yer almaktadır.

Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (Ç-SDDÖ): Dubow ve Ullman (1989) tarafından çocukların aileleri, arkadaşları ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal desteği değerlendirmek için geliştirilen bir ölçektir. Beşli ölçek üzerinden yanıt verilmektedir ve 41 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin maddeleri "Arkadaş Desteği" (19 madde), "Aile Desteği" (12 madde) ve "Öğretmen Desteği" (10 madde) olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Türkçe formuna son hali Gökler (2007) tarafından verilmiştir. Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği alt boyutlarından Arkadaşlardan alınan destek, Aileden alınan destek, Öğretmenlerden alınan destek ve toplam (Ç-SDDÖ TOTAL) puanlarına ait Cronbach's Alpha katsayıları sırası ile 0.873, 0.914, 0.862, 0.926'dır.

Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (ÇGPSÖ): Liebenberg ve arkadaşları (2013) tarafından çocuk ve gençlerin psikolojik sağlamlığının ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir. Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin kısa formu Liebenberg ve arkadaşları (2013) tarafından yapılmıştır ve 12 maddelik tek boyutlu bir ölçek

oluşturulmuştur. Ölçek beşli likert sistemine göre cevaplandırılmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği çalışması Arslan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0.698 olarak elde edilmiştir.

Çocuk ve Adölesanlar İçin Duygusal Yeme Ölçeği: Tanofsky-Kraff ve arkadaşları (2007) tarafından yetişkin duygusal yeme ölçeğinin çocuk ve adölesanlar için uyarlanması ile geliştirilmiştir. Türkçe geçerlik güvenilirliği Bektaş ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek sırasıyla Kaygı-Öfke-Hayal Kırıklığı (EES-C-AAF), Depresif Belirtiler (EES-C-DEP), Huzursuz Duygu Durum (EES-C-UNS) alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçek beşli likert sistemine göre cevaplandırılmaktadır. Ölçek 26 maddeden oluşup, mutlu olma maddesi puanlamaya katılmamaktadır. Ölçeğin alt boyutları ve toplam (EES-C TOTAL) puanlarına ait Cronbach's Alpha katsayıları sırasıyla 0.673, 0.536, 0.502, 0.728 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya davet amacıyla ilk olarak İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve okul yönetimlerinden izin alınmıştır. İzinler sağlandıktan sonra ergenlerin okul yönetiminin uygun gördüğü birer ders saatinde sınıflarına girilerek araştırmacı tarafından toplu bilgilendirme yapılmıştır. Katılmak isteyen ergenlerin hem kendilerinden hem de velilerinden onam belgeleri alınmıştır. Ardından ölçekler uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği” toplam puanı ve alt boyutları “Arkadaşlardan alınan destek, Aileden alınan destek, Öğretmenden Alınan Destek”, “Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçek” puanı ile “Çocuk ve Ergenler İçin Duygusal Yeme Ölçeği” toplam puanı ve alt boyutları “Kaygı-Öfke-Hayal Kırıklığı (C-AAF), Depresif Belirtiler (C-DEP), Huzursuz Duygu Durum (C-UNS)”, gibi sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu çarpıklık basıklık değerleri ile değerlendirilmiştir. Çarpıklık basıklık değerleri -1 +1 değerleri aralığında olduğu için sürekli değişkenlerin tamamının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2020; Uysal ve Kılıç, 2022).

Yaş gruplaması gibi ikiden fazla kategorik değişkenlere göre ölçeklerin toplam puanı ve alt boyutlarının puanlarının karşılaştırılmasında One-Way ANOVA analizine başvurulmuştur. İkili karşılaştırmalarda Tukey analiz sonuçları verilmiştir. Cinsiyet gibi iki gruplu değişkenlerin toplam puanı ve alt boyutlarının puanlarının karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklem T testi kullanılmıştır. Son olarak ölçek puanlarının kendi aralarında yapılan korelasyon analizinde pearson korelasyon katsayısı verilmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Sınırlılıklar

Araştırma 2023-2024 eğitim öğretim yılının bahar döneminde belirlenen 4 okulda yürütülmüş olup, elde edilen veriler bu okullarda eğitim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 400 ergenle sınırlıdır. Ayrıca araştırma verileri kullanılan ölçme araçlarından alınan cevaplarla sınırlıdır.

Bulgular

Araştırmanın amacına yönelik yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular bu kısımda sunulmuştur.

Ergenlerin yaşına göre bulguların sonucunda Arkadaşlardan alınan destek, Aileden alınan destek, Öğretmenden alınan destek, sosyal destek toplam puanları arasında ve Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçek puanları için anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0.05$). Bulgulara göre ergenlerin Kaygı-Öfke-Hayal Kırıklığı ve duygusal yeme toplam puanlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Kaygı-Öfke-Hayal Kırıklığı ve duygusal yeme toplam puanları bakımından yaş grupları ikili karşılaştırmasında 13 yaş-14 yaş, 13 yaş-15 yaş, 13 yaş-16 yaş arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p < 0.05$).

Cinsiyete göre ergenlerin Arkadaşlardan alınan destek, Aileden alınan destek, Öğretmenden alınan destek, sosyal destek toplam puanları ile Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçek puanları için anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$). Bulgulara göre ergenlerin Depresif Belirtiler boyutunda duygusal yeme puanları için anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p<0.05$).

Tablo 1. Ergenlerin Aile İlişkileri Hakkındaki Algılarına Göre Sosyal Destek Algısına, Psikolojik Sağlamlığına ve Duygusal Yeme Davranışına İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları		Aile İlişkileri	Ort±SS	F	p
Sosyal Destek	Arkadaş	Kötü	60.50±13.72	8.885	0.001**
		Normal	66.44±10.96		
		İyi	69.88±10.18		
		Çok İyi	71.89±10.96		
	Aile	Kötü	37.94±12.65	44.191	0.001**
		Normal	42.88±8.16		
		İyi	49.11±7.27		
		Çok İyi	52.84±7.14		
	Öğretmen	Kötü	30.19±6.21	5.931	0.001**
		Normal	31.29±6.83		
		İyi	33.31±7.66		
		Çok İyi	34.94±7.59		
	Toplam	Kötü	128.62±28.26	24.607	0.001**
		Normal	140.62±20.42		
		İyi	152.30±19.03		
		Çok İyi	159.68±20.44		
Psikolojik Sağlamlık	Psikolojik Sağlamlık	Kötü	39.62±9.23	29.482	0.001**
		Normal	40.71±6.63		
		İyi	45.27±4.98		
		Çok İyi	47.36±5.80		

Duygusal Yeme	Kaygı Öfke Hayal Kırıklığı	Kötü	30.06±9.10	1.416	0.238
		Normal	31.61±6.79		
		İyi	31.13±7.25		
		Çok İyi	29.91±6.72		
	Depresif Belirtiler	Kötü	15.81±3.87	0.443	0.722
		Normal	17.01±4.23		
		İyi	16.68±4.17		
		Çok İyi	16.65±3.96		
	Huzursuz Duygu Durum	Kötü	13.44±3.09	0.955	0.414
		Normal	13.80±3.73		
		İyi	14.26±3.92		
		Çok İyi	13.55±3.41		
	Toplam	Kötü	59.31±13.09	1.362	0.254
		Normal	62.42±10.93		
		İyi	62.07±11.23		
		Çok İyi	60.12±10.29		

**p<.01, F:One-Way ANOVA Test İstatistiği

Tablo 1'e göre aile ilişkileri hakkındaki algılarına göre ergenlerin Aileden Alınan Destek, Arkadaşlardan Alınan Destek, Öğretmenden Alınan Destek ve sosyal destek toplam puanları için anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.01$). Arkadaşlardan Alınan Destek puanları bakımından aile ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—çok iyi, normal—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Aileden Alınan Destek ve sosyal destek toplam puanları bakımından aile ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—iyi, kötü—çok iyi, normal—iyi, normal—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Ayrıca Öğretmenden Alınan Destek puanları bakımından aile ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında normal—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.01$). Psikolojik sağlamlık toplam puanları bakımından aileyle ilişki durumu ikili karşılaştırmasında normal—iyi, normal—çok iyi, kötü—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Bulgulara göre duygusal yeme puanları için anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tablo 2. Ergenlerin Arkadaş İlişkileri Hakkındaki Algılarına Göre Sosyal Destek Algısına, Psikolojik Sağlamlığına ve Duygusal Yeme Davranışına İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları		Aile İlişkileri	Ort±SS	F	p
Sosyal Destek	Arkadaş	Kötü	51.47±12.21	40.516	0.001**
		Normal	64.56±9.36		
		İyi	68.86±10.24		
		Çok İyi	74.77±9.23		
	Aile	Kötü	39.71±10.40	7.703	0.001**
		Normal	47.64±9.88		
		İyi	48.75±8.66		
		Çok İyi	50.05±7.73		
	Öğretmen	Kötü	28.88±8.04	4.470	0.004**
		Normal	32.16±8.06		
		İyi	33.12±7.06		
		Çok İyi	34.72±7.38		
	Toplam	Kötü	120.06±23.07	24.603	0.001**
		Normal	144.37±21.12		
		İyi	150.73±20.45		
		Çok İyi	159.55±19.51		
Psikolojik Sağlamlık	Psikolojik Sağlamlık	Kötü	35.82±6.88	19.461	0.001**
		Normal	43.47±6.53		
		İyi	44.37±6.56		
		Çok İyi	46.89±5.31		

Duygusal Yeme	Kaygı Öfke Hayal Kırıklığı	Kötü	32.65±8.64	0.499	0.683
		Normal	30.79±7.41		
		İyi	30.46±6.39		
		Çok İyi	30.73±7.29		
	Depresif Belirtiler	Kötü	17.29±5.35	0.333	0.802
		Normal	16.54±3.66		
		İyi	16.56±4.09		
		Çok İyi	16.89±4.14		
	Huzursuz Duygu Durum	Kötü	15.00±4.27	1.353	0.257
		Normal	14.16±3.98		
		İyi	13.46±3.57		
		Çok İyi	13.91±3.46		
	Toplam	Kötü	64.94±13.83	0.958	0.413
		Normal	61.51±11.44		
		İyi	60.48±9.90		
		Çok İyi	61.54±11.19		

**p<.01, F:One-Way ANOVA Test İstatistiği

Tablo 2'ye göre arkadaş ilişkileri hakkındaki algılarına göre ergenlerin Aileden Alınan Destek, Arkadaşlardan Alınan Destek, Öğretmenden Alınan Destek ve sosyal destek toplam puanları için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0.01$). Arkadaşlardan Alınan Destek puanları bakımından arkadaşlar ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—normal, kötü—iyi, kötü—çok iyi, normal—iyi, normal—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Aileden Alınan Destek puanları bakımından arkadaşlar ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—normal, kötü—iyi, kötü—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.01$). Öğretmenden Alınan Destek puanları bakımından arkadaşlar ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Ç-SDDÖ TOTAL puanları bakımından arkadaşlar ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—normal, kötü—iyi, kötü—çok iyi, normal—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0.01$). Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlıklik Ölçek puanları için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0.01$). Arkadaşla ilişki durumu kötüden çok iyiye gittikçe puan ortalamaları artmaktadır. Psikolojik sağlıklik puanları bakımından arkadaşlar ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—normal, kötü—iyi, kötü—çok iyi, normal—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Ergenlerin duygusal yeme puanları için anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 3. Ergenlerin Öğretmen İlişkileri Hakkındaki Algılarına Göre Sosyal Destek Algısına, Psikolojik Sağlamlığına ve Duygusal Yeme Davranışına İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları		Aile İlişkileri	Ort±SS	F	p
Sosyal Destek	Arkadaş	Çok Kötü	57.91±13.75	9.194	0.001**
		Kötü	63.46±12.09		
		Normal	68.99±10.61		
		İyi	69.69±9.91		
		Çok iyi	74.50±11.15		
	Aile	Çok Kötü	38.36±12.21	9.983	0.001**
		Kötü	46.85±10.54		
		Normal	47.19±9.07		
		İyi	50.33±7.41		
		Çok iyi	52.33±6.74		
	Öğretmen	Çok Kötü	25.36±11.59	35.107	0.001**
		Kötü	27.65±8.26		
		Normal	31.16±6.31		
		İyi	35.12±5.35		
		Çok iyi	40.06±6.77		
	Toplam	Çok Kötü	121.64±28.45	22.261	0.001**
		Kötü	137.96±22.23		
		Normal	147.34±20.84		
		İyi	155.15±16.93		
		Çok iyi	166.88±19.78		
Psikolojik Sağlamlık	Psikolojik Sağlamlık	Çok Kötü	42.18±8.24	13.533	0.001**
		Kötü	41.35±6.04		
		Normal	43.19±6.78		
		İyi	46.28±5.77		
		Çok iyi	48.50±4.43		

Duygusal Yeme	Kaygı Öfke Hayal Kırıklığı	Çok Kötü	32.27±6.29	0.712	0.584
		Kötü	30.96±5.61		
		Normal	30.18±6.88		
		İyi	30.87±6.70		
		Çok iyi	31.61±8.37		
	Depresif Belirtiler	Çok Kötü	14.54±4.20	2.204	0.068
		Kötü	17.00±4.17		
		Normal	16.37±3.95		
		İyi	17.53±4.34		
		Çok iyi	16.67±3.84		
	Huzursuz Duy-gu Durum	Çok Kötü	12.36±4.10	0.714	0.583
		Kötü	13.65±3.78		
		Normal	13.75±3.66		
		İyi	14.17±3.59		
		Çok iyi	13.87±3.59		
	Toplam	Çok Kötü	59.18±10.62	0.972	0.423
		Kötü	61.61±9.78		
		Normal	60.30±11.11		
		İyi	62.58±9.73		
		Çok iyi	62.16±12.21		

**p<.01, F:One-Way ANOVA Test İstatistiği

Tablo 3'te yer alan bulgulara göre öğretmen ilişkileri hakkındaki algılarına göre ergenlerin Aileden Alınan Destek, Arkadaşlardan Alınan Destek, Öğretmenden Alınan Destek ve sosyal destek toplam puanları için anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0.01$). Arkadaşlardan Alınan Destek puanları bakımından öğretmen ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında çok kötü—çok iyi, kötü—çok iyi, normal—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Aileden Alınan Destek puanları bakımından öğretmen ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında çok kötü—iyi, çok kötü—çok iyi, normal—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.01$). Öğretmenden Alınan Destek puanları bakımından öğretmen ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında çok kötü—iyi, çok kötü—çok iyi, kötü—iyi, kötü—çok iyi, normal—iyi, normal—çok iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.01$). Sosyal destek toplam puanları bakımından öğretmen ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında çok kötü—normal, çok kötü—iyi, çok kötü—çok iyi, kötü—

iyi, kötü—çok iyi, normal—çok iyi, normal—iyi, iyi—çok iyi arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0.01$). Psikolojik sağlamlık puanları bakımından arkadaşlar ile ilişki durumu ikili karşılaştırmasında kötü—iyi, kötü—çok iyi, normal—çok iyi, normal—iyi arasında istatistiksel anlamlı fark saptanmıştır ($p < 0.01$). Öğretmenle ilişki durumu çok kötüden çok iyiye gittikçe sosyal destek puan ortalamaları artmaktadır. Ergenlerin duygusal yeme puanları için anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 4. Ergenlerin Sorun Yaşadığındaki Davranış Biçimine Göre Sosyal Destek Algısına, Psikolojik Sağlamlığına ve Duygusal Yeme Davranışına İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

	Ölçek Boyutları	Sorun Yaşadığındaki Davranış Biçimi	Ort±SS	F	p
Sosyal Destek	Arkadaş	Kendi başıma çözmeye çalışırım	68.35±11.06	9.194	0.001**
		Aileme anlatırım	72.25±10.62		
		Arkadaşlarıma anlatırım	70.60±9.56		
		Çözemem	63.37±14.56		
	Aile	Kendi başıma çözmeye çalışırım	47.84±8.74	9.983	0.001**
		Aileme anlatırım	52.83±6.89		
		Arkadaşlarıma anlatırım	46.89±8.48		
		Çözemem	42.85±11.63		
	Öğretmen	Kendi başıma çözmeye çalışırım	32.61±7.35	35.107	0.001**
		Aileme anlatırım	36.22±7.43		
		Arkadaşlarıma anlatırım	31.93±7.26		
		Çözemem	30.70±6.67		
	Toplam	Kendi başıma çözmeye çalışırım	148.80±21.11	22.261	0.001**
		Aileme anlatırım	161.29±20.32		
		Arkadaşlarıma anlatırım	149.42±19.65		
		Çözemem	136.93±27.65		

Psikolojik Sağlamlık	Psikolojik Sağlamlık	Kendi başıma çözmeye çalışırım	44.20±6.15	14.898	0.001**
		Aileme anlatırım	47.79±5.53		
		Arkadaşılarıma anlatırım	43.79±6.88		
		Çözemem	39.89±7.43		
Duygusal Yeme	Kaygı Öfke Hayal Kırıklığı	Kendi başıma çözmeye çalışırım	30.92±6.58	0.433	0.729
		Aileme anlatırım	30.15±7.39		
		Arkadaşılarıma anlatırım	30.37±6.17		
		Çözemem	31.41±8.71		
	Depresif Belirtiler	Kendi başıma çözmeye çalışırım	16.99±3.90	1.411	0.239
		Aileme anlatırım	16.53±4.18		
		Arkadaşılarıma anlatırım	16.62±4.38		
		Çözemem	15.33±3.99		
	Huzursuz Duygu Durum	Kendi başıma çözmeye çalışırım	13.92±3.38	0.247	0.863
		Aileme anlatırım	13.66±3.70		
		Arkadaşılarıma anlatırım	13.62±3.85		
		Çözemem	14.11±4.35		
	Toplam	Kendi başıma çözmeye çalışırım	61.83±9.90	0.534	0.659
		Aileme anlatırım	60.34±11.27		
		Arkadaşılarıma anlatırım	60.60±10.55		
		Çözemem	60.85±13.54		

**p<.01, F:One-Way ANOVA Test İstatistiği

Tablo 4'e göre sorun yaşadığındaki davranış biçimine göre ergenlerin Aileden Alınan Destek, Arkadaşlardan Alınan Destek, Öğretmenden Alınan Destek, sosyal destek toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < 0.01$). "Aileme anlatırım." yanıtı verenlerin sosyal destek toplam puan ortalaması en yüksek iken, "Çözemem." yanıtı verenlerin en düşük olduğu belirlenmiştir. Arkadaşlardan Alınan Destek puanları bakımından "Sorun Yaşadığınızda Ne Yaparsınız?" sorusuna verilen yanıtların ikili karşılaştırmasında Çözemem—Aileme anlatırım, Kendi başıma çözmeye çalışırım—Aileme anlatırım arasında istatistiksel anlamlı fark tespit edilmiştir ($p < 0.01$). Aileden Alınan Destek, Öğretmenden Alınan Destek, Ç-SDDÖ TOTAL puanları bakımından "Sorun Yaşadığınızda Ne Yaparsınız?" sorusuna verilen yanıtların ikili karşılaştırmasında Çözemem—Aileme anlatırım, Kendi başıma çözmeye çalışırım—Aileme anlatırım, Arkadaşlarıma anlatırım—Aileme anlatırım arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0.01$). Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Psikolojik sağlamlık puanları bakımından "Sorun Yaşadığınızda Ne Yaparsınız?" sorusuna verilen yanıtların ikili karşılaştırmasında Çözemem—Kendi başıma çözmeye çalışırım, Çözemem—Aileme anlatırım, Arkadaşlarıma anlatırım—Aileme anlatırım, Kendi başıma çözmeye çalışırım—Aileme anlatırım arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur. Duygusal yeme puanları için anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 5. Ergenlerin Yeme Davranışının Duygularıyla İlişkisine Dair Görüşlerine Göre Sosyal Destek Algısına, Psikolojik Sağlamlığına ve Duygusal Yeme Davranışına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Ölçek Boyutları	Yeme Davranışının Duygularıyla İlişkisi	Ort±SS	F	p
Sosyal Destek	Arkadaş	Evet	68.67±11.29	2.072	0.039*
		Hayır	71.12±10.71		
	Aile	Evet	47.74±9.05	2.916	0.004**
		Hayır	50.47±8.25		
	Öğretmen	Evet	32.59±7.61	2.907	0.004**
		Hayır	34.90±7.13		
	Toplam	Evet	149.00±22.49	3.223	0.001**
		Hayır	156.49±20.39		
Psikolojik Sağlamlık	Psikolojik Sağlamlık	Evet	44.28±6.49	2.161	0.031*
		Hayır	45.78±6.55		

Duygusal Yeme	Kaygı Öfke Hayal Kırıklığı	Evet	30.86±7.39	0.600	0.549
		Hayır	30.43±6.23		
	Depresif Belirtiler	Evet	17.09±4.07	2.646	0.008**
		Hayır	15.95±4.00		
	Huzursuz Duygu Durum	Evet	13.88±3.93	0.428	0.669
		Hayır	13.73±3.00		
	Toplam	Evet	61.83±11.28	1.484	0.139
		Hayır	60.11±9.96		

**p<.01, *p<.05, t: Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Tablo 5'teki bulgulara bakıldığında yeme davranışının duygularıyla ilişkisi olduğunu düşünen ergenlerin Aileden Alınan Destek için istatistiksel anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0.05). Ergenlerin Arkadaşlardan Alınan Destek, Öğretmenden Alınan Destek, sosyal destek toplam puanları için istatistiksel anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0.01). Yeme davranışının duygularıyla ilişkisi olduğunu düşünen ergenlerin algıladığı sosyal desteğin, yeme davranışının duygularıyla ilişkisi olduğunu düşünmeyen ergenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Psikolojik sağlamlık puanlarında istatistiksel anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0.05). En yüksek değerlerin yeme davranışının duygularıyla ilişkisi olduğunu düşünen ergenlerin olduğu bulunmuştur. Ergenlerin Depresif Belirtiler puanları için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0.01).

Tablo 6. Sosyal Destek, Psikolojik Sağlamlık ve Duygusal Yeme Arasındaki İlişkiye Ait Pearson İlişki Katsayısı Sonuçları

	Duygusal Yeme									
	Psikolojik Sağlamlık		Kaygı-Öfke Hayal Kırıklığı		Depresif Belirtiler		Huzursuz Duygu Durum		Duygusal Yeme Toplam	
	r	p	r	p	r	p	r	p	r	p
Arkadaşlardan Alınan Destek	0.495	0.001**	-0.094	0.060	-0.039	0.440	-0.047	0.346	-0.091	0.069
Aileden Alınan Destek	0.498	0.001**	-0.090	0.074	-0.034	0.498	-0.022	0.660	-0.078	0.019*
Öğretmenden Alınan Destek	0.434	0.001**	-0.027	0.588	-0.004	0.935	0.002	0.962	-0.018	0.715
Sosyal Destek Toplam	0.598	0.001**	-0.093	0.064	-0.035	0.490	-0.032	0.524	-0.084	0.095
Psikolojik Sağlamlık	-	-	-0.087	0.083	-0.001	0.980	-0.010	0.840	-0.060	0.232

**p<.01, *p<.05, r: Pearson İlişki Katsayısı

Tablo 6'da ergenlerin sosyal destek algıları, psikolojik sağlamlığı ve duygusal yeme davranışı arasındaki ilişki katsayısı sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada “Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” bulgularının, “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği” boyutları ve toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki oluşturduğu bulunmuştur ($p < 0.01$). İlişki katsayısı sonuçlarına göre orta düzeyde, pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

“Çocuk ve Ergenler İçin Duygusal Yeme Ölçeği” için “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği” Aileden Alınan Destek alt boyutunda anlamlı bir ilişki oluşturduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). “Çocuk ve Ergenler İçin Duygusal Yeme Ölçeği” için alt boyut puanlarının ve toplam puanlarının, “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği” Aileden Alınan Destek alt boyutu dışında diğer boyutları ve toplam puan ile “Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” için anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Tartışma

Araştırmada ergenlerin sosyal destek algısının yaş değişkenine yönelik yapılan analizlere göre 13-16 yaş aralığındaki ergenlerin arkadaşlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden algıladığı sosyal destek algısına ilişkin puanların farklılaşmadığı görülmektedir. İncelenen bazı araştırmalarda algılanan sosyal destek düzeylerinin yaş grupları arasında benzer olduğu bulunmuştur (Bokhorst ve ark., 2010; Gökler, 2007). Yaş değişkeninden sonra cinsiyet değişkenine yönelik sosyal destek puanlarının farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu iki değişken bazında sonuçların oluşmasında benzer özelliklere sahip ergenlerle, sınırlı yaş gruplarıyla ve sınırlı zamanda çalışılmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Ergenlerin sosyal destek algısı üzerinde ilişkileri hakkındaki algıları incelendiğinde tüm boyutlarda anlamlı farklılık oluşturduğu bulunmuştur. Ergenin aileyle, arkadaşlarla ve öğretmenlerle ilişki durumu kötüden çok iyiye gittikçe sosyal destek puan ortalamaları artmaktadır. Ergenlik döneminde gelişim özellikleri dolayısıyla özerklik isteği ve ebeveynlerden uzaklaşma gibi davranışlar görülebilir. Buna karşılık büyüme ve özerklik isteği aileyle kurulan ilişkinin ve iletişimin ergenin üzerindeki etkisini azaltmaz (Weinstein ve ark., 2006). Camara ve ark. (2017) tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre arkadaş grupları da ergenler için tıpkı aileleri gibi bir sosyal destek kaynağı olabilir. Hatta bazı durumlarda ergenler sorunlarını aileleriyle paylaşmaktan çekinirken, arkadaşlarına karşı bu konuda kendilerini daha rahat hissetmektedir (Aisenson ve ark., 2007). Bu durum ergenlerin arkadaş ilişki durumunun sosyal destek algısı üzerinde belirleyici olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Ergenlerin sorun yaşadığındaki davranış biçimine göre sosyal destek algıları incelendiğinde tüm boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Aileye anlatmayı tercih edenlerin algılanan sosyal destek puan ortalaması en yüksekken, çözemeyeceği yanıtı verenlerin en düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla yeteri kadar sosyal desteğe sahip olan ergenlerin sorun yaşadığında rahatlıkla ailesine anlatmayı tercih edeceği çıkarımı yapılmıştır. Aynı şekilde yeteri kadar sosyal desteğe sahip olmayan veya olduğunu hissetmeyen ergenlerin sorun yaşadığında çözemeyeceği düşüncesinin oluşabileceği görülmektedir. Bu konu hakkında yapılan çalışmalara göre ailenin desteği ergen üzerinde koruyucu bir rol oynamaktadır. Ergen sorunlarla baş etmede onlara güvenmektedir (Gariépy ve ark., 2016; Huang ve ark., 2021; Yu ve ark., 2022).

Ergenlerin sosyal destek algıları üzerinde yeme davranışının duygularıyla ilişkisi bulgularına bakıldığında sosyal desteğin tüm boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Yeme davranışının duygularıyla ilişkisinin olumsuz olduğunu düşünen ergenlerin algıladığı sosyal destek puan ortalaması, olumlu olduğunu belirten ergenlere kıyasla daha yüksektir. Literatür içinde ergenlerin duygu durumuna göre beslenmesinin ruh sağlığı için olumsuz bir durum olduğu belirtilmektedir (Çolak ve Aktaş, 2019; Ganley, 1989; Joseph ve ark., 2023). Genel olarak sosyal

çevresinden yeterli desteği göremeyen ergen sorunlarını paylaşamayacak, kendi başına çözmeye çalışacak ve olumsuz etkilerinden daha çok etkilenecektir. Zorlandığı bu çerçevede sağlıklı beslenme gibi davranışlara yönelebilecektir.

Ergenlerin psikolojik sağlamlıkları üzerine yaş ve cinsiyet değişkenine yönelik yapılan analizlere göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. 13-16 yaş aralığındaki ergenlerin psikolojik sağlamlığına ilişkin puanların birbirine yakın olduğu ve farklılaşmadığı görülmektedir. Psikolojik sağlamlığı yaş değişkeni açısından inceleyen bazı araştırmalarda (Gürsu, 2012; Karaarslan, 2021) benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada yaş ve cinsiyet değişkenlerinin psikolojik sağlamlık üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaması üzerinde psikolojik sağlamlıkla ilişkili diğer etkenlerin belirleyici olabileceği düşünülmektedir.

Ergenlerin psikolojik sağlamlığı üzerinde ilişkileri hakkındaki algıları incelendiğinde tüm boyutlarda anlamlı farklılık oluşturduğu bulunmuştur. Buna göre ergenin aileyle, arkadaşlarla ve öğretmenlerle ilişkisi arttıkça psikolojik sağlamlığı da artmaktadır. Literatüre göre ergenlik döneminde sosyal çevresinden yeteri kadar ilgi ve sevgi gören, ilişkisi iyi olan ve aidiyet hissedenden ergenlerin psikolojik sağlamlık oranı artmaktadır. Sosyal desteğin yetersizliğinde depresif belirtiler gösterebilir ve ruh sağlığı olumsuz etkilenebilir (Baruth ve Carrol, 2002; Osterman, 2000). Dolayısıyla ruh sağlığının olumlu etkileneceği ve psikolojik sağlamlığının artacağı söylenebilir. Ergenlerin sorun yaşadığındaki davranış biçimine göre psikolojik sağlamlıkları incelendiğinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Bulgulara göre en yüksek puanların sorun yaşadığında ailesine ya da arkadaşlarına anlatmayı seçen ergenlere ait olduğu bulunmuştur. En düşük puanlar ise sorun yaşadığında bu sorunu çözemediğini belirten ergen grubuna aittir. Buradan çıkarılan yoruma göre ergenlerin sorun çözme becerileriyle psikolojik sağlamlıkları ilişkilidir. Ergenin sorunlarını çözemediği, yaşadığı olumsuz durumların altından kalkamadığı zamanlarda başvurabileceği davranışlardan birisi yemek yemektir. Literatüre göre ergenlerin yeme davranışının tetikleyicisi olarak ardında duygusal nedenler yatar (Çolak ve Aktaş, 2019; Ganley, 1989). Bu araştırmada da ergenlerin yeme davranışlarının duygularıyla ilişkisine göre psikolojik sağlamlıkları incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı sonuç bulunmuştur.

Araştırmada ele alınan son bağımlı değişken duygusal yeme davranışıdır. Ergenlerin yaşına göre duygusal yeme davranışına ilişkin bulgularda kaygı-öfke-hayal kırıklığı puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 13 yaş grubunda diğer yaş grubuna göre negatif duygu durumuna cevap olarak yeme davranışı daha azdır. Literatüre göre duygusal yeme çocuklarda daha düşük oranda görülür. Ergenliğin ilk yıllarından sonra görülme sıklığı artar (van Strien ve Oosterveld, 2008; van Strien, 2018). Araştırmada 13 yaş grubunun kaygı-öfke-hayal kırıklığı boyutunda daha az puanlara sahip olmasının çocukluğa en yakın yaş grubu olması ve ergenlik döneminin getirdiği olumsuz duygu hallerine tamamen sahip olmayabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Yaş değişkeninin ardından cinsiyet bulguları incelendiğinde depresif belirtiler dışında diğer boyutlar ve toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu bağlamda yeme davranışı üzerinde sosyodemografik etkenlerinin, gıda güvensizliği ve ekonomik nedenlere bağlı kötü beslenmenin cinsiyetin ötesinde belirleyici olabileceği düşünülmektedir (Eicher-Miller ve Zhao, 2018; Frank ve ark., 2024; Joseph ve ark., 2023). Bu araştırmada depresif belirtiler dışında cinsiyetler arası anlamlı bir farklılık bulunamamasıyla birlikte belirtilen nedenlerden ötürü ergenlerde duygusal yeme ve cinsiyet değişkenlerinin ilişkisini anlamaya yetersiz kalacağı düşünülmektedir.

Ergenlerin duygusal yeme davranışı üzerinde ilişki durumuna göre yapılan analizlerde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Yeme davranışlarının temeli ailede atılmaktadır ve sosyal çevrenin etkileriyle gelişmektedir (Story ve ark., 2002). Bu kapsamda düşünüldüğünde sosyal çevresel faktörlerde çalışma grubunun aileleri,

arkadaşları ve öğretmenleriyle olan ilişki durumlarının etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yemek yemenin bir alışkanlık olduğu düşünüldüğünde evdeki yemek ortamı, ergene sunulan yiyecek türleri, yemek esnasında ebeveynlerin ergenle etkileşimleri ve model olmaları konuyla ilişkili bulunmuştur (Cullen ve ark., 2000; Kratt ve ark., 2000). Ergenlerin ilişki durumları ve duygusal yeme davranışı arasında bir farklılık saptanmaması ergenin sosyal çevresiyle ilişki düzeyiyle ve genel olarak çevrenin (özellikle ailenin) yeme davranışlarıyla yorumlanmıştır. Araştırmaya dâhil edilen ergenlerin sorun yaşadığındaki davranış biçimine göre duygusal yeme davranışları incelendiğinde anlamlı bir farklılık elde edilmese de tüm boyutlarda duygusal yeme davranışını en çok gösteren grubun kendi başına çözmeye çalıştığını belirten grup olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla ergenlerin sorunlu bir durumda yeterli sosyal destek almadıklarında duygusal yemeyi bir sorun çözüme becerisi olarak kullanabilecekleri öngörülmüştür. Bu noktada duygusal yeme davranışının duygularıyla ilişkisine dair düşüncelerine ilişkin incelemelerde depresif belirtiler boyutunda anlamlı fark bulunmuştur. Literatüre göre de duygusal yeme davranışının depresif belirtiler ile pozitif bir ilişkisi bulunmaktadır. Depresif belirtilerin artması daha yüksek düzeyde duygusal yemeyi gösterir (Konttinen ve ark., 2019). Dolayısıyla araştırma bulguları literatürle eşdeğer bulunmuştur.

Son olarak araştırmaya katılan ergenlerin sosyal destek algıları, psikolojik sağlamlığı ve duygusal yeme davranışı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi sonucunda ilişki katsayısı sonuçlarına ulaşılmıştır. “Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” bulgularının, “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği” boyutları ve toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki oluşturduğu bulunmuştur. İlişki katsayısı sonuçlarına göre orta düzeyde, pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ergenlerin sahip oldukları psikolojik sağlamlığın çevrelerinden algıladıkları sosyal destekle geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum benzer sonuçlara ulaşan (Collishaw ve ark., 2007; Turgut ve Eraslan-Çapan, 2017) literatürü güçlendirmektedir. “Çocuk ve Ergenler İçin Duygusal Yeme Ölçeği” alt boyut puanlarının ve toplam puanlarının, “Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği” boyutları ve toplam puanları ile “Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” arasında ilişki oluşturmadığı tespit edilmiştir. Literatüre göre ergenlerin duygusal yeme davranışının sağlıklı bir yeme davranışı olduğu, farklı duyguların yöneliminde yeme davranışı gösterdiği belirtilmektedir (Çolak ve Aktaş, 2019). Duygusal yeme davranışı gösteren ergenlerin çevrelerinden algıladığı sosyal desteğin daha düşük olduğu (Villaécija ve ark., 2022) ve bu davranışın ergenlerin psikolojik sağlamlığını olumsuz etkilediği (Borinsky ve ark., 2019; Joseph ve ark., 2023) bulunmuştur. Araştırmada bu sonuca ulaşılmasının sınırlılıkların olması, çalışma grubunun özellikleri ve zaman kısıtlaması nedeniyle olabileceği belirtilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre ergenlerin sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlığı üzerinde sosyal çevresiyle ilişki durumunun anlamlı farklılık oluşturduğu bulunmuştur. Buna göre ergenin ailesi, arkadaşları ve öğretmenleriyle ilişkisi arttıkça algıladığı sosyal destek ve psikolojik sağlamlığı da artmaktadır. Ergenlerin sorun yaşadığındaki davranış biçimine göre sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlıkları bulgularına göre en yüksek puanların sorun yaşadığında ailesine anlatmayı seçen ergenlere, en düşük puanların sorun yaşadığında bu sorunu çözemeyeceğini belirten ergenlere ait olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla ergenlerin sorun çözme becerileriyle sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlıkları ilişkilidir. Bir diğer sonuca bakıldığında yeme davranışının duygularıyla ilişkisinin olumsuz olduğunu düşünen ergenlerin algıladığı sosyal destek ve psikolojik sağlamlık puan ortalamaları daha yüksektir. Araştırmada 13 yaş grubunda diğer yaş grubuna göre negatif duygu durumuna cevap olarak yeme davranışı daha düşüktür. Son olarak duygusal yeme davranışının depresif belirtilerle pozitif bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. 13-16 yaş arası ergenler için “sosyal destek algısı” ve “psikolojik sağlamlık” arasında anlamlı düzeyde bir ilişki

olduğu bulunmuştur. Araştırma bulgularının 13-16 yaş arasındaki ergenlerin davranışları hakkında Çocuk Gelişimi alanına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler sunulabilir:

- Psikolojik sağlamlığın ve algılanan sosyal desteğin aile, arkadaşlar ve öğretmenlerle ilişki durumunu güçlendirdikçe arttığı görülmüştür. Bu kapsamda ergenin sosyal çevresiyle etkileşimini artırabilecek programlar uygulanmalı, ailelere uygun etkinlik örnekleri geliştirilmelidir.
- Ergenler bağımsız olma ve kendi başına hareket etme isteği gösterse de sorun yaşadığı anlarda sosyal çevresine sığınma isteğinin olduğu görülmüştür. Sorun yaşadığında çözemeyeceğini düşünen ergenlerin algıladığı sosyal desteğin ve psikolojik sağlamlıklarının daha düşük olduğu düşünüldüğünde sosyal çevresiyle ilişkisini güçlendirecek çalışmalar yapılmasının ergenin ruhsal iyi oluşunu destekleyeceği öngörülmektedir.
- Yeme davranışları üzerinde ergenlerin duygularının, özellikle depresif belirtilerin etkisi olduğu bulunmuştur. Çocukla çalışan meslek elemanlarının anasınıfından başlayarak çocukların duygularını doğru şekilde ifade edebilmesine, gerektiğinde ihtiyaçlarını açıklayabilmesine ve yardım arayışında geçebilmesine yönelik programların uygulanması önerilmektedir.
- Bu araştırmada duygusal yeme davranışı ile sosyal destek algısı ve psikolojik sağlamlık için bir ilişki bulunamaması üzerinde araştırmanın sınırlılıklarının etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir. Daha fazla ergenle, farklı demografik özelliklerle ve daha uzun sürede yürütülecek araştırmaların hazırlanması önemli görülmüştür.

EXTENDED ABSTRACT

ANALYSIS / RESEARCH

Examination of Relationships Between Perception of Social Support, Psychological Resilience and Emotional Eating Behavior in Adolescents Aged 13-16

*Ezgi Yazgan**

*Gülen Baran***

Introduction

Adolescence involves cognitive, physical, personality and social-emotional development (Akçan Parlaz et al., 2012; Aral et al., 2001; Yıldırım, 2016). This period is a transition period extending from childhood to adulthood (Erikson, 1968). One of the concepts that impacts the adolescent's life during this critical period is social support. Social support is the assistance an individual receives through social relationships and interactions with those around him/her (Walker et al., 1977). Social support helps meet needs and reduces the impact of problems (Çakır & Palabıykoğlu, 1997; Gottlieb, 1981; Wolchik et al., 1987). An individual who receives social support feels that he/she is not alone but is supported by a social group (Eylen, 2001; Segrin & Passalacqua, 2010). People may encounter unexpected problems or situations. Psychological resilience, defined as the ability to recover and return to a previous state after experiencing many negative situations, problems, or traumatic events, is an adaptive skill (Jacelon, 1997; Masten & Coatsworth, 1998; Ramirez, 2007). Eating is one of the behaviors exhibited when problems cannot be resolved and psychological well-being cannot be achieved. Emotional eating is the behavior of eating regardless of physical hunger. This eating behavior is triggered by emotions and is generally associated with negative emotions (Dursun, 2023; Greeno & Wing, 1994). According to the literature, while it is seen at lower rates in children, its occurrence increases after the early years of adolescence (van Strien, 2018; van Strien & Oosterveld, 2008). Therefore, the current study aimed to examine the perception of social support, psychological resilience and emotional eating behaviors in adolescents aged 13-16 years in relation to different variables and to determine the relationships between these variables.

* PhD Student, Ankara University, Institute of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara, Türkiye, ezgiyazgan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4461-9775

** Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara, Türkiye, gbaran@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5854-4946

Method

This study is a correlational study using a survey model. The dependent variables are perceived social support, psychological resilience and emotional eating behavior. The independent variables are adolescents' age, gender, perceptions of their relationships with family, friends and teachers, their behaviors when experiencing problems and their views on the relationship between eating behavior and emotions.

The study population consists of adolescents between the ages of 13 and 16 who are studying at an educational institution. Therefore, four schools, two middle schools and two high schools, were randomly selected from among educational institutions in Ankara for the study. Thus, 400 adolescents formed the study group. A General Information Form, the "Social Support Assessment Scale for Children and Adolescents", the "Child and Adolescent Resilience Scale" and the "Emotional Eating Scale for Children and Adolescents" were used to collect data in the study.

The conformity of the continuous variables in the study to normal distribution was assessed using skewness and kurtosis values. Since the skewness and kurtosis values were in the range of -1 to +1, all the continuous variables were assumed to be normally distributed (Büyüköztürk, 2020; Uysal & Kılıç, 2022). One-Way ANOVA analysis was used to compare the total score and sub-dimension scores of the scales for the continuous variables such as age grouping. The Independent Samples t-test was used to compare the total score and sub-dimension scores for the categorical variables such as gender. Finally, the Pearson correlation coefficient was calculated in the correlation analysis conducted between the scale scores. The level of statistical significance was accepted as $p < 0.05$.

Conclusion and Discussion

The results of the study revealed that adolescents' perceived social support and psychological resilience are significantly affected by their relationship with their social environment. Accordingly, as adolescents' relationships with their family, friends and teachers improve, their perceived social support and psychological resilience also increase. Findings regarding adolescents' perceived social support and psychological resilience in relation to their behavioral patterns when experiencing problems revealed the highest scores in the adolescents who chose to tell their families about their problems, while the lowest scores were found in the adolescents who stated they could not solve the problem. Therefore, adolescents' problem-solving skills are related to their perceived social support and psychological resilience. Another finding suggests that adolescents who perceive their eating behavior as negatively related to their emotions have higher mean perceived social support and psychological resilience scores.

The study found that eating behaviors in response to negative moods were lower in the 13-year-old group compared to other age groups. A significant correlation was found between "perception of social support" and "psychological resilience" for adolescents aged 13-16. It is believed that the findings obtained in the current study will contribute to the better understanding of the behaviors of adolescents aged 13-16.

Kaynakça/References

- Abay Alyüz, S. (2020). Sosyal desteğin birey yaşamında önemi ve sosyal hizmet. *Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 4(1), 115-134.
- Aisenson, D., Aisenson, G., Batlle, S., Legaspi, L., Polastri, G. ve Valenzuela, V. (2007). Concepciones sobre el estudio y el trabajo, apoyo social percibido y actividades de tiempo libre en jóvenes que finalizan la escuela media. *Anuario de Investigaciones*, 14, 71-82.
- Akçan Parlaz, E., Tekgül, N., Karademirci, E. ve Öngel, K. (2012). Ergenlik dönemi: Fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci. *The Journal of Turkish Family Physician*, 3(4), 10-16.
- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2001). Çocuk gelişimi 2. Ya-Pa Yayın.
- Arslan, G. (2015). Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin (ÇGPÖ-12) psikometrik özellikleri: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 1-12.
- Arslan, Y. (2009). *Lise öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek ile sosyal problem çözme arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Barker, G. (2007). *Adolescents, social support and help-seeking behaviour*. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241595711>
- Baruth, K. ve Carrol, J. (2002). A formal assessment of resilience: The baruth protective factors inventory. *The Journal of Individual Psychology*, 58(3), 235-244.
- Basım, H. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: İlişkisel tarama modeli. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 238-258.
- Bektaş, M., Bektaş, İ., Selekoglu, Y., Kudubeş-Akdeniz, A., Altan-Sal, S. ve Ayar, D. (2016). Psychometric properties of the turkish version of the emotional eating scale for children and adolescents. *Eating Behaviour*, 22, 217-221.
- Bokhorst, C., Sumter, S. ve Westenberg, P. (2010). Social support from parents, friends, classmates, and teachers in children and adolescents aged 9 to 18 years: Who is perceived as most supportive? *Social Development*, 19(2), 417-426.
- Borinsky, S., Gaughan, J. ve Feldman, L. (2019). Perceived overweight/obesity, low resilience, and body size dissatisfaction among adolescents. *Obesity Research & Clinical Practice*, 13(5), 448-452.
- Brooks, R. ve Goldstein, S. (2003). *Power of resilience*. McGraw-Hill Companies.
- Büyükoztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). Nicel araştırmalar. *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 179-250) içinde. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Camara, M., Bacigalupe, G. ve Padilla, P. (2017). The role of social support in adolescents: Are you helping me or stressing me out? *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(2), 123-136.
- Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, 59(8), 676-684.
- Collishaw, S., Pickles, A., Messer, J., Rutter, M., Shearer, C. ve Maughan, B. (2007). Resilience to adult psychopathology following childhood maltreatment: Evidence from a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 31(3), 211-229.
- Cullen, K., Baranowski, T., Rittenberry, L. ve Olvera, N. (2000). Social-environmental influences on children's diets: Results from focus groups with African-, Euro-, and Mexican-American children and their parents. *Health Education Research*, 15(5), 581-590.
- Çakır, Y. ve Palabıyıkoglu, R. (1997). Gençlerde sosyal destek-çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 5(1), 15-24.
- Çolak, H. ve Aktaş, Ş. (2019). Ağırılık yönetimine yeni bir yaklaşım: Yeme farkındalığı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(3), 212-222.
- Devonport, T., Nicholls, W. ve Fullerton, C. (2017). A systematic review of the association between emotions and eating behaviour in normal and overweight adult populations. *Journal of Health Psychology*, 24(1), 3-24.
- Dubow, E. ve Tisak, J. (1989). The relation between stressful life events and adjustment in elementary school children: The role of social support and social problem solving skills. *Child Development*, 60(6), 1412-1423.
- Dubow, E. ve Ullman, D. (1989). Assessing social support in elementary school children: the survey of children's social support. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18(1), 52-64.
- Dursun, H. (2023). *Duygusal yeme ve manevi iyi oluş* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Üniversitesi.

- Eicher-Miller, H. ve Zhao, Y. (2018). Evidence for the age-specific relationship of food insecurity and key dietary outcomes among US children and adolescents. *Nutrition Research Reviews*, 31(1), 98-113.
- Erikson, E. (1968). *Identity youth and crisis*. W. W. Norton & Company.
- Eylen, B. (2001). *Bilgi verici danışmanlığın kanser hastalarının ailelerinin sosyal destek becerileri üzerine etkisi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Frank, M., Daniel, L., Hays, C. N., Shanahan, M. E. Naumann, R. B., McNaughton Reyes, H. L. ve Austin, A. E. (2024). Association of food insecurity with multiple forms of interpersonal and self-directed violence: A systematic review. *Trauma, Violence & Abuse*, 25(1), 828-845.
- Ganley, R. (1989). Emotion and eating in obesity: A review of the literature. *International Journal of Eating Disorders*, 8(3), 343-361.
- Gariépy, G., Honkaniemi, H. ve Quesnel-Vallée, A. (2016). Social support and protection from depression: Systematic review of current findings in western countries. *The British Journal of Psychiatry*, 209(4), 284-293.
- Garnefski, N. (2000). Age differences in depressive symptoms, antisocial behavior, and negative perceptions of family, school, and peers among adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(9), 1175-1181.
- Gottlieb, B. (1981). *Preventive interventions involving social networks and social support*. Sage Publication.
- Gökler, I. (2007). Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği Türkçe formunun uyarlama çalışması: Faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(2), 90-99.
- Greeno, C. ve Wing, R. (1994). Stress-induced eating, *Psychological Bulletin*, 115(3), 444-464. <http://doi.org.10.1037/0033-2909.115.3.444>
- Gürsü, O. (2012). Ergenlerde psikolojik sağlığın demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(1), 110-130.
- House, J. S. (1981). *Work stress and social support*. Addison-Wesley.
- Huang, Y., Liu, Y., Wang, Y. ve Liu, D. (2021). Family function fully mediates the relationship between social support and perinatal depression in rural Southwest China. *BMC Psychiatry*, 21, Makale 151.
- İlhan, A. (2018). *Lise öğrencilerinin sosyal destek ile fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Batman Üniversitesi.
- İnalkaç, S. ve Arslantaş, H. (2018). Duygusal yeme. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 27(1), 70-82.
- Jacelon, C. (1997). The trait and process of resilience. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1), 123-129.
- Joseph, P., Gonçalves, C. ve Fleary, S. (2023). Psychosocial correlates in patterns of adolescent emotional eating and dietary consumption. *PLoS One*, 18(5), e0285115. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285115>
- Karaarslan, B. S. (2021). *Covid-19 salgını sürecinde ergenlerin psikolojik sağlamlıkları ile depresyon ve somatik belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Kontinen, H., van Strien, T., Männistö, S., Jousilahti, P. ve Haukkala, A. (2019). Depression, emotional eating and long-term weight changes: A population-based prospective study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 16(1), Makale 28.
- Kratt, P., Reynolds, K. ve Shewchuk, R. (2000). The role of availability as a moderator of family fruit and vegetable consumption. *Health Education & Behavior: The Official Publication of the Society for Public Health Education*, 27(4), 471-482.
- Lepore, S., Evans, G. ve Schneider, M. (1992). Dynamic role of social support in the link between chronic stress and psychological distress. *Journal of personality and social psychology*, 61(6), 899-909.
- Liebenberg, L., Ungar, M. ve LeBlanc, J. (2013). The cyrm-12: A brief measure of resilience. *Canadian Journal of Public Health*, 104(2), 131-135.
- Macht, M. (2008). How emotions affect eating: A five-way model. *Appetite*, 50(1), 1-11.
- Masten, A. ve Coatsworth, J. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205-220.
- Osterman, K. (2000). Students' need for belonging in the school community. *Review of Educational Research*, 70(3), 323-367. <https://doi.org/10.3102/00346543070003323>
- Polat, E. (2022). *T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda kalan adölesanların duygusal yeme davranışları ile beslenme durumlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.

- Ramirez, E. (2007). Resilience: A concept analysis, *Nursing Forum*, 42(2), 73-82.
- Reeve, J. ve Tseng, C. (2011). Cortisol reactivity to a teacher's motivating style: The biology of being controlled versus supporting autonomy. *Motivation and Emotion*, 35(1), 63-74.
- Segrin, C. ve Passalacqua, S. (2010). Functions of loneliness, social support, health behaviors, and stress in association with poor health. *Health communication*, 25(4), 312-322.
- Shin, H. ve Park, C. (2022). Social support and psychological well-being in younger and older adults: The mediating effects of basic psychological need satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 13, Makale 845707.
- Steinberg, L. (1999). *Adolescence* (5th ed.). McGraw-Hill.
- Story, M., Neumark-Sztainer, D. ve French, S. (2002). Individual and environmental influences on adolescent eating behaviors. *Journal of the American Dietetic Association*, 102(3), 40-51.
- Tanofsky-Kraff, M., Theim, K., Yanovski, Z., Burns, N., Ranzenhofer, L ve Yanovski, J. (2007). Validation of the emotional eating scale adapted for use in children and adolescents (EES-C). *International Journal of Eating Disorders*, 40(3), 232-240.
- Traş, Z. ve Arslan, E. (2013). An investigation of perceived social support and social self efficacy in adolescents. *Elementary Education Online*, 12(4), 1133-1140.
- Turgut, Ö. ve Eraslan-Çapan, B. (2017). Ergen psikolojik sağlamlık düzeyinin yordayıcıları: algılanan sosyal destek ve okul bağlılığı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 162-183.
- Uysal, İ. ve Kılıç, A. (2022). Normal dağılım ikilemi, *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 220-248.
- Van Strien, T. (2018). Causes of emotional eating and matched treatment of obesity. *Current Diabetes Reports*, 18(6), 35.
- Van Strien, T. ve Oosterveld, P. (2008). The children's DEBQ for assessment of restrained, emotional, and external eating in 7- to 12-year-old children. *International Journal of Eating Disorders*, 41(1), 72-81.
- Villaécija, J., Luque, B., Martínez, S., Castillo-Mayén, R., Cuadrado, E., Domínguez-Escribano, M. ve Tabernero, C. (2022). Perceived social support and healthy eating self-efficacy on the well-being of children and adolescents. *Revista Iberoamericana de Psicología y Salud*, 13(1), 56-72.
- Walker, K., MacBride, A. ve Vachon, M. (1977). Social support networks and the crisis of bereavement. *Social Science & Medicine*, 11(1), 35-41.
- Weinstein, S., Mermelstein, R., Hedeker, D., Hankin, B. ve Flay, B. (2006). The time-varying influences of peer and family support on adolescent daily positive and negative affect. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 35(3), 420-430.
- Wolchik, S., Sandler, I. ve Braver, S. (1987). Social support: Its assessment and relation to children's adjustment, N. Eisenberg. *Contemporary topics in developmental psychology* (s. 319-348) içinde. Wiley.
- World Health Organization [WHO]. (2024). *The global health observatory. Noncommunicable diseases: Risk factors*. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/topic-details/GHO/ncd-risk-factors>
- Yıldırım, M. (2016). *Ergenlerde internet bağımlılığının obezite ve benlik saygısı ile ilişkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Yıldırım, Ü. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinin psikolojik belirtilerinin sosyal destek algısı ve akademik erteleme açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Yılmaz, E., Yılmaz, E. ve Karaca, F. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 18(2), 71-79.
- Yılmaz, M. F. (2018). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını açıklamaya yönelik model sınaması: utangaçlık, benlik saygısı, yalnızlık ve algılanan sosyal desteğin etkileri* [Doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Yi-Hao, Y. (2017). Making sense of metabolic obesity and hedonic obesity. *Journal of Diabetes*, 9(7), 656-666.
- Yu, X., Kong, X., Cao, Z., Chen, Z., Zhang, L. ve Yu, B. (2022). Social support and family functioning during adolescence: A two-wave cross-lagged study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(10), 6327.

Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması*

Mustafa Yılmaz**

Ferhunde Hayırsever Topçu***

İlhan Günbayı****

Öz

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin küresel iklim değişikliği farkındalığını ölçebilecek, geçerliği ve güvenirliliği sağlanmış bir ölçek geliştirmektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi desenlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Araştırmacının örneklemini Akdeniz Üniversitesi'nde 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında öğrenim gören 602 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçek geliştirme sürecinde ilk olarak literatürdeki çalışmalar ve bu konuda geliştirilen ölçekler incelenerek madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçeğin kapsam geçerliğini belirlemek için havuzda yer alan maddelerle ilgili uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşü alındıktan sonra madde havuzundaki ifadelerin anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek amacıyla 15 öğrenciye ön deneme uygulaması yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. AFA sonucunda ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin katsayısı 0,952 bulunmuştur. Ölçeğin toplam varyansın %41,137'sini açıkladığı ve 34 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçekte bulunan maddelerin güvenirliliği hesaplanarak Cronbach Alfa 0,950 olarak bulunmuştur. DFA sonucunda uyum indeks değerleri $\chi^2/df=2.77$; GFI=0.90; AGFI=0.90; CFI=0.90 ve RMSEA=0.07 olarak bulunmuştur. Bu indeks değerleri kabul edilebilir uyum değerlerini karşılamaktadır. Böylelikle DFA uyum indeks değerlerinin AFA sonucu elde edilen tek faktörlü yapıyı doğruladığı görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda üniversite öğrencilerinin küresel iklim değişikliği farkındalık düzeylerini ölçmede kullanılabilecek 5'li Likert tipinde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel İklim Değişikliği Farkındalığı, Üniversite Öğrencileri, Ölçek Geliştirme

* Bu çalışma, Mustafa Yılmaz'ın Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Ferhunde Hayırsever Topçu danışmanlığında ve Prof. Dr. İlhan Günbayı ikinci danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, Antalya, Türkiye, mstfylviz.0793@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3235-057X

*** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, hayirseverf@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9593-5500

**** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, igunbayi@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7139-0200

Abstract

The aim of the current study is to develop a scale with validity and reliability that can measure university students' awareness of global climate change. The study employed the survey design, one of the quantitative research methods. The sample consists of 602 students studying at Akdeniz University in the 2022-2023 academic year. In the scale development process, the item pool was first created by examining the studies in the literature and the developed scales. The preliminary items were submitted to an expert review to determine the content validity of the scale. After the expert opinion was obtained, a pre-test was applied to 15 students to determine whether the statements in the item pool were understood. Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) were conducted to determine the construct validity of the scale. As a result of the EFA, the Kaiser-Meyer-Olkin coefficient of the scale was found to be 0.952. It was determined that the scale explained 41.137% of the total variance and had a single-factor structure consisting of 34 items. The reliability of the items in the scale was calculated and Cronbach's Alpha was found to be 0.950. As a result of the CFA, the fit index values were found to be $\chi^2/df=2.77$; GFI=0.90; AGFI=0.90; CFI=0.90 and RMSEA=0.07. These index values are acceptable fit values. Thus, the CFA fit index values confirm the single-factor structure obtained as a result of the EFA. As a result of the analyses, a valid and reliable 5-point Likert scale was developed to measure university students' awareness of global climate change.

Keywords: Global Climate Change Awareness, Undergraduate Students, Scale Development

Giriş

İklim değişikliği, iklimin uzun yıllar sonucundaki ortalama durumunda yaşanan anlamlı değişimlerdir (Türkeş, 2008, s. 27). Bireylerin iklim değişikliğinin nedenleri ve sonuçları hakkında bilgi sahibi olup, bu bilgilerini davranış değişikliğine dönüştürebilmesi ise iklim değişikliği farkındalığı olarak tanımlanabilir (Halady ve Rao, 2010; Tan-Soo ve ark., 2023, s. 3). Küresel bir sorun olan iklim değişikliği konusunda bireysel farkındalık bu sorunun çözümü noktasında önemli bir adım olarak görülebilir. Bu doğrultuda üniversite öğrencilerinin farkındalıklarının ne düzeyde olduğunu bilmek ve bunun altında yatan nedenleri araştırmak bu konu hakkında politikalar belirlenmesine ve bu politikaların uygulanmasına önemli katkılarda bulunacaktır. İklim değişikliği farkındalığı ile ilgili, iklim değişikliği farkındalığının davranış değişikliğine neden olup olmadığını belirlemek amacıyla Halady ve Rao (2010), üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalığını belirlemeye yönelik Deniz ve ark. (2021), iklim değişikliği farkındalığını belirlemek amacıyla Ataklı ve Kuran (2022) ve lise öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalığını belirlemek amacıyla Gönen ve ark. (2023) ölçek geliştirme çalışması yürütmüşlerdir. İklim değişikliği farkındalığı konusunda geliştirilen ölçeklere bakıldığında az sayıda ölçeğin geliştirilmiş olması ve bunlardan yalnızca bir tanesinin üniversite öğrencilerinin farkındalıklarını ölçmeye yönelik olması literatürde bu konu ile ilgili az sayıda çalışmanın yapıldığını göstermektedir. Bu yönüyle bu çalışma kapsamında geliştirilen Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği'nin literatürdeki eksikliği gidermesi beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalıklarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği'nin geliştirilmesi aşamasında şu sorulara cevap aranmıştır:

- İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği geçerlilik ölçütlerini sağlamakta mıdır?
- Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonuçlarına göre maddelerin faktör yükü ve toplandıkları alt boyutlar nedir?
- İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği güvenilirlik ölçütlerini sağlamakta mıdır?

Ölçek geliştirme sürecinde izlenen süreç aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Madde Havuzunun Oluşturulması

Ölçek geliştirme sürecinde madde havuzu oluşturulurken tümdengelim ve tümevarım olmak üzere temelde iki yaklaşım çerçevesinde maddeler yazılmaktadır. Her iki yaklaşımın birlikte kullanılmasıyla da madde yazım süreci tamamlanabilir (Hinkin, 1995, s. 969; Hinkin, 1998, ss. 106-107). Bu çalışmada tümdengelim yaklaşımına göre madde havuzu oluşturulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak bu konu ile ilgili geliştirilen ölçekler incelenmiştir. Sonrasında ise literatürden hareketle maddeler yazılmıştır. Ölçek madde havuzu oluşturulurken İlhan ve Güler'in (2017) çalışmalarında sundukları öneriden hareketle olumsuz madde yazılmamıştır. Dolayısıyla ölçekte olumsuz madde bulunmamaktadır. Madde havuzu toplamda elli iki (52) maddeden oluşmuştur. Madde havuzu oluşturulduktan sonra ölçek tipi belirlenmiştir. Çalışmada 5'li likert tipi ölçek oluşturulmasına karar verilmiştir.

Uzman Görüşü Alınması

Havuzda yer alan maddelerle ilgili uzman görüşüne başvurularak görüş ve önerilerinin alınması ölçek geliştirme aşamasında bir diğer önemli adımdır (Çarkçı, 2020, s. 31). Uzman görüşü alınarak ölçeğin kapsam geçerliği belirlenmektedir. Kapsam geçerliği hesaplanarak uzmanlardan elde edilen nitel veriler nicel verilere dönüştürülmektedir (Yurdugül, 2005, s. 4).

Aday ölçek uzman görüşüne sunulmadan önce uzman görüşü formu hazırlanmıştır (Çarkçı, 2020, ss. 38-39). Hazırlanan form, görüş alınmak üzere farklı alanlardaki uzmanlara e-posta yoluyla gönderilmiştir. Uzmanlardan on tanesi e-postaya olumlu dönüş yaparak görüş ve önerilerini bildirmişlerdir. Görüş alınan uzmanlardan iki tanesi Prof. Dr., üç tanesi Doç. Dr., iki tanesi Dr. Öğr. Üyesi ve iki tanesi de Dr. unvanına sahip uzmanlardır.

Ön Deneme Uygulamasının Yapılması

Ön deneme uygulamasının yapılmasının amacı, geri bildirimler sonucunda yanlış anlaşılan soruların ve yazım ya da imlâ hatalarının düzeltilmesidir. Böylelikle ölçeğin mevcut hataları düzeltilerek asıl uygulamaya geçilmeden önce para, zaman ve emek israfının önüne geçilmektedir. Ön deneme uygulaması ortalama 15-20 kişi ile gerçekleştirilebilir (Erkuş, 2021, ss. 55-56; Karagöz ve Bardakçı, 2020, s. 166).

Ön deneme uygulamasına geçilmeden önce Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna başvuru yapılmış ve kurulun 07.11.2022 tarihli 398 sayılı kararı ile saha araştırmasının yapılması için izin alınmıştır. Etik kuruldan izin alındıktan sonra taslak ölçek Akdeniz Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden 15 öğrenciye uygulanmıştır. Ölçek formu öğrencilere dağıtıldıktan sonra süre başlatılarak ölçeği ilk bitirip teslim eden ve en son bitirip teslim eden öğrencilerin bitirme süreleri not edilmiştir. Bunun sonucunda ortalama 5 dakikalık bir sürede öğrencilerin ölçek sorularını cevaplandırıdıkları görülmüştür. Ayrıca öğrencilere ölçekte anlaşılmayan maddelerin olup olmadığı sorulmuştur. Öğrencilerden herhangi bir olumsuz dönüş yapılmamıştır.

Ön deneme uygulamasından sonra Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları Anabilim Dalı'nda Profesör, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı'nda Doçent, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı'nda bir Profesör ve iki Doçent olmak üzere toplamda beş akademisyenden e-posta yoluyla iletişime geçilerek son kez ölçek hakkında görüş alınmıştır. Uzmanlardan alınan görüşler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmış ve bir uzmanın önerisiyle "Sera gazlarının, atmosferdeki ısıyı tutan gazlar olduğunu düşünüyorum." (Atalay, 2004, s. 390) maddesi ölçeğe ilave edilerek ölçeğe son şekli verilmiştir. Ölçek toplamda 53 maddeden oluşmuş ve Açıklayıcı Faktör Analizi yapmak için veri toplama aşamasına geçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

AFA ve DFA yapmak için ayrı olacak şekilde 300 ve üzeri örneklem büyüklüğü yeterli görülmektedir (Koyuncu ve Kılıç, 2019, s. 379). Dolayısıyla veri toplarken hem AFA hem de DFA için bu örneklem büyüklüğünün üzerine çıkılmıştır. Veriler, AFA için yüz yüze DFA için Google Form aracılığıyla toplanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada olasılıklı olmayan örnekleme desenlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme türünde kolay ulaşılabilen bireyler örneklem olarak seçilmektedir (Gliner ve ark., 2015, s. 125).

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi İçin Veri Toplanan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	127	42,1
	Kadın	175	57,9
Fakülte/ M.Y.O.	Uygulamalı Bilimler Fak.	1	0,3
	Edebiyat Fak.	16	5,3
	Ziraat Fak.	4	1,3
	Hemşirelik Fak.	16	5,3
	Güzel Sanatlar Fak.	6	2,0
	Fen Fak.	17	5,6
	İ.İ.B.F.	34	11,3
	Mimarlık Fak.	14	4,6
	Sağlık Hizmetleri M.Y.O.	38	12,6
	Tıp Fak.	30	9,9
	Hukuk Fak.	19	6,3
	Sağlık Bilimleri Fak.	5	1,7
	Mühendislik Fak.	39	12,9
	Eğitim Fak.	18	6,0
	İlahiyat Fak.	5	1,7
	Teknik Bilimler M.Y.O.	6	2,0
	Sosyal Bilimler M.Y.O.	25	8,3
	İletişim Fak.	7	2,3
	Turizm Fak.	2	0,7

Sınıf	1. Sınıf	82	27,2
	2. Sınıf	104	34,4
	3. Sınıf	51	16,9
	4. Sınıf	62	20,5
	5. Sınıf	1	0,3
	6. Sınıf	2	0,7
Toplam		302	100

Açıklayıcı Faktör Analizi için toplam 342 öğrenciden veri toplanmıştır. Ancak Tablo 1’de görüldüğü üzere 302 öğrenciden elde edilen veriler neticesinde AFA yapılmıştır. Verilerinde hata bulunan veya eksik doldurulan 40 öğrencinin verisi analiz dışı bırakılmıştır. 302 öğrenciden %42,1’i erkek, %57,9’u ise kadındır. Katılımcılar 16 Fakülte ve 3 Meslek Yüksek Okulu öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmaya en fazla 2. sınıf öğrencileri katılım sağlamıştır.

Tablo 2. Doğrulamalı Faktör Analizi İçin Veri Toplanan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	86	28,7
	Kadın	214	71,3
Fakülte/ M.Y.O.	Uygulamalı Bilimler Fak.	16	5,3
	Edebiyat Fak.	32	10,7
	Ziraat Fak.	5	1,7
	Hemşirelik Fak.	8	2,7
	Güzel Sanatlar Fak.	7	2,3
	Fen Fak.	12	4,0
	İ.İ.B.F.	36	12,0
	Mimarlık Fak.	18	6,0
	Sağlık Hizmetleri M.Y.O.	9	3,0
	Tıp Fak.	16	5,3
	Hukuk Fak.	17	5,7
	Sağlık Bilimleri Fak.	9	3,0
	Mühendislik Fak.	31	10,3
	Eğitim Fak.	26	8,7
	İlahiyat Fak.	1	0,3
	Teknik Bilimler M.Y.O.	15	5,0
	Sosyal Bilimler M.Y.O.	11	3,7
	İletişim Fak.	10	3,3
	Turizm Fak.	16	5,3
	Diş Hekimliği Fak.	3	1,0
	Spor Bilimleri Fak.	2	0,7
Sınıf	1. Sınıf	66	22,0
	2. Sınıf	94	31,3
	3. Sınıf	67	22,3
	4. Sınıf	71	23,7
	5. Sınıf	2	0,7
Toplam		300	100

Doğrulamalı Faktör Analizi için toplam 341 öğrenciden veri toplanmıştır. Ancak Tablo 2’de görüldüğü üzere 300 öğrenciden elde edilen veriler neticesinde DFA yapılmıştır. 41 öğrencinin verileri yanlış olduğundan ya da doğru doldurulmadığından dolayı analize dâhil edilmemiştir. 300 öğrenciden %28,7’si erkek, %71,3’ü ise kadındır. Katılımcılar 18 Fakülte ve 3 Meslek Yüksek Okulu öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmaya en fazla 2. sınıf öğrencileri katılım sağlamıştır.

Verilerin Analizi

Sosyal bilim çalışmalarında faktör analizi yapılarak yapılan ölçümün geçerliliği belirlenmektedir (Yaşlıoğlu, 2017, s. 75). Faktör analizi kapsamında Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) temelde uygulanan iki analiz türüdür. İlk olarak AFA yapıldıktan sonra DFA’ya geçilmektedir (Suhr, 2006).

Araştırmada ilk olarak AFA için veriler toplanarak analiz yapılmış sonrasında DFA için veri toplama işlemi gerçekleştirilerek analiz yapılmıştır (Orçan, 2018). Burada önemli olan nokta AFA yapıldıktan sonra ortaya çıkan yeni yapının veri toplamak için kullanılması ve bunun sonucunda elde edilen verilerden DFA yapılmasıdır (Yaşlıoğlu, 2017, s. 75).

Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği’nin faktör yapısı toplamda 300 kişiden toplanan veriler üzerinden Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılarak test edilmiştir. DFA, AMOS 25 programı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Ölçeğin Kapsam Geçerliliği

Geliştirilen ölçeğin kapsam geçerliğini belirlemek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanların maddeler için uygun, uygun ama düzeltilmesi gerekiyor ve uygun değil değerlendirmelerinden sonra Microsoft Excel 2010 programıyla Lawshe tekniğine (Lawshe, 1975, s. 567) göre gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Madde havuzunda yer alan maddelerin tamamının kapsam geçerlik oranı olması gereken minimum değeri karşılamıştır.

Güvenirlilik ve Madde Analizi

Geliştirilen ölçekteki maddelerin birbirleriyle ilişkili bir biçimde aynı yapıyı ölçmesi beklenmektedir. İç tutarlılık analizi yapılarak, ölçek maddelerin bir yapıyı tutarlı bir şekilde ölçüp ölçmediğine bakılmaktadır (Çakmur, 2012, s. 340).

Elde edilen veriler kullanılarak ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla güvenirlik analizi yapılmıştır. Güvenirlik, katılımcıların verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2012, s. 169). Ölçme araçlarının güvenirliğini belirlemede en fazla Cronbach Alfa Katsayısı tercih edilmektedir (Kula Kartal ve Mor Dirlik, 2016, s. 1869). Cronbach Alfa Katsayısı değerlendirilirken şu kriterlere göre bir değerlendirme yapılmaktadır (Özdamar, 2004, s. 633):

“0,00 ≤ α < 0,40 ise ölçek güvenilir değildir.

0,40 ≤ α < 0,60 ise ölçek düşük güvenirliklidir.

0,60 ≤ α < 0,80 ise ölçek oldukça güvenirlidir.

0,80 ≤ α < 1,00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir”.

Güvenirlilik analizi yapıldıktan sonra Cronbach Alfa Katsayısı 0,937 olarak bulunmuştur. Sonrasında madde toplam korelasyonuna bakılmıştır. Madde toplam korelasyonu 0,30 ve üzerinde değer alan maddelerin katılımcıları iyi derecede ayırt edeceği ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2012, s. 171). Toplam 13 maddenin (2,8,9,11,32,33,34,36,40,48,49,52,53) korelasyon katsayısının 0,30 değerinin altında kaldığı tespit edilerek bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Maddeler çıkarıldıktan sonra güvenirlik analizi tekrar edilerek Cronbach Alfa Katsayısı

0,950 olarak bulunmuştur. Madde analizi sonucunda madde toplam korelasyon değeri 0,30 altında olan madde kalmamıştır. Maddelerin toplam korelasyon değerlerinin 0,336 ve 0,712 arasında değiştiği görülmüştür.

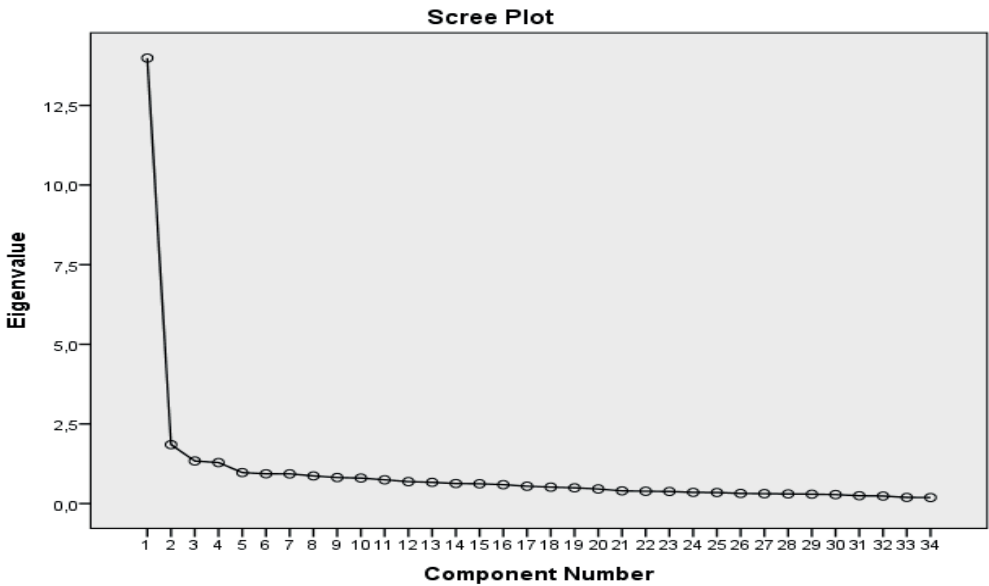
Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Açıklayıcı Faktör Analizi'nin ilk aşamasında maddelerin ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olup olmadığı kontrol edilmektedir. Verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısının .60'tan yüksek çıkması ve Barlett küresellik testinin anlamlı olması ile belirlenmektedir (Büyüköztürk, 2012, s. 126). Dolayısıyla ilk aşamada KMO ve Bartlett'in küresellik testi hesaplanmıştır. Yapılan Barlett testi sonucunun anlamlı olduğu ($p=0.000<0.05$) ve KMO'nun 0,952 olduğu görülmüştür. Elde edilen KMO değeri faktör analizi için gerekli olan yeterli örneklem büyüklüğünün sağlandığını göstermektedir.

Açıklayıcı Faktör Analizi'nin ikinci aşamasında döndürme tekniklerinden varimax yöntemi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda açıklanan toplam varyansın %41,137 olduğu ve tek faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör yükleri 0,45 altında olan 1, 3, 29, 30, 31 ve 47 numaralı maddeler ölçekten çıkarılmıştır (Büyüköztürk, 2012, s. 124).

Ölçekteki faktör yapısına ilişkin Scree Plot (Saçılım) grafiği Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Saçılım Grafiği

Şekil 1'de görüldüğü üzere ölçek tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçeğe ait oluşmuş olan faktör yapısı Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Faktör Yönleri

Maddeler	Faktör Yüğü
M17	,773
M13	,765
M25	,763
M22	,750
M20	,747
M39	,729
M15	,729
M16	,727
M23	,725
M50	,710
M38	,706
M28	,699
M26	,691
M37	,685
M21	,671
M19	,669
M14	,657
M5	,642
M42	,616
M7	,611
M27	,603
M43	,584
M24	,582
M51	,569
M18	,557
M12	,549

M4	,548
M6	,546
M46	,543
M45	,526
M35	,502
M41	,471
M10	,462
M44	,458

Toplam Varyans= %41,137

Özdeğer=13,987

Genel Güvenirlik (Alfa)=0,950

Ölçekteki 34 maddenin güvenilirliğini hesaplamak için Cronbach Alfa hesaplanmıştır. Ölçeğin genel güvenirliliği Alfa=0,950 olarak bulunmuştur. Güvenirliliğine ilişkin bulunan Alfa ve açıklanan varyans değerine göre Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği geçerli ve güvenilir bir araçtır.

Ayırt Edicilik

Ölçekteki bir maddenin, üst uçtaki cevaplayıcıların %27'sinin ve alt uçtaki cevaplayıcıların %27'sinin cevaplarını ayırt etmesi beklenmektedir (Tezbaşaran, 2008, s. 32).

Tablo 4. Ölçek Puanlarının Alt-Üst %27 Gruplarına Göre Farklılaşma Durumu

Gruplar	Alt %27		Üst %27		T	sd	P
	Ort	SS	Ort	SS			
Ölçek Genel	3,567	0,631	4,805	0,122	-17,446	162	0,000

Bağımsız Gruplar T-Testi

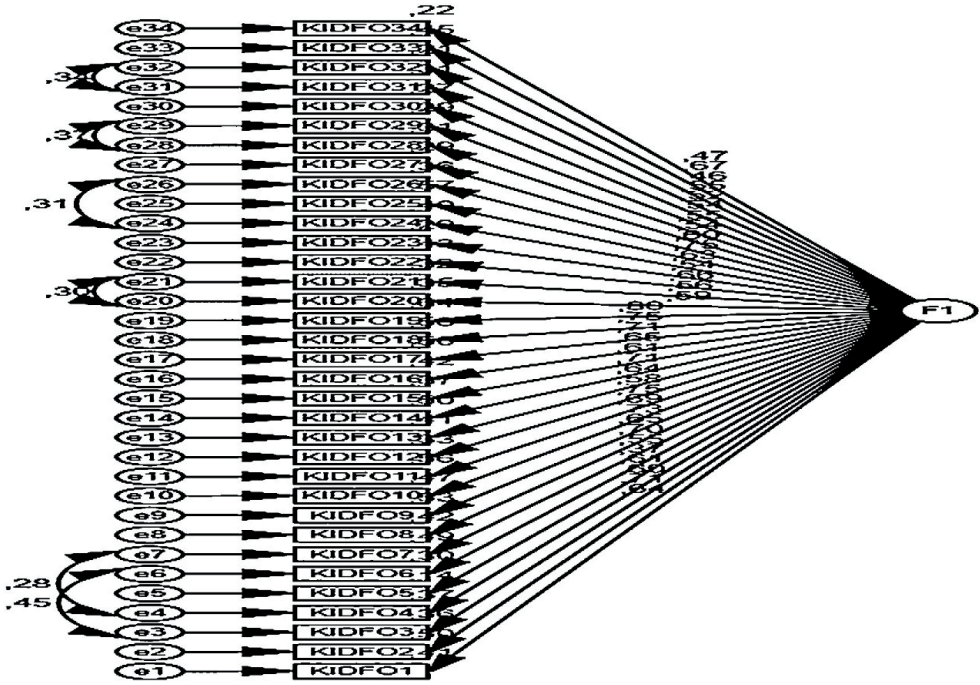
Tablo 4'te ölçeğin Alt %27 ile Üst %27 grupları arasında anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). Alt %27 grup ortalaması (3,567) ve üst %27 grup ortalaması (4,805) arasında belirgin bir fark olması, ölçeğin iki grup arasındaki farklılıkları ayırt edebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği'nin farklılıkları ayırt edecek duyarlılıkta hassas ölçüm yaptığı tespit edilmiştir.

Aynı zamanda madde ayırt edicilik analizi ile her bir maddenin t değerine bakılmış ve her bir maddenin t değerinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre ölçekteki tüm maddelerin katılımcıların alt %27 ve üst %27 gruplarını ayırt ettiği ve ölçekten hiçbir maddenin çıkarılmasına gerek olmadığı görülmüştür.

Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Diyagram

Tablo 5. Ölçek Uyum İndeks Değerleri

Uyum İndeksi	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değer
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 < \chi^2/df \leq 3$	2.77
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < .95$	0.90
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI < .90$	0.90
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI < .95$	0.90
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$	0.07
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < .95$	0.90

Kaynak: (Hu ve Bentler, 1999; Schermelleh-Engel ve ark., 2003, s. 52).

Tablo 5'te görüldüğü üzere Ki-kare değerinin serbestlik derecesine bölünmesi (χ^2/df) ile elde edilmiş olan değer, iyilik uyum indeksi (GFI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) kabul edilebilir uyuma sahiptir. Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI) ise iyi uyuma sahiptir.

Tablo 6. Faktör Yükleri

Maddeler ve Faktörler			B	Std. β	S. Hata	T	p
KIDFO1	<---	F1	1,000	,638			
KIDFO2	<---	F1	,965	,709	,089	10,802	p<0,001
KIDFO3	<---	F1	,929	,599	,099	9,385	p<0,001
KIDFO4	<---	F1	,751	,611	,079	9,541	p<0,001
KIDFO5	<---	F1	,713	,374	,116	6,125	p<0,001
KIDFO6	<---	F1	,876	,546	,101	8,653	p<0,001
KIDFO7	<---	F1	,891	,701	,083	10,706	p<0,001
KIDFO8	<---	F1	,972	,649	,097	10,039	p<0,001
KIDFO9	<---	F1	,934	,728	,085	11,038	p<0,001
KIDFO10	<---	F1	,868	,686	,083	10,516	p<0,001
KIDFO11	<---	F1	,900	,747	,080	11,268	p<0,001
KIDFO12	<---	F1	1,057	,577	,116	9,081	p<0,001
KIDFO13	<---	F1	,912	,640	,092	9,931	p<0,001
KIDFO14	<---	F1	1,019	,706	,095	10,768	p<0,001
KIDFO15	<---	F1	,944	,606	,100	9,484	p<0,001
KIDFO16	<---	F1	,961	,651	,095	10,064	p<0,001
KIDFO17	<---	F1	1,009	,710	,093	10,815	p<0,001
KIDFO18	<---	F1	1,190	,750	,105	11,300	p<0,001
KIDFO19	<---	F1	,983	,798	,083	11,856	p<0,001
KIDFO20	<---	F1	,995	,589	,108	9,244	p<0,001
KIDFO21	<---	F1	1,062	,564	,119	8,910	p<0,001
KIDFO22	<---	F1	,960	,657	,095	10,150	p<0,001
KIDFO23	<---	F1	,944	,543	,110	8,615	p<0,001
KIDFO24	<---	F1	,750	,633	,076	9,840	p<0,001
KIDFO25	<---	F1	1,043	,752	,092	11,326	p<0,001
KIDFO26	<---	F1	,734	,598	,078	9,363	p<0,001
KIDFO27	<---	F1	,934	,543	,108	8,612	p<0,001
KIDFO28	<---	F1	,901	,554	,103	8,765	p<0,001
KIDFO29	<---	F1	1,024	,538	,120	8,547	p<0,001

KIDFO30 <---	F1	,926	,517	,112	8,250	p<0,001
KIDFO31 <---	F1	,940	,554	,107	8,776	p<0,001
KIDFO32 <---	F1	,929	,459	,125	7,413	p<0,001
KIDFO33 <---	F1	,908	,671	,088	10,323	p<0,001
KIDFO34 <---	F1	,805	,473	,106	7,614	p<0,001

Standardize edilmiş faktör yükleri t değeri Tablo 6'da görülmektedir. Standardize edilmiş katsayılara bakıldığında faktör yüklerinin yüksek olduğu görülmektedir. Faktör yüklerinin yüksekliği, her bir maddenin belirlenen faktörle güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu ve faktörün ölçülmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Tabloda standart hata değerlerinin düşük ve t değerlerinin ise anlamlı olması, tahmin edilen faktör yüklerinin güvenilirliğini artırırken elde edilen ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu doğrulamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Geliştirilen Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği'nin ve ölçeğin uygulamasına ilişkin alt problemlerine ait tartışmaya aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında geliştirilen KİDFÖ'nün geçerli bir ölçek olup olmadığı araştırılmıştır. Ölçeklerde geçerliği belirlemek için kapsam geçerliği, kriter geçerliği, yapı geçerliği ve görünüş geçerliği gibi geçerlik türleri kullanılmaktadır (Ercan ve Kan, 2004, s. 215). Bu çalışmada geliştirilen KİDFÖ'nün geçerliğinin belirlenmesinde kapsam geçerliği ve yapı geçerliğine bakılmıştır.

Geliştirilen ölçeğin kapsam geçerliğini belirlemek için oluşturulan form aracılığıyla 10 farklı uzmanın maddeleri değerlendirmeleri istenmiştir. Maddelerin değerlendirilmesinden sonra Lawshe tekniği kullanılarak kapsam geçerlik oranı hesaplanmıştır. Uzman sayısına göre olması gereken minimum değer Ayre ve Scally'nin (2014) belirlemiş olduğu değerler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda madde havuzunda bulunan maddelerin tamamının minimum değerleri karşıladığı görülmüş ve havuzdan çıkarılan madde olmamıştır. Araştırmamıza benzer şekilde; Deniz ve arkadaşları (2021), Ataklı ve Kuran (2022) ile Gönen ve arkadaşları (2023) da iklim değişikliği farkındalık ölçeklerinde kapsam geçerliğini sağlamak için uzman görüşüne başvurmuşlardır.

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için AFA ve DFA yapılmıştır. AFA sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve DFA sonucunda uyum indekslerinin de kabul edilebilir uyuma ve iyi uyuma sahip olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla geliştirilen ölçeğin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Deniz ve arkadaşlarının (2021) geliştirdikleri Üniversite Öğrencilerinin Küresel İklim Değişikliğine Yönelik Farkındalık Ölçeği'nde yapı geçerliğini sağlamak için temel bileşenler analizi ve DFA yapmışlardır. Ayrıca yapı geçerliğini sağlamak için araştırmamızdan farklı olarak ayrışma ve benzeşme geçerliğini de hesapladıklarını belirtmişlerdir. Ataklı ve Kuran (2022) ile Gönen ve arkadaşlarının (2023) ise geliştirdikleri ölçekte yapı geçerliğini sağlamak için yalnızca AFA ve DFA kullanmışlardır.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında geliştirilen KİDFÖ'nün Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonuçlarına göre maddelerin toplandıkları alt boyutlar incelenmiştir. Geliştirilen ölçeğin 34 maddeden oluştuğu ve tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu bulunmuştur. Ölçeğin kaç boyutlu bir yapıya sahip olduğuna karar verirken Scree Plot (Saçılım) grafiğine bakılmıştır.

Literatürdeki iklim değişikliği farkındalığı ile ilgili geliştirilen ölçeklere bakıldığında araştırmamızdan farklı olarak birden fazla alt boyutu olan ölçeklerin geliştirildiği görülmektedir. Halady ve Rao (2010) dört alt boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir. Araştırmada geliştirilen ölçeğe benzer şekilde üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalığını belirlemeye yönelik Deniz ve arkadaşlarının (2021) geliştirdiği ölçek 21 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmuştur. Bu boyutlar; Doğal ve Beşerî Ortama Etkiler, Küresel Organizasyonlar ve Anlaşmalara İlişkin Farkındalık, Ortaya Çıkarıcı Sebepler ve Enerji Tüketimi İlişkisi olmuştur. Ataklı ve Kuran (2022) 52 maddeden ve 5 alt boyuttan oluşan bir ölçek geliştirirken, Gönen ve arkadaşlarının (2023) geliştirdikleri ölçek 17 madde ve 2 alt boyuttan oluşmuştur.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin geliştirilen KİDFÖ'nün güvenilir bir ölçek olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alfa Katsayısı'na ve alt-üst grup madde ayırt ediciliğine bakılmıştır. Cronbach Alfa Katsayısı 0,95 bulunmuştur. Bu durum ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Alt-üst grup karşılaştırması yapılarak geliştirilen ölçeğin farklılıkları ayırt edecek duyarlılıkta hassas ölçüm yaptığı belirlenmiştir. İklim değişikliği farkındalığı ile ilgili geliştirilen ölçeklerde Alfa Katsayısını Deniz ve ark. (2021) 0,826; Ataklı ve Kuran (2022) 0,92 ve Gönen ve ark. (2023) 0,88 bulmuşlardır. Bu üç ölçeğin de yüksek derecede güvenilir ölçekler olduğu görülmektedir. Araştırmada ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan alt-üst grup karşılaştırmasına bu ölçek geliştirme çalışmalarında rastlanmamıştır. Türkçeye uyarlaması Erbaşı (2021) tarafından yapılan Yeşil Psikolojik İklim Ölçeği'nde ise ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için çalışmamıza paralel bir şekilde Cronbach Alfa Katsayısı hesaplanmış alt-üst grup karşılaştırması yapılmıştır. Cronbach Alfa Katsayısı 0,872 bulunmuş ve maddelerin ayırt edici özelliğinin yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik 5'li Likert tipinde, tek boyutlu ve 34 maddeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçekte ters kodlanacak madde bulunmamakla birlikte ölçekten alınabilecek en düşük puan 34 iken en yüksek puan ise 170'tir.

Ek 1. Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği

No	Ölçek Maddeleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Sera gazlarının iklim değişikliğine neden olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2	Sanayileşmenin sera gazlarını artırdığının farkındayım.	1	2	3	4	5
3	Fosil yakıt kullanımının iklim değişikliğine neden olduğunun farkındayım.	1	2	3	4	5
4	Ormanların yok edilmesinin iklimi değiştirdiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5

5	Tarımda azotlu gübre kullanımının iklimi olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
6	Fosil yakıt kaynaklı ulaşım faaliyetlerinin sera gazı emisyonunu artırdığının farkındayım.	1	2	3	4	5
7	İklim değişikliğinin buzulların erimesine neden olduğunun farkındayım.	1	2	3	4	5
8	Buzulların erimesiyle ada ülkelerinin sular altında kalacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
9	İklim değişikliğinin kutup ayılarını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
10	İklim değişikliğinin ekstrem hava olaylarına neden olduğunun farkındayım.	1	2	3	4	5
11	İklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik kaybına neden olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
12	İklim değişikliğinin istilacı hayvan türleri sorununa neden olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
13	İklim değişikliğinin tatlı su kaynaklarını olumsuz yönde etkilediğinin farkındayım.	1	2	3	4	5
14	İklim değişikliğinin tarımsal üretimi olumsuz yönde etkileyeceğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
15	İklim değişikliğinin orman yangılarını artırdığının farkındayım.	1	2	3	4	5
16	İklim değişikliğinin göç hareketlerine neden olabileceğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
17	İklim değişikliğinin küresel sağlık risklerini artırdığının farkındayım.	1	2	3	4	5
18	İklim değişikliğinin beni gelecekle ilgili endişelendirdiğinin farkındayım.	1	2	3	4	5
19	İklim değişikliğinin kuraklık riskini artırdığının farkındayım.	1	2	3	4	5

20	İklim değişikliği nedeniyle taşınmaz kültürel mirasların risk altında olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
21	İklim değişikliğinin turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyeceğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
22	İklim değişikliğinin kuşların göç sürecini etkileyeceğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
23	Sanayide enerji verimliliği sağlanarak iklim değişikliğiyle mücadele edilebileceğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
24	Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
25	Sürdürülebilir kentler oluşturulması gerektiğine inanıyorum.	1	2	3	4	5
26	Geri dönüşüm faaliyetlerini destekliyorum.	1	2	3	4	5
27	İklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin önemli bir aktör olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
28	İklim değişikliği ile mücadele eden ulusal sivil toplum kuruluşlarını destekliyorum.	1	2	3	4	5
29	İklim değişikliği ile mücadelede küresel çevreci hareketlerin etkili olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
30	İklim değişikliği ile mücadelede yeşil bina uygulamalarının katkısı olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
31	İklim değişikliği ile mücadele edebilmek için toplu taşımanın teşvik edilmesi gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
32	Tüketim alışkanlıklarımı değiştirerek iklim değişikliğini hafifletebileceğime inanıyorum.	1	2	3	4	5
33	Tarımda su tasarrufu sağlayan sulama yöntemleri kullanmanın etkili olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
34	Suyu tasarruflu kullanmaya özen gösteriyorum.	1	2	3	4	5

EXTENDED ABSTRACT

ANALYSIS / RESEARCH

Development of a Global Climate Change Awareness Scale: A Validity and Reliability Study*

Mustafa Yılmaz**

Ferhunde Hayırsver Topçu***

İlhan Günbayı****

Global climate change is one of the important environmental problems discussed at local, national and international levels. To solve this problem, there is multi-actor cooperation including governments, international organizations, non-governmental organizations, private sector, scientists and local governments. The efforts of individuals in this regard are especially important. Therefore, determining the climate change awareness levels of individuals and developing policies in this direction can be effective in solving this problem.

The current study aims to develop a scale to measure the global climate change awareness levels of university students. In the relevant literature, Halady and Rao (2010) developed a scale for climate change awareness. This scale was adapted into Turkish by Dal et al. (2015). Later, Deniz et al. (2021), Ataklı and Kuran (2022), and finally Gönen et al. (2023) developed a climate change awareness scale. Among these scales, the only scale that aims to determine the climate change awareness of university students is the scale developed by Deniz et al. (2021).

In line with the purpose of the study, the research question was determined as “Is the scale developed to measure the global climate change awareness levels of university students valid and reliable?” To this end, answers to the following sub-problems were sought:

- Does the Global Climate Change Awareness Scale meet the validity criteria?
- According to the results of Exploratory Factor Analysis (EFA), what are the factor loadings of the items and the sub-dimensions under which they are gathered?
- Does the Global Climate Change Awareness Scale meet the reliability criteria?

* This study was produced from Mustafa Yılmaz's doctoral thesis prepared at Akdeniz University, Institute of Social Sciences, under the supervision of Prof. Dr. Ferhunde Hayırsver Topçu and the second advisor of Prof. Dr. İlhan Günbayı.

** Dr., Independent Researcher, Antalya, Türkiye, mstfylvz.0793@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3235-057X

*** Prof. Dr., Akdeniz University, Antalya, Türkiye, hayirsverf@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9593-5500

**** Prof. Dr., Akdeniz University, Antalya, Türkiye, igunbayi@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7139-0200

After deciding for what purpose the scale would be developed, an item pool was created based on the literature. Expert opinions were assessed for the preliminary items to determine the content validity of the scale. Calculations were made by the Lawshe technique in Microsoft Excel 2010 program in line with expert opinions and no item was removed from the 52-item pool. After the scale form was created, a preliminary trial was conducted on a group of 15 students to determine whether any items in the pool were not understood. After the preliminary trial, the data collection process was started to perform a factor analysis.

The study employed the survey model, one of the quantitative research methods. Data were collected from two different groups to conduct Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA). In the study, data were collected using the convenience sampling method, one of the non-probability sampling methods. Data were collected from 302 students for the EFA and 300 students for the CFA. These students are the students studying at Akdeniz University in the 2022-2023 academic year.

The reliability analysis of the scale was performed and the Cronbach Alpha Coefficient was found to be 0.950. Before the Exploratory Factor Analysis, the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient was calculated and found to be 0.952. This shows that a sufficient sample size was reached for the factor analysis. The varimax method, one of the rotation techniques, was applied while performing the EFA. As a result of the factor analysis, it was determined that the scale explained 41.137% of the total variance and had a single factor structure. The Scree Plot also revealed that the items were gathered under a single factor. At the same time, it was determined that the 34-item scale made precise measurements with enough sensitivity to distinguish differences. There is no reverse-coded item in the scale and the lowest score that can be obtained from the scale is 34, while the highest score is 170.

CFA was performed to verify the structure of the scale. The CFA revealed that fit index values are in the acceptable range: $\chi^2/df=2.77$; GFI=0.90; CFI=0.90; RMSEA=0.07. It is seen that the AGFI value has a good fit with 0.90. Thus, the single-factor structure was confirmed as a result of the CFA.

As a result of the analyses, a valid and reliable measurement tool consisting of 34 items collected under a single factor was developed that can be used to measure the global climate change awareness levels of undergraduate students.

Kaynakça/References

- Ataklı, G. ve Kuran, H. (2022). İklim değişikliği farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi. *Biological Diversity and Conservation*, 15(2), 150–161. <https://doi.org/10.46309/biodicon.2022.1079715>
- Atalay, İ. (2004). *Doğa bilimleri sözlüğü*. (1. Bs.). Meta Basım.
- Ayre, C. ve Scally, A. J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: Revisiting the original methods of calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 79–86. <https://doi.org/10.1177/0748175613513808>
- Büyükoztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda ölçme-güvenilirlik-geçerlilik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339–344. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1322486024>
- Çarkçı, J. (2020). *Sosyal bilimlerde ölçek geliştirme kılavuzu*. Çizgi Kitabevi.
- Dal, B., Alper, U., Özdem-Yılmaz, Y., Öztürk, N. ve Sönmez, D. (2015). A model for pre-service teachers' climate change awareness and willingness to act for pro-climate change friendly behavior: Adaptation of awareness to climate change questionnaire. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 24(3), 184–200. <https://doi.org/10.1080/10382046.2015.1034456>
- Deniz, M., İnel, Y. ve Sezer, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalık ölçeği. *International Journal of Geography and Geography Education*, 43, 252–264. <https://doi.org/10.32003/igge.818561>
- Erbaşı, A. (2021). Yeşil psikolojik iklim ölçeği: Türkçeye uyarlama çalışması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(4), 619–632. <https://doi.org/10.17065/huniibf.848308>
- Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211–216.
- Erkuş, A. (2021). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme I: Temel kavramlar ve işlemler*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A. ve Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: Desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım* (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gönen, Ç., Deveci, E. Ü. ve Aydede, M. N. (2023). Development and validation of climate change awareness scale for high school students. *Environment, Development and Sustainability*, 25, 4525–4537. <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02213-w>
- Halady, I. R. ve Rao, P. H. (2010). Does awareness to climate change lead to behavioral change? *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 2(1), 6–22. <https://doi.org/10.1108/17568691011020229>
- Hinkin, T. R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal of Management*, 21(5), 967–988. [https://doi.org/10.1016/0149-2063\(95\)90050-0](https://doi.org/10.1016/0149-2063(95)90050-0)
- Hinkin, T. R. (1998). A brief tutorial on the development of measures for use in survey questionnaires. *Organizational Research Methods*, 1(1), 104–121. <https://doi.org/10.1177/109442819800100106>
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- İlhan, M. ve Güler, N. (2017). The number of response categories and the reverse scored item problem in Likert-type scales: A study with the Rasch model. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 8(3), 321–343. <https://doi.org/10.21031/epod.321057>
- Karagöz, Y. ve Bardakçı, S. (2020). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan ölçme araçları ve ölçek geliştirme*. Nobel Yayıncılık.
- Koyuncu, İ. ve Kılıç, A. F. (2019). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanımı: Bir doküman incelemesi. *Eğitim ve Bilim*, 44(198), 361–388. <https://doi.org/10.15390/EB.2019.7665>
- Kula Kartal, S. ve Mor Dirlik, E. (2016). Geçerlik kavramının tarihsel gelişimi ve güvenirlikte en çok tercih edilen yöntem: Cronbach alfa katsayısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1865–1879.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563–575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>

- Orçan, F. (2018). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: İlk hangisi kullanılmalı? *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413–421. <https://doi.org/10.21031/epod.394323>
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi I*. Kaan Kitabevi.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23–74. <https://doi.org/10.23668/psycharchives.12784>
- Suhr, D. D. (2006, Mart). *Exploratory or confirmatory factor analysis?* (Paper No. 200-31). *Proceedings of the 31st Annual SAS Users Group International Conference* (ss. 1–17) içinde. SAS Institute. <https://l24.im/84Ncde>
- Tan-Soo, J. S., Li, J. ve Qin, P. (2023). Individuals' and households' climate adaptation and mitigation behaviors: A systematic review. *China Economic Review*, 77, 1-19, Makale No: 101879. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2022.101879>.
- Tezbaşaran, A. A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu* [e-kitap]. <https://l24.im/3vjZi>
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1(1), 26–37.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(Özel Sayı), 74–85.
- Yurdugül, H. (2005, 28–30 Eylül). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması [Konferans sunumu]. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Denizli, Türkiye.

Copyright © 2025 **T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı**
<http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>
Gençlik Araştırmaları Dergisi • Ağustos 2025 • 13(36) • 62-77

ISSN 2791-8157
Başvuru | 9 Ocak 2025
Kabul | 14 Nisan 2025

Sanal Ortamlardaki Gizli Tehlike: Çevrim İçi Çocuk İstismarı

Yahya Aktu*

Öz

Sosyal medyanın ve sohbet odalarının kullanılmasıyla birlikte çevrimiçi çocuk istismarı giderek yaygınlaşmaktadır. Ayrıca gün geçtikçe çevrim içi istismarcılar yeni stratejiler kullanmaktadırlar. Çevrim içi çocuk istismarı, sanal platformlarda istismarcı ile mağdur arasında başlayan sosyal ilişkinin cinsel içerikli mesaj ve görsellerle tehdit ettiği uygunsuz bir cinsel ilişkiye zorlandığı süreçtir. Çevrim içi çocuk istismarı küresel bir problem olmasına rağmen alan çalışanlarının, eğitimcilerin ve ebeveynlerin bu olguyla ilgili farkındalık düzeyleri düşüktür. Bu çalışmanın amacı çevrim içi çocuk istismarı kavramının tematik değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Bu derlemede çevrim içi çocuk istismarı kavramının tanımı, risk faktörleri, koruyucu faktörler, sonuçları, istismarcıların profili, çevrim içi istismar süreci modelleri, çevrim içi çocuk istismarının ölçülmesi, önleme ve müdahale stratejileri konularına yer verilmiştir. Araştırma sonuçları alanyazın ışığında tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevrim içi Çocuk İstismarı, İstismarcı Profili, Çevrim içi İstismar Süreci, Önleme ve Müdahale Stratejileri.

* Doç. Dr. Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye, aktuyahya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5540-7399

Abstract

Online child abuse is a growing problem due to the widespread use of social media and chat rooms. In addition, online abusers are increasingly employing new tactics. Online child abuse is the process by which a social relationship that begins on virtual platforms is forced into an inappropriate sexual relationship through the use of sexually explicit messages and images. Online child abuse is a worldwide problem, yet there is a little awareness among field workers, educators and parents. The current study aims to thematically evaluate the concept of online child abuse. The study covers the definition of online child abuse, risk and protective factors, consequences, abuser profiles, models of the online abuse process, measurement of online child abuse and prevention and intervention strategies. The research findings were analyzed in relation to the existing literature and recommendations were proposed.

Keywords: Online Grooming, Abuser Profile, Online Abuse Process, Prevention and Intervention Strategies.

Giriş

Çocuklar, yaşamları boyunca birçok travmatik yaşantıya maruz kalabilmektedir. Travmatik yaşantı, ruh ve beden bütünlüğünü tehdit eden durumları içermektedir. Travma yaşantısı sel, yangın ve deprem gibi doğal afetlerden veya savaş, şiddet ve istismar gibi insan eliyle gerçekleştirilenlerden kaynaklanabilir (Saunders ve Adams, 2014). Doğal afetler sonucu oluşan travmatik yaşantıyı açıklamak ve başa çıkmak daha somut adımlar atmaya gerekli kılabilir. Ancak insan faktörü sonucu oluşan travmatik yaşantıyı açıklamak ve travmayla başa çıkmak nispeten daha zordur. Sosyal bir varlık olarak insan, başkalarına güven duymaya ve insanlarla etkileşim kurmaya ihtiyaç duyar. İnsan yapımı travmatik yaşantılar bu ihtiyacın giderilmesine oldukça büyük engel oluşturabilmektedir. Örneğin, aile içi şiddete maruz kalan bir çocuk aile ortamında konuşmaya ve problemlerini aile içerisinde çözme yetisi daha az eğilimli olabilir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne [DSÖ-WHO] göre her 4 yetişkinden birinin çocukluk çağı istismar yaşantısı bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu oran her 5 çocuktan birine denk gelmektedir (WHO, 2022). Türkiye'de ise çocukların uğradığı kötü muamele oranı %15'e yakındır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). Bu oranın güvenlik birimlerince tutulan raporlama sonucunda olduğu düşünüldüğünde gerçekleşen kötü muamele oranının birkaç kat daha fazla olduğu söylenebilir. Çünkü çok az çocuk, Türkiye gibi kültürel normları ve aile içi dinamikleri ön planda olan bir toplumda şiddete maruz kaldığını beyan etmektedir (Aktu ve Dilekmen, 2021). Bu veriler çocuk istismarı travmatik yaşantısının toplum ruh sağlığı açısından önemli bir problem olduğu göstermektedir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte çocukların karşı karşıya kaldığı istismar biçimleri de değişmektedir. Çevrim içi çocuk istismarı internetin yaşamımıza girmesiyle en sık yaşanan istismar türleri arasındadır (DeMarco ve ark., 2017; Fernandes ve ark., 2021; Sakatchewan Prevention Institute [SPI], 2022). Sosyal ağların ve sohbet odalarının kullanılmasıyla birlikte çevrim içi çocuk istismarı giderek yaygınlaşan ve az bilinen bir olgudur (Pasca ve ark., 2022). EU Kids Online 2020 Raporu'na göre interneti kullanan her 5 çocuktan biri çevrim içi istismara maruz kalmaktadır. Aynı raporda, interneti kullanan her üç çocuktan birinin rahatsız edici çevrim içi davranışlara karşı tepki vermediği ortaya konmuştur (Smahel ve ark., 2020). Bu da siber zorbalık ve çevrim içi çocuk istismarına yol açmaktadır. Çocuklar sosyal medyada yabancılarla uzun süreli görüşmeler yapabilmekte ve kişisel bilgilerini kolaylıkla paylaşabilmektedirler. Çocukların çevrim içi ortamlarda gerçek isimlerini ve konumlarını herkese açık bir şekilde paylaşmaları onları korunmasız bir hale getirebilmektedir (Hussain ve Ismail, 2021). Bu durum çocukların görüntülerinin ve iletişim bilgilerinin kötü amaçlarla kullanılmasına yol açabilir (Whittle ve ark., 2013a; Winters ve Jeglic, 2022). Çevrim içi çocuk

istismarının psikolojik, sosyal ve fiziksel olmak üzere birçok yıkıcı etkisi olabilir. Çevrim içi çocuk istismarı; depresyona, intihar düşüncelerine, uyuşturucu bağımlılığına, düşük özgüvene ve riskli cinsel davranışlara yol açabilir (Fernandes ve ark., 2021; Jeglic ve ark., 2023; Pasca ve ark., 2022; Whittle ve ark., 2013a, 2013b).

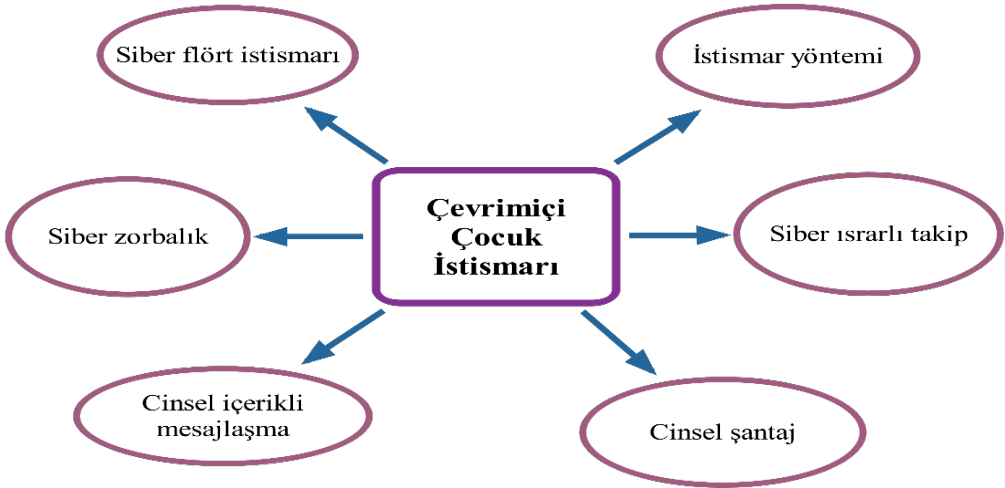
Yetişkinlerin, öğretmenlerin ve ailelerin çocukları çevrim içi istismardan korumak ve bu durumla başa çıkabilmek için çevrim içi çocuk istismarını bilmeleri ve olası tehlikelerin farkında olmaları önemlidir. Ayrıca çocukların çevrim içi çocuk istismarını bilmeleri, internet tabanlı iletişim araçlarını kullanırken istismarcılara (fail/avcı) karşı kendilerini korumalarına yardımcı olabilir (Kopecký ve Szotkowsky, 2018; Whittle ve ark., 2013a; Winters ve Jeglic, 2022). Alan yazın incelendiğinde, çevrim içi çocuk istismarı ile ilgili sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmaktadır (Can, 2022; Kara Özçalık ve Atakoğlu, 2021; Kloess ve ark., 2019; Winters ve Jeglic, 2022). Diğer taraftan çevrim içi çocuk istismarını geniş bir bakış açısıyla ele alan yerel bir araştırmanın olmadığı göze çarpmaktadır. Alan yazındaki bu boşluğun giderilmesi noktasında çevrim içi çocuk istismarının açıklanmasına, kuramsal yapısının ortaya koyulmasına ve başa çıkma yöntemlerinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın alan uzmanlarının ve ailelerin çocukları internet tabanlı tehlikelerden korumak için farkındalıklarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın çevrim içi çocuk istismarıyla ilgili yapılacak bilimsel araştırmalara öncülük edeceği öngörülmektedir. Bu gerekçelerden hareketle bu araştırmada çevrim içi çocuk istismarının tematik değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Çevrim içi Çocuk İstismarı

Çevrim içi çocuk istismarı (*online grooming*), ilk olarak Salter tarafından kullanılan bir terimdir (Pasca ve ark., 2022). Bu kavram farklı alan uzmanları tarafından siber uşaklaştırma biçiminde Türkçeye çevrilmiştir (Fırat, 2023). Ancak bu çevirinin istismar kelimesine vurgu yapılmasına engel olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada *çevrim içi çocuk istismarı* çevirisi kullanılmıştır. Çevrim içi çocuk istismarı, internetin yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte son 20 yılda dünya çapında klinisyenler ve araştırmacılar tarafından yoğun ilgi gösterilen bir terim haline gelmiştir. Alan yazındaki bu ilgiye rağmen mevzuat, yasal boşluklar ve kültürel dinamikler gibi nedenlerden ötürü bu terimin ortak bir tanımı henüz oluşturulamamıştır (SPI, 2022). Ayrıca çevrim içi çocuk istismarı kavramı yerine sıklıkla siber istismar (*cyber grooming*) kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu karmaşıya rağmen çevrim içi çocuk istismarını farklı açılardan tanımlayan çalışmalara rastlamak mümkündür (Elliot, 2017; Kloess ve ark., 2019; Whittle ve ark., 2013a; Winters ve Jeglic, 2022). Çevrim içi çocuk istismarı, savunmasız çocukların resim ve videolarını içeren görüntülerinin sömürülmesi olarak ifade edilebilir. Çevrim içi çocuk istismarı, sanal platformlarda istismarcı ile mağdur arasında başlayan sosyal ilişkinin cinsel içerikli mesaj ve görsellerle tehdit ettiği uygunsuz bir cinsel ilişkiye zorlandığı süreçtir (Jeglic ve ark., 2023; Winters ve ark., 2020). Çevrim içi çocuk istismarı sürecinde çocuğun güvenini kazanma gibi çocuğu kontrol etmeyi ve tuzağa düşürmeyi içeren öğeler de bulunmaktadır (SPI, 2022). Yetişkin birey, çocuğu cinsel bir faaliyete katılmaya teşvik etmek için duygusal bir bağtan çıkarma potansiyeli olan avcıyı temsil etmektedir. Çocuk ise avı veya kurbanı temsil etmektedir. Yetişkin birey çeşitli sosyal medya platformlarında kendisini çocuğun bir yaşıtı gibi gösterip çocuğu ağına düşürmeye çalışır. Bu süreç cinsel istismar sonrası bakım ile son bulur (Whittle ve ark., 2013a; Winters ve Jeglic, 2022). Çevrim içi çocuk istismarı, çocuğun oldukça savunmasız olduğu bir istismar sürecidir. Çevrim içi çocuk istismarı doğası gereği karmaşık bir süreci barındırmaktadır. Bu karmaşık sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için karakteristik özelliklerin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevrim içi çocuk istismarının 6 karakteristik özelliği bulunmaktadır (Whittle ve ark., 2013a). Bunlar; manipölasyon, ulaşılabilme, temas kurma, cinsel içerik, risk değerlendirme ve yanıltmadır. Manipölasyon, avcının avını sanal ağına düşürmek için hileler yapmasıdır. Manipölasyon, mağdurun yaranı gibi görünen birtakım hediye ve ödülün sürece dâhil edilmesini

içerir. Çocuk karşındaki anonim kişinin kendi yaşıtı olduğunu düşünerek onunla iletişim kurar. İstismarcı güven duygusu vererek çocukla temas kurmuş olur. Güven ortamı oluştuktan sonra avcı cinsel içerikli görüntüler ve konuşmaları sürece dâhil ederek cinsel içerik oluşturur. Cinsel içerik ile birlikte cinsel içerikli mesajlaşma da görülebilir. Avcı daha sonra çocuğa şantaj kurmak için bu içerikleri saklayabilir. Risk değerlendirme saldırgan çocuğun savunmasızlığını analiz edip gerçek niyeti gerçekleştirebilecek bir ortam hazırlamayı ifade eder. Yanıltma ise, istismarcının yaşı, cinsiyeti gibi öznel bilgilerini gizlemesini içermektedir (Whittle ve ark., 2013a). Çevrim içi çocuk istismarı yıllar süren bir süreç olduğundan bu süreçte ilişkili olan kavramlar da ortaya çıkabilmektedir (Whittle ve ark., 2013a). Çevrim içi çocuk istismarı ile yakın ilişkili olan kavramlar; siber flört istismarı (cyber dating abuse), siber zorbalık (cyber bullying), istismar yöntemi (modis operandi), siber ısrarlı takip (cyber stalking), cinsel içerikli mesajlaşma (sexting) ve cinsel şantaj (sextoting)'dir. Çevrim içi çocuk istismarı ile yakın ilişkili olan kavramlar Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Çevrim içi Çocuk İstismarı ile İlişkili Olan Kavramlar

Çevrim içi çocuk istismarı ile yakın ilişkili olan bu kavramların bazı durumlarda birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Çevrim içi çocuk istismarının daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramların açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Siber flört istismarı, bir bireyin teknolojik araçları kullanarak romantik ilişkide bulunduğu bireye yönelik uyguladığı taciz ve şiddet davranışlarını içermektedir. Siber zorbalık, sanal ortamlarda zorbanın güç kullanarak mağdura uyguladığı, genellikle uzun süreli tehdit ve şantaj içerikli eylemlerini içerir (Machimbarrena ve ark., 2018). Cinsel içerikli mesajlaşma ve cinsel şantaj kavramları çevrim içi çocuk istismarının bir türü veya bir parçası olarak görülebilir. Cinsel içerikli mesajlaşma, bir çocukla çevrim içi ortamlarda cinsel içerikli iletilerin bildirilmesi ve cinsel içerikli sohbetin yapılmasını ifade etmektedir. Cinsel şantaj ise çevrim içi ortamlara çocuktan cinsel açıdan faydalanmak niyetiyle özel görüntülerin ve yazışmaların ifşa edileceğine yönelik tehditte bulunmayı belirtmektedir (Temel ve Aydın, 2020). İstismar yöntemi, failin (istismarcının/avcının) mağduru (çocuğu/avı) cinsel istismar eylemine dâhil etmek için kullandığı metodu olarak tanımlanabilir. Bu yöntem failin mağduru seçme biçimini ve ritüellerini belirtmektedir (Gönültaş ve Sarıçam, 2021). Siber ısrarlı takip; çevrim

İçti ortamlarda birinin nasıl vakit geçirdiğini, kimlerle nasıl bir iletişiminin olduğunu tehdit ederek öğrenmeye çalışmayı içermektedir (Sadıç, 2020). Çevrim içi çocuk istismarı, uzun süreçli ve karmaşık bir yapı olduğu için bu süreç içerisinde ilişkili olduğu birçok kavram görülebilir.

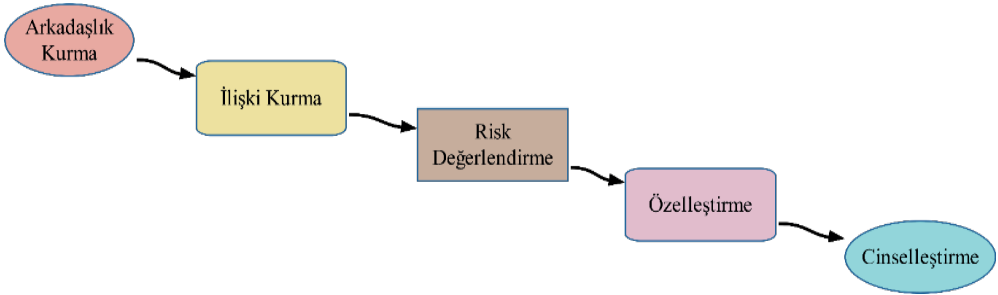
Çevrim içi Çocuk İstismarı Süreci

Çevrim içi çocuk istismarı karmaşık ve uzun bir süreçten oluşmaktadır. Genellikle çocuğun istismar edildiği bu sürecin sonunda fark edilmektedir (Borj ve ark., 2023; Joleby ve ark., 2021). Çevrim içi çocuk istismarı sürecini daha iyi kavramlaştırabilmek amacıyla farklı kuramsal açıklamaları sunan ve aşamaları detaylandıran kuramcılarının görüşlerinin ele alınmasında fayda olduğu düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde çevrim içi çocuk istismarı sürecine yönelik 2 ile 20 aşama arasında değişen farklı sınıflandırmanın olduğu görülmektedir (Akbaş, 2023). Uluslararası boyutta kabul gören 4 kuramın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; O'Connell'in (2003) Çevrim içi İstismar Modeli, Lorenzo-Dus ve arkadaşlarının (2016) Çevrim içi İstismar Söylem Modeli, Elliott'un (2017) Öz Düzenleme Modeli, Kloess ve arkadaşlarının (2019) Çevrim içi Cinsel İstismar Modeli ile Winters ve arkadaşlarının (2020) Cinsel İstismar Modeli'dir.

O'Connell'in Çevrim içi İstismar Modeli

O'Connell'e (2003) göre istismarcıların mağdur ile etkileşimleri, birtakım davranış kalıplarını ve istismar eylemine iten nedenler hakkında bilgileri sunmaktadır. O'Connell'in (2003) modeli, 5 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; arkadaşlık kurma, ilişki kurma, risk değerlendirme, özelleştirme ve cinselleştirme aşamalarıdır. O'Connell'in (2003) Çevrim içi İstismar Modeli Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. O'Connell'in Çevrim içi İstismar Modeli

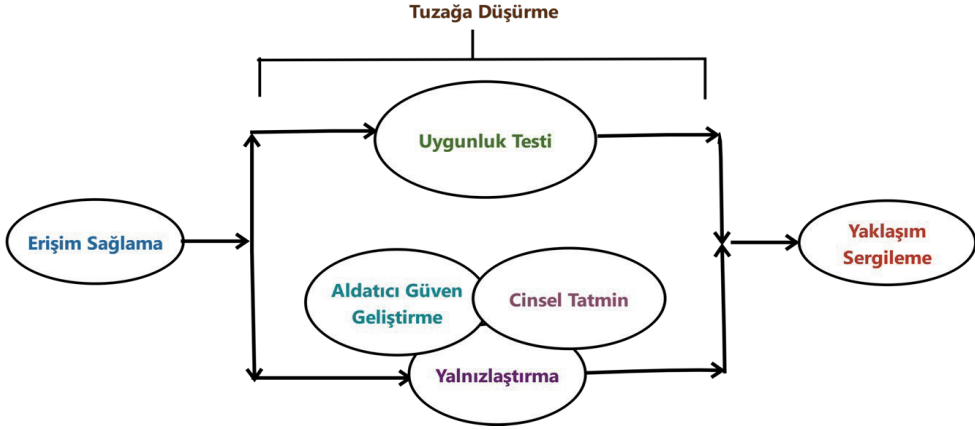

O'Connell'in (2003) modelindeki ilk aşama arkadaşlık kurmadır. Bu aşamada çocuğun failin kriterlerine uygun olup olmadığı test edilir. Bu aşamada istismarcı mağdurun kişisel özelliklerini incelenerek onu tercih edip etmeyeceğine karar verir. İkinci aşama, ilişki kurmadır. Bu evrede fail çocuğun ailesini, okul yaşamını ve arkadaşlık ilişkilerini inceleyerek ona en yakın kişi olmaya çalışır. Risk değerlendirme bu sürecin üçüncü aşamasıdır. Bu aşamada istismarcı tespit edilme ve yakalanma olasılıklarını göz önünde bulundurulur. Bu evrede çocukla ilgili özel her türlü bilgiye erişim söz konusudur. Dördüncü aşama özelleştirmedir. Özelleştirme aşamasında fail ile mağdur arasında sır paylaşımı söz konusudur. Bu evrede cinsel içerikli konuşmalar ile fotoğraf ve videolar devreye sokulur. Sadece ikisi arasında geçen ilişkilerin saklanması istenir. Çocuk duruma istenilen tepkiyi vermezse tehdit, pişmanlık ve af dileme davranışları görülebilir. Cinselleştirme son aşamadır. Bu evrede cinsel içerikli konuşmalar sıklıkla dile getirilip mağdur eyleme geçmeye zorlanır. Cinsel eylem gerçekleştikten sonra fail vur-kaç taktiğini kullanmaya başlar. Suçlu hem sevgi ve şefkati hem de tehdit ve şantajı birlikte kullanır. Böylelikle mağduru uzun süreli istismar etmeye ve kendisini garantiye almaya çalışır (O'Connell, 2003).

Lorenzo-Dus ve Arkadaşlarının Çevrim İçi İstismar Söylem Modeli

Lorenzo-Dus ve arkadaşlarının (2016) Çevrim İçi İstismar Söylem Modeli erişim sağlama, tuzağa düşürme ve yaklaşım sergileme ana aşamalarından oluşmaktadır. Lorenzo-Dus ve arkadaşlarının (2016) Çevrim İçi İstismar Söylem Modeli Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Lorenzo-Dus ve arkadaşlarının Çevrim İçi İstismar Söylem Modeli

Kaynak: Lorenzo-Dus ve arkadaşları, 2016

Kuramdaki ilk aşama *erişim sağlama*dır. Erişim sağlama, failin potansiyel kurbanlarla ilk çevrim içi teması kurmasını içerir. Bu temas, istismarın başlangıcına işaret etmektedir. İkinci aşama *tuzağa düşürme*dir. Tuzağa düşürme kendi içerisinde 4 farklı evreden oluştuğu için aşağıda daha detaylı değinilecektir. Tuzağa düşürme aşamasında fail, cinsel amaçlarına ulaşmayı hedefler. Bu aşamada mağdurdan uygun olmayan görüntüleri istemek ve/veya kendi görüntülerini paylaşmak gibi farklı cinsel davranış biçimlerini sergileyebilir. Kuramdaki son aşama *yaklaşım sergileme*dir. Yaklaşım sergileme aşaması, istismarcının mağdurla buluşmak ve cinsel eylemi gerçekleştirmek için çevrim içi yönlendirmeleri kullanmasını ifade eder. Tuzağa düşürme aşaması kendi içerisinde birbiriyle örtüşen 4 süreci içerir. Bunlar; uyum testi, aldatıcı güven geliştirme, yalnızlaştırma ve cinsel tatmindir. Her bir süreçte istismarcının başvurduğu iletişim stratejileri bulunmaktadır. Bu açıdan tuzağa düşürme en karmaşık olan evredir (Lorenzo-Dus ve ark., 2016).

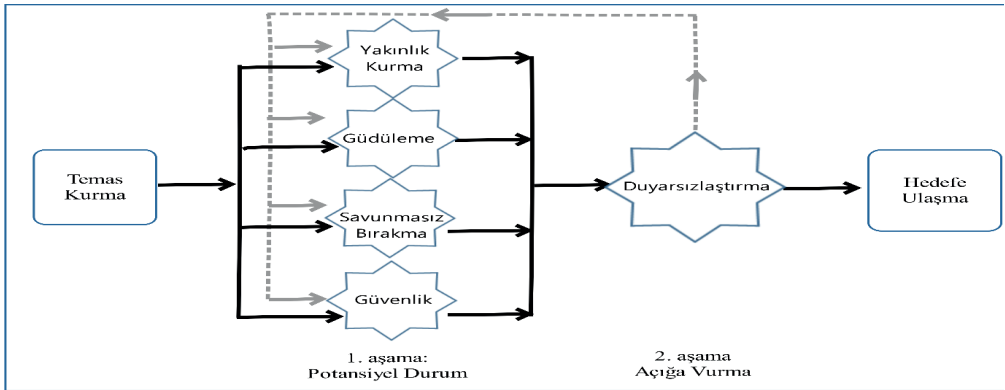
Tuzağa düşürme aşamasının ilk ögesi uyum testidir. Uyum testi süreci, mağdurun gerçekte reşit olup olmadığını ve cinsel eyleme katılmayı ne ölçüde kabul edeceğini ölçmeyi belirtir. Uyum testi süreci ters psikoloji, rol değiştirme ve stratejik geri çekilme iletişim stratejilerini içerir. Ters psikoloji, istismarcının mağdura meydan okumasını ve/veya onunla rekabet etmesini ifade eder. Rol değiştirme, istismarcının mağdurdan beklediği riskli olmayan görevleri benimsemesidir. Stratejik geri çekilme ise, istismarcının görünüşte mağdurun karar vermesine izin vererek kontrolün kendisinde olduğuna inanmasını sağlamasıdır. Tuzağa düşürme aşamasının ikinci ögesi aldatıcı güven geliştirmedir. Aldatıcı güven geliştirme süreci, failin cinsel istismar niyetini gizlediği ve çocukla çevrim içi kişisel ve samimi bir ilişki geliştirmesini içerir. Bu süreçte fail kişisel bilgi alışverişinde bulunarak veya ödüllü aktiviteler ve övgülerle mağduru etkilemeye çalışır. Kişisel bilgi alışverişi, failin çocuğun ev adresini, yaşını, gerçek adını, telefon numarasını ve resimlerini öğrenmesini belirtir. İlişki, istismarcının birbirleriyle ve çocuğun arkadaşları, ailesi ve önemli diğer kişilerle ilişkilerini sürdürme, kurma ve çözmeye yönelik duygu ve tutumları tartışmaya çocuğu dahil etmesidir. Aktiviteler, istismarcının çocukla en sevdiği müzikleri, filmleri,

kitapları, sporları, hobileri, yiyecekleri, çevrim içi davranışları ve istekleri hakkında etkinlik planlamasını ifade eder. Övgü, failin çocuğun ifşa ettiği fiziksel görünümünü ve diğer kişisel özelliklerini övmesini kapsar. Sosyal olma, failin bilgilendirici veya işlevsel bir amacı yokmuş gibi görünen ancak kişiler arası mesafeyi yönetmeye ve çocukla daha güçlü bir sosyal bağ geliştirmeye yardımcı olan etkileşimlerini içerir (Lorenzo-Dus ve ark., 2016). Tuzağa düşürme aşamasının üçüncü ögesi yalnızlaştırmadır. Yalnızlaştırma süreci, failin çocuğun destek ağı tarafından keşfedilmesini önlemeyi ve çocukla amaçladığı ilişkinin gizliliğini korumayı içerir. Bu süreçte fiziksel ve zihinsel yalnızlaştırma iletişimsel stratejileri kullanılır. Fiziksel yalnızlaştırma, failin çocuktan yetişkin gözetimi olmadan iletişim kurduğuna dair güvence istemesi, çocukla çevrim içi ve/veya çevrim dışı olarak yalnız zaman geçirmesi ve sohbet kayıtlarını, fotoğraflarını, e-posta adresini ve web sitelerini vb. ortadan kaldırması gibi birtakım düzenlemeleri yapmasını içerir. Zihinsel yalnızlaştırma, failin çocuk ile destek ağı arasında psikolojik ve duygusal bir ayrılık oluşturup bu alana kendisini koymasındır. Böylelikle avcı, çocuğun sosyal yaşamına ilgi göstererek, ebeveynlerin kurallarını sorgulayarak ve ona destek olarak kendisine bağlamaya çalışır. Tuzağa düşürme aşamasının son ögesi cinsel tatmindir. Cinsel tatmin, failin çocuğu çevrim içi cinsel faaliyetlere katılmaya hazırladığı ve gerçek cinsel teması kabul etmeye hazırladığı süreçtir. Bu süreçte avcı açık duyarsızlaştırma, örtülü duyarsızlaştırma ve yeniden çerçeveleme iletişimsel stratejilerini kullanır. Açık duyarsızlaştırma, avcının cinsel içerikli argo dili kullanması ve çıplak görüntüleri paylaşması gibi girişimlerde bulunmasıdır. Örtülü duyarsızlaştırma, failin dolaylı cinsel içerikli dil ve görüntüleri kullanıp çocuğun duygusal yönüne odaklanmasını içermektedir. Yeniden çerçeveleme ise, avcının çocuğu cinsel eyleme ikna etmek için oyunlar, beceriler veya öğrenme deneyimleri gibi faydalı görünen örtük yollara başvurusudur (Lorenzo-Dus ve ark., 2016).

Elliot'un Öz Düzenleme Modeli

Elliot'ın (2017) Öz Düzenleme Modeli, Öz Düzenleme ve Kontrol kuramlarına dayandırılarak geliştirilmiştir. Bu modelde cinsel suçun öz düzenleme mekanizması ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Modelde birbirinden beslenen çarklar bulunmaktadır. Elliot'ın (2017) Öz Düzenleme Modeli Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Elliot'un (2017) Öz Düzenleme Modeli

Kaynak: Elliot, 2017

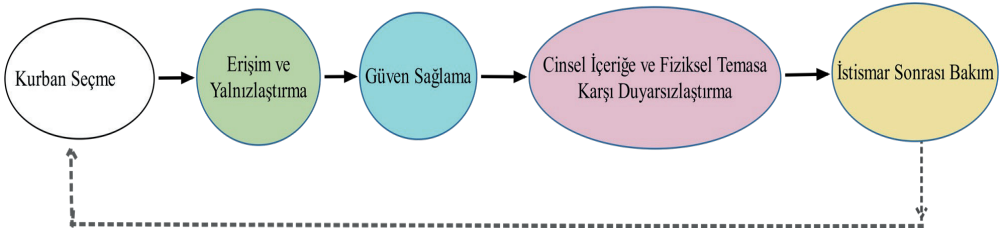
Öz düzenleme modeli, temas kurma ile başlayan ve hedefe ulaşma ile son bulan aşamalı bir süreci tanımlar. Temas kurma, failin çocukla oyun gibi çevrim içi iletişimde etkileşime girdiği ilk anı ifade eder. Hedefe ulaşma ise, failin çocuğu istismar etme sürecinin gerçekleştiğini belirtir. Model başlangıç evresi ile sonuç evresi arasında kalan potansiyel durum ve açığa vurma aşamalarını barındırır. Potansiyel durum aşaması yakınlık kurma, güdüleme, savunmasız bırakma ve güvenlik süreçlerini içerir. Açığa vurma aşaması tasarlanmış, sistematik

Kloess ve arkadaşlarının (2019) modeli, yaklaşım, bakımı sürdürme ve kapanış olmak üzere üç temel aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşamada doğrudan veya dolaylı bir yaklaşımla suçlu kurban ile temas kurmaktadır. Doğrudan bir yaklaşımla ilişki kurmanın ardından mağdurla cinsel konular konuşulmaktadır. Burada suçlu öncelikle cinsel konuları ele alır. Bu evrede fail web kamerası aracılığıyla mağdurun ve kendi vücudunun sergilenmesini devreye sokar. Aynı zamanda fail mağdura cinsel içerikli materyal sunumu yapar. İlişki ilerledikçe cinsel içerikli sohbet, cinsel aktiviteyi teşvik etme, çevrim içi cinsel aktivite ve fantezi canlandırma gibi mağduru cinsel eyleme hazırlama çalışmaları yürütülür. Bu döngüsel süreç aynı zamanda çevrim içi oyunda seviye ödülü gibi mağdur-suçlu etkileşiminin öznelliğini artıran teşviklerle desteklenir. Suçlu, kendisinin ifşa edilme riskine karşı değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirme mağdurun gücünün ve koruma sisteminin test edilmesini içerir. Bakımı sürdürme aşamasındaki çevrim içi cinsel aktivite döngüsünde mağdur failin istediği konumda olmazsa iletişim kopabilir. Bu durumda suçlu veya mağdur vakaların etkileşimi ve görüşmenin aniden kesilmesinden dolayı süreç sonlanabilir. Değerlendirme ve ilişkinin öznelleştirilmesi etkileşimleri sonucunda mağdur failin istediği konumda olursa süreç buluşma önerisine doğru ilerler. Bu durumda avcı buluşma düzenlemeye çalışır. Bunun sonucunda da buluşma gerçekleşebilir veya gerçekleşmeyebilir. Buluşma gerçekleşirse mağdur çocuk cinsel istismara uğrar (Kloess ve ark., 2019).

Winters ve arkadaşlarının Cinsel İstismar Modeli

Winters ve arkadaşlarının (2020) Cinsel İstismar Modeli, yaklaşık 20 kuramsal görüşün ortak noktası esas alınarak oluşmuştur. Model yüzyüze çocuk istismarı vakalarından hareketle geliştirilmiştir. İlerleyen zamanda Winters ve Jeglic (2022) tarafından model temel alınarak ölçek geliştirildiği için değerli görülmektedir. Winters ve arkadaşlarının (2020) Cinsel İstismar Modeli Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. Winters ve arkadaşlarının Cinsel İstismar Modeli

Kaynak: Winters ve arkadaşları, 2020

Winters ve arkadaşlarının (2020) modeli 5 aşamalı bir süreçten oluşmaktadır. Her bir aşamada failin veya mağdurun kilit özellikleri ve davranışları bulunmaktadır. Modeldeki ilk aşama kurban seçmedir. Kurban seçme aşamasında suçlu kendi cinsel eylemini gerçekleştirebilmek için bazı kilit özellikleri ve davranışları olan mağdurları tercih eder. Bunlar; uysal, özgüveni düşük, yalnız, problemli, başkalarına muhtaç, başkalarının sevilmeyen, ebeveynlerine uzak veya babasız büyütülmüş ve aile denetimi eksik olan çocuklardır. Modeldeki ikinci aşama erişim ve yalnızlaştırmadır. Erişim ve yalnızlaştırma aşamasında fail, çocukla temasa geçebilmek için bazı kilit özellikleri ve davranışları yerine getirir. Bunlar; gençlere hizmet veren kuruluşlara katılmak, çocuğa erişim sağlamak için aileyi manipüle etmek, çocuklarla yalnız faaliyetler yürütmek, gece konaklamaları ve geziler düzenlemek, çocuğu akrabalarından ve ailesinden ayırmaktır. Modeldeki üçüncü aşama güven sağlamadır. Güven sağlama aşamasında suçlu çocuğu kendisine bağlayabilmek için birtakım kilit özellikleri ve davranışları sergiler.

Bunlar; büyüleyici ve sevimli olmak, itibar sahibi olmak, şefkatli ve sevgi dolu görünmek, özel ilişki izlenimi vermek, iltifatlarla bulunmak, çocukla sık sık iletişim kurmak, çocuğu aktivitelerle katılmak (örn. hikayeler, oyunlar, spor, müzik), ödülleri vermek (hediye, oyuncak, ikramlar, para, geziler) ve uyuşturucu ve/veya alkol temin etmektir (Winters ve ark., 2020).

Modeldeki dördüncü aşama cinsel içeriğe ve fiziksel temasa karşı duyarsızlaştırmadır. Cinsel içeriğe ve fiziksel temasa karşı duyarsızlaştırma aşamasında fail, mağduru tepkisiz bir duruma getirebilmek için bazı kilit özellikleri ve davranışları sergiler. Bunlar; cinsel ilişkiler hakkında sorular sormak, kendi yaptıkları cinsel şeyler hakkında konuşmak, uygunsuz cinsel dil kullanmak ve taciz şakaları yapmak, cinsel eğitim vermeye çalışmak, çocuğun soyunmasını izlemek, çıplak vücudunu teşhir etmek, çocuk pornografisi dergilerini ve videolarını göstermek, görünüşte masum ve cinsel olmayan temasta bulunmak, dokunmaya karşı duyarsızlaştırmak ve cinsel dokunmayı artırmaktır. Modeldeki son aşama istismar sonrası bakımdır. İstismar sonrası bakım aşamasında suçlu mağduru tekrar istismar etmek ve kendisini korumak için birtakım kilit özellikleri ve davranışları sergiler. Bunlar; olanları kimseye anlatmamasını emretmek, teşvik edici sırlar vermek, “seni seviyorum/özelsin” mesajı vermek, ödül/ rüşvet gibi ceza dışı eylemlere başvurmak, çocuğu bunun normal bir davranış olduğuna ikna etmek, dokunmaya ilişkin yanlış ahlaki standartları ifade etmek, mağduru kendini sorumlu hissetmesini sağlamak, terk edilme/ reddedilme/aileden ayırma gibi tehditlerde bulunmaktır (Winters ve ark., 2020).

Çevrim içi çocuk istismarı üzerine geliştirilen kuramsal modeller, bu karmaşık ve çok boyutlu olguyu farklı açılardan ele almakta ve her biri önemli katkılarda bulunmaktadır. O’Connell (2003) ve Kloess ve arkadaşları (2019) çevrim içi istismarın belirli aşamalardan geçtiğini vurgularken, Lorenzo-Dus ve arkadaşları (2016) istismarı bir söylem olarak ele almaktadır. Elliott (2017) ise öz düzenlemenin, çocukların çevrim içi tehditlere karşı nasıl tepki vereceklerini öğrenmelerinde önemli olduğunu savunur. Winters ve arkadaşlarının (2020) modelinde cinsel istismar ve onun etkileri öne çıkarken, sözü edilen diğer modeller toplumsal ve kültürel faktörlere dikkat çeker. Bu modeller, çevrim içi çocuk istismarının daha iyi anlaşılması ve önlenmesine yönelik önemli teorik çerçeveler sunmaktadır. Her bir model, çevrim içi istismarın farklı boyutlarını ve dinamiklerini vurgularken, ortak olarak çevrim içi istismarın aşamalı bir süreç olduğuna ve çeşitli teknolojik, psikolojik ve toplumsal faktörlerin bu süreci şekillendirdiğine dikkat çekmektedir. Bu kuramlar, çevrim içi çocuk istismarının anlaşılması ve önlenmesi için farklı perspektifler sunmakta ve çeşitli müdahaleler önermektedir.

Çevrim içi Çocuk İstismarının Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörleri

Çevrim içi çocuk istismarına yol açan farklı risk faktörleri bulunmaktadır. Diğer taraftan çevrim içi çocuk istismarına karşı çeşitli koruyucu faktörlerin olduğu görülmektedir. Önleme ve müdahale çalışmalarının sağlıklı yürütülebilmesi için risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevrim içi çocuk istismarının daha iyi anlaşılabilmesi için bu faktörlerin ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Ekolojik bakış açısıyla bu faktörler bireysel, aile, toplum ve kültür özellikleri şeklinde sınıflandırılabilir (Pascas ve ark., 2022; Whittle ve ark., 2013b). Örneğin, sıklıkla internet kullanmak bireysel bir risk faktörü, zorbalığa uğramak toplumsal bir risk faktörü ve yabancılarla çevrim içi iletişim kurma kültürel bir risk faktörü olarak görülmektedir. Çevrim içi çocuk istismarına ilişkin risk faktörleri ve koruyucu faktörler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çevrim içi Çocuk İstismarının Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörleri

	Risk Faktörleri	Koruyucu Faktörler
Bireysel	-Kız olma -Ergen olma -Cinsel yönelime ilişkin kafa karışıklığı -Düşük benlik saygısı -Ruhsal sorunlar -Yalnızlık -Risk alma davranışları -Engellilik -Önceki mağduriyetler -Sıklıkla internet kullanma	-Duygusal istikrar -Yüksek benlik saygısı -Sosyal destek -Risk almama davranışı -Kontrollü internet kullanımı
Aile	-Ebeveynlerle çatışma -Tek ebeveynli veya yeniden kurulmuş aile -Aile ile ilgili düşük memnuniyet -Ebeveyn madde bağımlılığı -Aile bütünlüğünün olmaması -Kötü aile ilişkileri -Düşük sosyo-ekonomik durum veya yoksulluk -Ebeveynlerin çevrimiçi etkinlikleri izlemedeki başarısızlığı -Ebeveynlerin interneti kullanmaması veya kısıtlamaması	-Ebeveynlerle destekleyici ilişki -Ebeveyn internet izleme -Gençlerin ebeveyn internet izlemesine ilişkin farkındalığı -Ebeveynlerin internete katılımı -Yüksek ebeveyn eğitimi -Aktif arabuluculuk -Ebeveynlerin birlikte yaşaması
Toplum	-Sosyal izolasyon -Muhtemel okul sorunları -Muhtemelen okuldan memnuniyetsizlik -Muhtemelen düşük zeka -Zayıf veya sınırlı akran desteği -Zorbalığa uğramak -Muhtemelen kırsal alanlarda yaşama	-Akran desteğine ilişkin yüksek yaşam memnuniyeti -Eğitim müfredatuna kendini koruma eğitimlerinin dahil edilmesi
Kültür	-Çocuk koruma sisteminin yeterli olmaması -Herkes açık bir profile sahip olma -Yabancılarla çevrimiçi iletişim kurma -Toplumsal eşitsizlikler	-Mahremiyete saygı gösterme -Kişisel bilgileri koruma -Yabancılarla nadiren konuşma -Ahlaki değerlerin ve nezaket kurallarının önemsenmesi

Kaynak: Batool, 2020; Lally ve arkadaşları, 2024; Smahel ve arkadaşları, 2020; Whittle ve arkadaşları, 2013b, 2014'ten uyarlanmıştır.

Çevrim İçi Çocuk İstismarının Sonuçları

Çevrim içi istismarına maruz kalan çocuklarda kısa ve uzun vadeli problemlerin görülmesi olasıdır. Çevrim içi istismar mağduru çocuklarda fiziksel, duygusal ve sosyal sonuçlar görülebilmektedir. Fiziksel sonuçlar arasında

yaralanmalar, kırıklar, madde kullanımı ve riskli cinsel davranışlar sergileme sayılabilir. Duygusal sonuçlar içerisinde depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı, kendini suçlama ve intihar düşünceleri sıralanabilir. Suç işleme eğiliminin olması, yalnız kalma isteği, ergen hamileliği, çevrim içi zorbalığa maruz kalma ve işlevsel olmayan tutumlar sergileme gibi sosyal sonuçlar görülebilir (Topçu, 2018; Whittle ve ark., 2014).

Çevrim içi Çocuk İstismarcıların Profili

İnternet tabanlı platformlar, gündelik yaşama göre istismarcıların (fail/avcı/suçlu) daha kolay mağdur yakalayabildikleri ortamlardır. İstismarcı profillerinin bilinmesi çevrim içi çocuk istismarı ile başa çıkma açısından değerli görülmektedir. Çevrim içi çocuk istismarcılarını çeşitli demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, etnik köken vb.) göre bir tipolojiye indirmek zordur (Ioannou ve ark., 2018). Kullanıcı isimlerinin anonim olması, konum bilgisinin gizli olması gibi durumlar istismarcıları daha korunaklı hale getirir (Bayrak, 2022; Kara Özçalık ve Atakoğlu, 2021). Sohbet odaları ve çevrim içi oyunlar failer için kurban arama alanları olarak görülebilir. Avcılar bu ortamları cinsel tatmin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanırlar (Whittle ve ark., 2013a). İstismarcılar genel nüfus içerisinde normal karakter sergileyen bireyler olarak görülebilmese rağmen birtakım özelliklerinden söz edilebilir.

Avrupa Çevrim içi Çocuk İstismarı Projesi (EOGP), çevrim içi istismar failerini üç grupta sınıflandırmaktadır (Webster ve ark., 2012). Bunlardan ilki, yakınlık arayışı tipidir. Yakınlık arayışı davranışını sergileyen failer, cinsel içerikli konuşmaları öteleyerek yakın ilişkiyi ön plana almaktadırlar. Genellikle suç kayıtları olmayan bu tipler rızaya dayalı hareket ederler. Başka bir anlatımla tehdit ve şantaja pek başvurmazlar. Ancak gerçek kimliklerini gizlemeyi başarırlar. İkincisi, uyumlu görünen tiptir. Bu stildeki failer, genellikle cinsel suç kaydı bulunan kişilerdir. Bu failer çocukların uygun olmayan görüntülerini saklamayı tercih ederler. Bunlar ilk temas ve risk yönetimi konularında ustalaşmıştır. Kolaylıkla ve hızlı bir şekilde bir çocuğu ağırlarına düşürebilirler. Üçüncüsü, aşırı cinsel eğilimli tiptir. Bu failerin samimiyet ve arkadaşlık yerine cinsel eylem odak noktalarıdır. Bu nedenle bu tiplerin çarpık inanışları ve bilişsel hataları bulunabilir. Bu tipteki failer diğer suçlu gruplarıyla temas halinde bulunabilir. Bir kısmının uygunsuz görüntü bulundurmaktan suç kaydı vardır. Telefon ve gerçek isimli mail adresi gibi kişisel bilgilerini saklama eğilimindedirler (Webster ve ark., 2012).

Yürütülen bir araştırmada avcılarının ortak özelliklerinin yakınlık kurma, cinsel konulara atıfta bulunma ve çevrim içi teması gizleme çabası olduğu tespit edilmiştir (van Gijn-Grosvenor ve Lamb, 2021). Batool (2020), failerinin çoğunlukla erkek, yüksek zeka/akademik başarı, bilişsel çarpıtmalar, ilişki kapasitesi ile ilgili sorunlar, yüksek cinsel dürtü ve meşguliyet, yakınlık arayanlar, aşırı cinselleşmiş ve uyumlu özelliklerinin olduğunu bulmuştur. Gottschalk (2011) suçluların mağdur yerine *genç*, pedofili yerine *erkek/kız çocuk sever* terimlerini ifade ederek bilişsel çarpıtmalara başvurduklarını belirtmektedir. Yakın tarihli yapılan araştırmalarda avcılarının iltifat, şefkat, ısrar, manipülasyon ve dalkavukluk stratejilerini sergiledikleri görülmüştür (Joleby ve ark., 2021; Kloess ve ark., 2019). Çevrim içi çocuk istismarcılarının teknolojinin imkanlarından faydalanarak farklı stratejiler geliştirdikleri söylenebilir.

Çevrim içi Çocuk İstismarın Ölçülmesi

Alan yazında çevrim içi çocuk istismarının belirtilerini ortaya koyabilmek ve etkilerini açıklayabilmek için çeşitli ölçme araçlarının geliştirildiği görülmektedir. Konuyla ilgili olan ölçeklerden ilki, Pasca ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen ve Aktu (2024a) tarafından Türk kültürüne uyarlanan Çevrim içi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği'dir. Ölçek, çocukların ve ergenlerin çevrim içi istismar risk düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçme aracı, 8 madde ve 2 boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin yakınlık ve gizlilik alt boyutları 4'er maddeden

oluşmaktadır. Ölçek, her bir maddesi 1 (*Hiçbir zaman*) ile 5 (*Her zaman*) arasında puanlanan Likert tipi bir özbebildirim aracıdır. Öleekten toplamda 8 ile 40 arasında puan alınabilmektedir. Öleekten alınan yüksek puanlar, çevrim içi istismar riskinin arttığıının bir işareti olarak yorumlanmaktadır. Öleegin yakınlık boyutu için 0.70 ve gizlilik boyutu için 0.90 iç tutarlılık katsayısı bulunmuştur. Ayrıca öleegin faktör yüklerinin 0.62-0.82 arasında değıştiğı saptanmıştır. Öleegin Türk ergen örneklemindeki doğrulayıcı faktör analizi sonuçları kabul edilebilir uyum iyiliğı değeriini ortaya koymuştur ($\chi^2/df=1.90$, $RMSEA=0.05$, $SRMR=0.05$, $TLI=0.87$, $CFI=0.92$, $GFI=0.93$). Öleegin tümü için Cronbach $\alpha=0.90$ olduğı görülmüştür. Çevrim içi çocuk istismarı olgusuyla ilişkili olan öleeklerden birisi de Winters ve Jeglic (2022) tarafından geliştirilen Cinsel İstismar Öleegi-Mağdur Formu'dur. Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Öleegi önleme odaklı iken Cinsel İstismar Öleegi-Mağdur Formu başa çıkma odaklı bir ölme aracıdır.

Winters ve Jeglic'in (2022) Cinsel İstismar Öleegi-Mağdur Formu, gerçek yaşamdaki çocuk istismarı eylemlerini ve düzeylerini ölmesine rağmen aynı zamanda çevrim içi çocuk istismarı vakaları için de bir başvuru kaynağı olabilir. Cinsel İstismar Öleegi-Mağdur Formu, Cinsel İstismar Modeli (Winters ve ark., 2020) temel alınarak geliştirilmiş bir ölme aracıdır (Winters ve Jeglic, 2022). Cinsel İstismar Modeli, istismar sürecinin 5 aşamasını (mağdur seçimi, erişim ve izolasyon, güven geliştirme, cinsel içeriğe hazırlama ile fiziksel temasa karşı duyarsızlaştırma ve istismar sonrası bakım) içeren içerik onaylı ve yüz yüze görüşme ile değeriendirilen cinsel tımarlaştırma modelidir. Çevrimiçi Cinsel İstismar Öleegi-Mağdur Formu, 5 boyutlu ve 47 maddeli bir yapıdan oluşmaktadır. Kurban seçimi boyutu 10, erişim ve izolasyon boyutu 6, güven geliştirme boyutu 11, cinsel içeriğe hazırlama ile fiziksel temasa karşı duyarsızlaştırma boyutu 11 ve istismar sonrası bakım boyutu 9 maddeden oluşmaktadır. Her bir alt boyutun içerisinde listede tanımlanmayan durumlar için 1'er madde bulunmaktadır. Ölçüm aracı, "Evet", "Hayır" ve "Söylemeyi tercih etmiyorum" şeklinde işaretlenebilmektedir. Öleekten 0 ile 37 arasında puan alınabilmektedir. Öleekten alınan puanlar yükseldikçe çevrim içi istismar mağduriyetinin arttığına işaret etmektedir. Öleegin geçerli ve güvenilir bir ölme aracı olduğunu söyleyebilmek için psikometrik özelliklerin incelenmesine ihtiyaç duyulduğı düşünölmektedir. Konuyla ilişkili olan bir diğeri ölme aracı Gönöлтаş ve Sarıçam (2021) tarafından geliştirilen Çocuk Cinsel İstismarcılarına Yönelik Bilgi ve Farkındalık Öleegi'dir. Cinsel İstismar Öleegi-Mağdur Formu çocuklara yönelik iken Çocuk Cinsel İstismarcılarına Yönelik Bilgi ve Farkındalık Öleegi alan uzmanlarına yönelik bir öleektir.

Gönöлтаş ve Sarıçam'ın (2021) Çocuk Cinsel İstismarcılarına Yönelik Bilgi ve Farkındalık Öleegi, alan uzmanlarının cinsel istismarcıların özelliklerin ve çocuklara yaklaşım metotları konusundaki bilgi ve farkındalıklarını ölçebilecek niteliktedir. Ölme aracı, 19 maddeli ve 2 boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Cinsel istismara uygun hale getirme metotları alt boyutu 13 ve cinsel istismarcının karakteristiğı alt boyutu 6 maddeden oluşmaktadır. Öleekten alınan yüksek puanlar, çocuk cinsel istismarcılarına yönelik bilgi ve farkındalık seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçüm aracı, 1 (*Kesinlikle katılmıyorum*) ile 7 (*Kesinlikle katılıyorum*) arasında değeri alabilen 7'li Likert tipi bir öleektir. Öleekten 19 ile 133 arasında puan alınabilmektedir. Öleege ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları iyi uyum sergilediğı saptanmıştır ($\chi^2/df = 2.64$, $RMSEA = 0.08$, $SRMR = 0.065$, $TLI = 0.95$, $CFI = 0.96$, $NFI = 0.94$, $IFI = 0.96$, $RFI = 0.92$). Öleege ilişkin hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tüm öleek için $\alpha = 0.94$, 1. boyut için $\alpha = 0.96$ ve 2. boyut için $\alpha = 0.75$ olarak bulunmuştur.

Çevrim içi çocuk istismarı ile ilişkili olan bu öleeklerin mağdur, uzman gibi farklı bireylerden toplanan bilgileri içeren yapıları ölçtüğı görölmektedir. Alan uzmanlarına yönelik bilgi ve farkındalığı ölçeri öleegin (Gönöлтаş ve Sarıçam, 2021) ölkemizde sıklıkla kullanılacağı öngörülmektedir. Çocuklara yönelik Türkiye'de kullanılmak üzere uyarlanan ölme araçlarının da olduğı bilinmektedir (Aktu, 2024a). Ancak ergenlere ve çocuklara yönelik

olarak çevrim içi çocuk istismarını kültürel dinamikler bağlamında ele alan bir ölçek geliştirme çalışmasına rastlanmamıştır. Bu olguyla ilgili kültürel kodlara uygun bir ölçeğin geliştirilmesine ve yerel alanyazındaki bu boşluğun giderilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çevrim İçi Çocuk İstismarını Önleme ve Müdahale Stratejileri

Çocuklar evin, okulun ve akran çevresinin güvenli ortamlar olduğunu düşünmektedirler. Ancak çevrim içi istismar internetin olduğu her yerde görülebilmektedir. Bu doğrultuda çocuğun yakın ve uzak çevresinde olan bireylerin güvenli internet kullanımı gibi bilmesi gereken ve farkında olması gereken birtakım konular bulunmaktadır. Çevrim içi çocuk istismarını önlemeye ilişkin önleme stratejileri 3 grupta sınıflandırılabilir. Çevrim içi çocuk istismarını önleme stratejileri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çevrim içi Çocuk İstismarını Önleme Stratejileri

Kişisel Stratejiler	Risk Faktörleri	Koruyucu Faktörler
Herkese açık bir profil kullanmamak	Ebeveyn-çocuk etkileşiminin artırılması	Kültürel ve sosyal normların değiştirilmesi
Zor çözülebilir parola gibi siber güvenliği sağlamak	Ebeveyn eğitim programlarının düzenlenmesi	Çocuklar için çevrim içi güvenli bir ortam yaratmak
Grooming hakkında bilinçlendirmek	Akranlar arası işbirliği yapmak	Çocuk koruma sisteminin düzenlenmesi
Yabancılarla kişisel bilgilerini vermemek	Aile meclisi toplantıları düzenlemek	Okul bazlı önleme eğitimleri düzenlemek
Çevrimiçi filtreler kullanmak	Ebeveyn kontrolü sağlamak	Ailenin ve çocuğun damgalanmasını önlemek
Aktivitelere ve hobilere katılım		İstismarcıların özelliklerinin bilin-mesi

Kaynak: Batool, 2020; Filistrucchi ve ark., 2023; Jeney, 2015; Koçtürk ve ark., 2023; Reeves ve ark., 2018; Tintori ve ark., 2023’ten uyarlanmıştır.

Alan yazın incelendiğinde çevrim içi çocuk istismarını önleme programlarının çocuklar, ebeveynler, eğitimciler ve alan uzmanları gibi farklı kesimlere yönelik olduğu görülmektedir. Bu programların odak noktası, güvenli internet kullanımı, ebeveyn desteği ve beden güvenliği ile ilgili beceri gelişimi üzerinedir (Reeves ve ark., 2018; UNICEF, 2020). Bu programlardan biri i-SAFE programıdır. i-SAFE programı, kişisel güvenlik siber güvenliğe uzanan 5 aşamalı güçlendirme faaliyetlerini içermektedir. Bu program 5-8 sınıflara yönelik olarak hazırlanmıştır. Program, siber risklere karşı çocukların kendilerini nasıl koruyacaklarını açıklamaktadır. Bir diğer program ThinkUKnow’dır. ThinkUKnow programı, çocukları potansiyel çevrim içi risklere karşı korumalarını amaçlar.

Program, çevrim içi istismar konusunda eğitimler sunmaktadır. Programın hedef kitlesi 5-16 yaş aralığındaki çocuklardır. ThinkUKnow programı, okulöncesi dönemdeki çocuklara yönelik olması açısından dikkat çekicidir. Bu program, 4-7 yaş arası için çevrim içi güvenlik eğitimi, çocukların çevrim içi risklere karşı ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve özgüveni kazandırmaya odaklanmaktadır. Program, video izlemek, fotoğraf paylaşmak ve oyun oynamak isimli 3 bölümden oluşmaktadır. Program, çocuklara çevrim içi ortamlarda kendilerini nasıl koruyabileceklerini ve kimlerden yardım isteyebileceklerini animasyonlarla ortaya koymaktadır (UNICEF, 2020). Ek olarak Safety.net, çevrim içi istismar riski dahil 8 çevrim içi riske karşı koruyucu bir önleme programıdır. Bu program herbiri bir oturum olan 16 saatlik eğitimden oluşmaktadır (Ortega-Barón ve ark., 2024).

Alan yazın değerlendirildiğinde çevrim içi çocuk istismarı ile başa çıkma stratejilerine rastlanmamaktadır. Ancak çocuklara yönelik travma ve istismar ile başa çıkmaya yönelik terapilerin olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda çocuk istismarıyla başa çıkmaya ve kişisel becerileri arttırmaya yönelik geliştirilen programların olduğu göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili olarak Feather ve Ronan'ın (2010) Çocuklarda Travma ve İstismar için Adım Adım Bilişsel-Davranışçı Terapi programı örnek verilebilir. Program; psikososyal güçlendirme, başa çıkma becerileri, travmayı işleme ile özel konular ve kapanış aşamalarını barındırmaktadır. Programın 4 oturumu ebeveyn katılımı ile gerçekleşmekte ve toplam 16 oturumdan oluşmaktadır. Programda genel olarak; umut aşılama, katılımı teşvik etme, destek ağlarını belirleme, STAR planını uygulama, olumsuz duygu ve düşüncelerle aktif başa çıkma ve nüksü önleme konuları işlenmektedir. Bir diğer program Budrionis ve Jongsma Jr.'nın (2015) İyileşme Modeline Dayalı Tedavi Programı'dır. Program DSM-5 kriterlerine göre güncellenmiştir. Bu program; kendini yönetme, birey merkezli, güçlendirme, bütüncül, doğrusal olmayan, güçlü yönlerle dayalı, akran desteği, saygı, sorumluluk ve umut ilkelerine dayanmaktadır. Program içerisinde mağdur-fail durumuna göre işlenen konular ve oturum sayıları farklılaşabilmektedir. Ortak konular; kaygı, stres, depresyon, düşük benlik saygısı, madde kullanımı, intihar düşüncesi, aileyi birleştirme ve cinsel işlev bozukluğudur.

Çevrim içi istismarcıları fark etme ile ilgili olarak Jeglic ve arkadaşlarının (2023) kırmızı bayrak davranışı çalışması dikkate değerdir. Bu çalışmada düşük, orta ve yüksek risk grubundaki faillerin özellikleri belirlenmiştir. Orta riskler şunlardır: Failin mağdura alkol veya uyuşturucu temin etmesi, ödüller vermesi, cinsel içerikli şakalar yapması, mağdurun ailesiyle yakınlaşması ve mağduru yetişkin gözetiminden mahrum bırakmasıdır. Yüksek riskler ise şunlardır: Failin mağduru ailesinden ve akranlarından ayırması, cinsel deneyimleri paylaşması, çıplaklığı ön plana alması, görünüşte masum dokunuşlar sergilemesi ve mağdura cinsel içerikli dokunmaya çalışmasıdır. Bu davranış biçimlerine göre bir müdahale programının geliştirilmesinin yararlı olacağı öngörülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde çeşitli faktörlerin çevrim içi istismar riskini azaltmada kullanılabileceğini göstermektedir. Örneğin, Calvete ve arkadaşları (2022) ergenlere verilen kısa süreli eğitimin çevrim içi istismar riskini azalttığını bulmuşlardır. Başka bir araştırmada çevrim içi okuryazarlığın ve sorumlu çevrim içi davranışların istismar riskini azalttığı rapor edilmiştir (Voicu ve Crăciun, 2023). Aktu (2024b) çevrim içi istismar riskini azaltmak için aile desteği ve benlik saygısının artırılmasının etkili bir strateji olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Kamar ve arkadaşları (2022), ebeveyn denetimi olmayan ergenlerin çevrim içi istismar risklerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Gámez-Guadix ve arkadaşları (2018), istismarcıların kullandıkları çevrim içi ikna stratejilerinin ergenin daha fazla riske girmesiyle ilişkili olduğu saptamışlardır. Çevrim içi istismar riskini azaltmada ergenin psikolojik yapısının ve aile iletişimin artırılmasının etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu incelemede sanal dünyadaki gizli tehlike olarak görülen çevrim içi çocuk istismarı çalışmalarına yönelik genel bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Çevrim içi çocuk istismarı, internetin yaşamımıza girmesiyle en sık görülen istismar türü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet tabanlı platformlar, gündelik yaşama göre istismarcıların (fail/avcı/suçlu) daha kolay mağdur yakalayabildikleri ortamlardır. Ancak uzmanlar ve ebeveynler tarafından çevrim içi çocuk istismarı az bilinen bir kavramdır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle çevrim içi çocuk istismarı kavramı tanıtılmıştır. Sonrasında bu kavramla yakın ilişkili olan siber flört istismarı, siber zorbalık, istismar yöntemi, siber ısrarlı takip, cinsel içerikli mesajlaşma ve cinsel şantaj kavramlarına değinilmiştir. Daha sonra çevrim içi çocuk istismarı sürecini açıklayan modellere, risk faktörleri ve koruyucu faktörler, çevrim içi çocuk istismarının sonuçları, istismarcı profili ve çevrim içi çocuk istismarının ölçülmesi başlıklarına yer verilmiştir. Son olarak, çevrim içi çocuk istismarını önleme ve müdahale stratejileri ele alınmıştır.

Çevrim içi çocuk istismarı, birkaç dakika ile birkaç yıl arasında değişen bir süreci barındırabilir. Dolayısıyla çevrim içi çocuk istismarını fark etmek ve başa çıkmaya çalışmak uzun zaman alabilir. Çoğu zaman çocuğa yardımcı olabilecek kişiler olaydan en son haberdar olabilmektedir. Bu açıdan ailelerin ve öğretmenlerin çevrim içi çocuk istismarını önleme çalışmalarına ağırlık vermeleri önem taşımaktadır. Diğer taraftan araştırma sonuçları çocukların ve ergenlerin çevrim içi cinsel istismar ile ilgili farkındalıklarının düşük olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda çocuklara ve ergenlere yönelik çevrim içi riskleri içeren eğitim programlarının uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Türkiye’de çevrim içi çocuk istismarını önleme ve tedavi programlarının eksikliğinden hareketle konuyla ilgili eğitim materyallerinin geliştirilmesine odaklanılabilir. Ayrıca Çocuk İzlem Merkezleri’ne başvuran çevrim içi istismar mağduru çocukların profili ortaya çıkarılabilir. Böylelikle çevrim içi çocuk istismarına ilişkin Türkiye örneğine ilişkin ipuçları elde edilebilir.

Çevrim içi çocuk istismarı ile mücadele edebilmek için çok disiplinli ve boyutlu bir modele ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Faillerin ve mağdurların tedavisi, teknolojik önlemler, adalet sistemi, aile eğitimi ve okul yaşamı gibi boyutların birlikte harekete geçmesi gerektiği açıktır. Diğer açıdan psikoloji, psikiyatri, hukuk, sosyal hizmet, psikolojik danışma, çocuk gelişimi gibi disiplinlerin ortak çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çevrim içi istismarın tespitinde ve istismarla başa çıkılmasında okul psikolojik danışmanları, psikologlar ve sosyal çalışmacılar gibi kilit konumda olan profesyonellere önemli görevler düştüğü açıktır. Bunlara ek olarak toplumun bilinlendirilmesi ve toplumun çevrim içi çocuk istismarcılarına karşı net politakalar sergilemesi gerektiği düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

ANALYSIS / RESEARCH

The Hidden Danger in Virtual Environments: Online Child Exploitation

Yahya Aktu*

Introduction

In the contemporary era of technological advancements, the manifestations of child abuse are undergoing significant transformations. The advent of the internet has profoundly altered the nature of abuse experienced by children (DeMarco et al., 2017; Fernandes et al., 2021; Saskatchewan Prevention Institute [SPI], 2022). The proliferation of social networks and chat rooms has facilitated online grooming, a phenomenon that, despite its prevalence, remains under-researched (Pasca et al., 2022). According to the EU Kids Online 2020 Report, one in five children who use the internet is exposed to online abuse, while one in three passively reacts to online risks (Smahel et al., 2020). This passive response often perpetuates cyberbullying and online grooming. Children engage in prolonged interactions with strangers on social media, inadvertently revealing personal information. The public disclosure of their real names and locations online heightens their vulnerability to exploitation, including the misuse of images and contact details (Whittle et al., 2013a; Winters & Jeglic, 2022). The repercussions of online grooming are multifaceted, encompassing psychological, social and physical consequences such as depression, suicidal ideation, substance abuse, diminished self-esteem and high-risk sexual behavior (Fernandes et al., 2021; Jeglic et al., 2023; Pasca et al., 2022; Whittle et al., 2013a; 2013b). Given these risks, it is imperative that adults, educators and families acknowledge the prevalence and dangers of online grooming to develop effective preventative strategies. Furthermore, fostering children's awareness of online grooming can empower them to protect themselves against potential perpetrators (Kopecký & Szotkowsky, 2018; Whittle et al., 2013a; Winters & Jeglic, 2022).

Despite its significance, a review of existing literature reveals a scarcity of studies specifically addressing online grooming (Can, 2022; Kara Özçalık & Atakoğlu, 2021; Kloess et al., 2019; Winters & Jeglic, 2022). Moreover, there is a notable absence of comprehensive local research on this issue. Addressing this gap is

* Assoc. Prof., Siirt University, Siirt, Türkiye, aktuyahya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5540-7399

essential for a nuanced understanding of online grooming, its theoretical underpinnings and potential coping mechanisms. It is expected that this study will enhance awareness among professionals and families, aiding in the protection of children from online threats. In addition, this study is anticipated to contribute to the academic discourse by fostering new scientific inquiries into online grooming.

Online Grooming Process

Online grooming refers to the exploitation of vulnerable children through images and videos disseminated in virtual spaces. This form of abuse involves perpetrators engaging children in inappropriate relationships, often culminating in the exchange of sexually explicit content (Jeglic et al., 2023; Winters et al., 2020). Such interactions are characterized by manipulative tactics aimed at earning the child's trust (SPI, 2022). Typically, perpetrators employ various social media platforms to establish relationships with children by masquerading as peers. Once trust is established, the process progresses toward exploitative sexual interactions. This dynamic frequently includes a post-abuse phase, wherein perpetrators further manipulate or coerce victims (Whittle et al., 2013a; Winters & Jeglic, 2022). A review of the literature identifies six fundamental characteristics of online grooming, as outlined by Whittle et al., 2013a; a) Manipulation – The perpetrator utilizes deceptive tactics, such as offering gifts and rewards, to lure the victim into a digital trap. b) Accessibility – Online platforms facilitate easy and direct contact between perpetrators and children. c) Trust Development – The predator fosters an emotional connection with the child, creating a false sense of security. d) Sexual Content – The perpetrator initiates the exchange of explicit conversations and images, often engaging in sexting as a form of coercion. e) Risk Assessment – The child's vulnerabilities are assessed to create an environment conducive to exploitation. f) Deception – The abuser conceals identifying information, such as age and gender, to maintain anonymity and increase their influence.

Online Grooming Prevention and Intervention Strategies

Children often perceive their home, school and peer environments as inherently safe. However, online grooming can occur in any setting where internet access is available. In this regard, there are certain issues that individuals in the child's immediate and extended social circles should be cognizant of, including the principles of safe internet usage. The implementation of strategies aimed at preventing online grooming can be categorized into three distinct groups.

A review of the literature reveals that online grooming prevention programs are designed to address distinct segments of the population. These programs prioritize the promotion of safe internet use, the involvement of parents in their children's online activities, and the cultivation of skills related to bodily safety (Reeves et al., 2018; UNICEF, 2020). A review of the literature reveals a paucity of coping strategies specifically designed to address online grooming. However, there is a plethora of therapies available for individuals coping with trauma and abuse. Notably, numerous studies have been conducted on the development of programs designed to address child abuse and enhance personal skills. An exemplary program in this domain is Feather and Ronan's (2010) Step-by-Step Cognitive-Behavioral Therapy for Trauma and Abuse in Children. Furthermore, Jeglic et al.'s (2023) study on recognizing online abusers through the analysis of red flag behaviors is noteworthy.

Conclusion and Recommendations

This study endeavors to provide an overview of the extant studies on online grooming, a pernicious phenomenon that has emerged as a hidden danger in the virtual world. The advent of the internet has led to a proliferation of online grooming, which is considered to be one of the most common types of abuse. Internet-based platforms offer abusers (perpetrators, predators and criminals) a unique environment where they can more easily identify and victimize victims than in daily life. However, the notion of online grooming remains under-explored among experts and parents. This study aims to address this knowledge gap by introducing the concept of online grooming and exploring its related phenomena, including cyber dating abuse, cyber bullying, abuse methods, cyber stalking, sexting and sexual blackmail. The subsequent discussion addressed models elucidating the process of online grooming, risk factors and protective factors, consequences of online grooming, abuser profiles and measurement of online grooming. Ultimately, prevention and intervention strategies for online grooming were discussed.

The duration of online grooming can range from a few minutes to several years. Consequently, recognizing and addressing online grooming can be a protracted process. Often, the individuals capable of providing assistance to the affected child are the ones who are least informed about the incident. Consequently, there is a pressing need for families and educators to prioritize the prevention of online grooming. However, research findings indicate that awareness of online grooming among children and adolescents remains limited (Can, 2022; Kara Özçalık & Atakoğlu, 2021; Kloess et al., 2019; Winters & Jeglic, 2022). Consequently, there is a pressing need to implement educational programs that effectively address the online risks faced by children and adolescents. The paucity of online grooming prevention and treatment programs in Turkey underscores the necessity for the development of related educational materials. Furthermore, the profile of child victims of online grooming who seek assistance from Child Monitoring Centers can be elucidated. Consequently, insights into online grooming in the Turkish context can be gleaned.

Kaynakça/References

- Akbaş, S. Y. (2023). *Online grooming: Çocuk ve ergenlerde çevrimiçi istismar yaşantıları* [Yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Aktu, Y. (2024a). Çevrimiçi Çocuk İstismarı Riski Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (62), 369-378. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1431239>
- Aktu, Y. (2024b). Self-esteem, family support and online grooming risk among adolescents: The role of problematic internet usage. *Child Abuse Review*, 33(6), e70007. <https://doi.org/10.1002/car.70007>
- Aktu, Y. ve Dilekmen, M. (2021). Çocuk İstismarına İlişkin Bilişler Ölçeği: Ebeveyn formu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(Ek 1), 388-404. <https://doi.org/10.18863/pgy.995589>
- Batool, S. (2020). *Exploring vulnerability among children and young people who experience online sexual victimisation* [Doctoral dissertation]. University of Central Lancashire. https://clock.uclan.ac.uk/34898/?template=default_internal adresinden 20.05.2025 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Bayrak, N. G. (2022). Sanal platformlarda çocukları bekleyen tehlike: "Çevrimiçi cinsel istismar". *Doğu Karadeniz Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 48-57.
- Borj, P. R., Raja, K. ve Bours, P. (2023). Online grooming detection: A comprehensive survey of child exploitation in chat logs. *Knowledge-Based Systems*, 259, 110039. <https://doi.org/10.1016/j.knsys.2022.110039>

- Budrionis, R. ve Jongsma Jr., A. E. (2015). *The sexual abuse victim and sexual offender treatment planner, with DSM 5 updates*. John Wiley and Sons.
- Calvete, E., Orue, I. ve Gámez-Guadi, M. (2022). A preventive intervention to reduce risk of online grooming among adolescents. *Psychosocial Intervention*, 31(3), 177-184. <https://doi.org/10.5093/piz022a14>
- Can, N. (2022). Çocuğun sanal cinsel istismarı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 50, 115-138. <https://doi.org/10.54049/taad.1093111>
- DeMarco, J. N., Cheevers, C., Davidson, J., Bogaerts, S., Pace, U., Aiken, M., Caretti, V., Schimmenti, A. ve Bifulco, A. (2017). Digital dangers and cyber-victimisation: a study of European adolescent online risky behaviour for sexual exploitation. *Clinical Neuropsychiatry*, 14(1), 104-112. <https://repository.uel.ac.uk/item/84x42> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Elliott, I. A. (2017). A self-regulation model of sexual grooming. *Trauma, Violence, & Abuse*, 18(1), 83-97. <https://doi.org/10.1177/1524838015591573>
- Feather, J. S. ve Ronan, K. R. (2010). *Cognitive behavioural therapy for child trauma and abuse: A step-by-step approach*. Jessica Kingsley Publishers.
- Fernandes, G., Fernandes, M., Vaidya, N., De Souza, P., Plotnikova, E., Geddes, R., Holla, B., Sharma, E., Benegal, V. ve Choudhry, V. (2021). Prevalence of child maltreatment in India and its association with gender, urbanisation and policy: A rapid review and meta-analysis protocol. *BMJ Open*, 11(8), e044983. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-044983>
- Fırat, S. (2023). Cinsel istismara yol açan dijital kaynaklı eylemler: Siber uşaklaştırma. *Adli Tıp Bülteni*, 28(3), 307-314. <https://doi.org/10.17986/blm.1675>
- Filistrucchi, P., Bucarelli, P., Aversa, G. ve Bianchi, D. (2023). Giving voice to the survivors of childhood institutional abuse. Roth, M., Alfandari, R. ve Crous, G. (Ed.), *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors* (ss. 263-276) içinde. Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80455-526-220231017>
- Gámez-Guadix, M., Almendros, C., Calvete, E. ve De Santisteban, P. (2018). Persuasion strategies and sexual solicitations and interactions in online sexual grooming of adolescents: Modeling direct and indirect pathways. *Journal of Adolescence*, 63, 11-18. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.002>
- Gottschalk, P. (2011). Characteristics of the internet and child abuse. J. Davidson ve P. Gottschalk (Ed.), *Internet child abuse: Current research and policy* (ss. 27-51) içinde. Routledge.
- Gönültaş, B. M. ve Sarıçam, H. (2021). The scale of knowledge and awareness about child molesters (Kacms): Validity and reliability study. *Turkish Journal of Applied Social Work*, 4(2), 116-126. <https://doi.org/10.54467/trjasw.1021951>
- Hussain, N. M. ve Ismail, N. (2021). Young people's WeChat use that heightens online grooming vulnerability. *SEARCH Journal of Media and Communication Research*, 1, 1-17. <https://fslmjournals.taylors.edu.my/search/> 20.05.2025 tarihinde erişim sağlandı.
- Ioannou, M., Synnott, J., Reynolds, A. ve Pearson, J. (2018). A comparison of online and offline grooming characteristics: An application of the victim roles model. *Computers in Human Behavior*, 85, 291-297. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.04.011>
- Jeglic, E. L., Winters, G. M. ve Johnson, B. N. (2023). Identification of red flag child sexual grooming behaviors. *Child Abuse & Neglect*, 136, 105998. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105998>
- Jeney, P. (2015). *Combating child sexual abuse online*. European Parliament: Directorate-General for Internal Policies of the Union. [chrome-extension://efaidnbmninnibpcapcglcfindmkaj/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536481/IPOL_STU\(2015\)536481_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536481/IPOL_STU(2015)536481_EN.pdf) adresinden 20.05.2025 tarihinden erişim sağlandı.
- Joleby, M., Lunde, C., Landström, S. ve Jonsson, L. S. (2021). Offender strategies for engaging children in online sexual activity. *Child Abuse & Neglect*, 120, 105214. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105214>
- Kamar, E., Maimon, D., Weisburd, D. ve Shabat, D. (2022). Parental guardianship and online sexual grooming of teenagers: A honeypot experiment. *Computers in Human Behavior*, 137, 107386. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107386>
- Kara Özçalık, C. ve Atakoğlu, R. (2021). Çevrimiçi çocuk cinsel istismarı: Yaygınlık, mağdur ve suçlu özellikleri. *Psiyatri Hemşireliği Dergisi*, 12(1), 76-81. <https://doi.org/10.14744/phd.2020.30643>

- Kloess, J. A., Hamilton-Giachritsis, C. E. ve Beech, A. R. (2019). Offense processes of online sexual grooming and abuse of children via internet communication platforms. *Sexual Abuse*, 31(1), 73-96. <https://doi.org/10.1177/1079063217720927>
- Koçtürk, N., Cankardaş, S., Sofuoğlu, Z. ve Ulukol, B. (2023). Cultural factors affecting the participation in research of children victims of child abuse and neglect: The case of Turkey. Roth, M., Alfandari, R. and Crous, G. (Ed.), *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors* (ss. 83-98) içinde. Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80455-526-220231006>
- Kopecký, K. ve Szotkowski, R. (2018). Sexting in the population of children and its risks: A quantitative study. *International Journal of Cyber Criminology*, 12(2), 376-391. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3365620>
- Lally, L., Webb, I. ve Quayle, E. (2024). Risk factors as indicators for online child sexual abuse: A systematic review. *Irish Journal of Applied Social Studies*, 24(2), 6. <https://doi.org/10.21427/4m9y-kd24>
- Lorenzo-Dus, N., Izura, C. ve Pérez-Tattam, R. (2016). Understanding grooming discourse in computer-mediated environments. *Discourse, Context & Media*, 12, 40-50. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2016.02.004>
- Machimbarrena, J. M., Calvete, E., Fernández-González, L., Álvarez-Bardón, A., Álvarez-Fernández, L. ve González-Cabrera, J. (2018). Internet risks: An overview of victimization in cyberbullying, cyber dating abuse, sexting, online grooming and problematic Internet use. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2471. <https://doi.org/10.3390/ijerph15112471>
- O'Connell R (2003). A typology of child cybersexpolitation and online grooming practices. Preston: University of Central Lancashire, cybersex research unit. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9(2), 160-180. <https://doi.org/10.1080/14043850802450120>
- Ortega-Barón, J., Machimbarrena, J. M., Díaz-López, A., Caba-Machado, V., Tejero, B. ve González-Cabrera, J. (2024). Efficacy of a multi-risk internet prevention program: Safety. net. *Revista de Psicodidáctica*, 29(2), 97-106. <https://doi.org/10.1016/j.psicoe.2024.02.001>
- Pasca, P., Signore, F., Tralci, C., Longo, M., Preite, G. ve Ciavolino, E. (2022). Detecting online grooming at its earliest stages: Development and validation of the Online Grooming Risk Scale. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*, 10(1), 1-24. <https://doi.org/10.13129/2282-1619/mjcp-3248>
- Reeves, J., Soutar, E., Green, S. ve Crowther, T. (2018). Children and young people's vulnerabilities to being groomed. Çetinkaya, E. (Ed.), *Contemporary perspective on child psychology and education* içinde. InTechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.71672>
- Sadıç, F. (2020). Siber zorbalık. H. Aydın ve F. Yazıcı (Ed), *Yeni medya çağında popüler dijital sorunlar* (ss. 251-285) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Saskatchewan Prevention Institute [SPI]. (2022). *Grooming for the purposes of exploitation and abuse: A literature review*. Saskatchewan Prevention Institute. https://skprevention.ca/wp-content/uploads/2022/03/7-025_Grooming-for-the-Purposes-of-Exploitation-and-Abuse.pdf?x88975 (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Saunders, B. E. ve Adams, Z. W. (2014). Epidemiology of traumatic experiences in childhood. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 23(2), 167-184. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2013.12.003>
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S. ve Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. <https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqjo1ofo>
- Temel, M. ve Aydın, H. (2020). Cinsel sömürünün online görünüşleri. H. Aydın ve F. Yazıcı (Ed.), *Yeni medya çağında popüler dijital sorunlar* (ss. 211-250) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Tintori, A., Ciancimino, G., Bombelli, I., De Rocchi, D. ve Cerbara, L. (2023). Children's online safety: Predictive factors of cyberbullying and online grooming involvement. *Societies*, 13(47), 1-18. <https://doi.org/10.3390/soc13020047>
- Topçu, S. (2018). Çocuk ve sanal ortam. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 19(1), 27-33. <https://doi.org/10.18229/kocatepetip.411206>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2021). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması, 2021*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- UNICEF. (2020). *What works to prevent online and offline child sexual exploitation and abuse? Review of national education strategies in East Asia and the Pacific*. UNICEF.

- van Gijn-Grosvenor, E. L. ve Lamb, M. E. (2021). Online groomer typology scheme. *Psychology, Crime & Law*, 27(10), 973-987. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2021.1876048>
- Voicu, S. N. ve Crăciun, I. (2023). Preventive online safety education for teenagers. *International Journal of Legal and Social Order*, 3(1), 571-579. <https://doi.org/10.55516/ijlso.v3i1.165>
- Webster S., Davidson J., Bifulco A., Gottschalk P., Caretti V., Pham T. ve Grove-Hills J. (2012). *European online grooming project: Final report*. European Union. <http://natcen.ac.uk/media/22514/european-online-grooming-projectfinal-report.pdf> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C. E. ve Beech, A. R. (2014). In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online. *Psychology*, 5(10), 1185-1196. <https://doi.org/10.4236/psych.2014.510131>
- Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A. ve Collings, G. (2013a). A review of online grooming: Characteristics and concerns. *Aggression and Violent Behavior*, 18, 62-70. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2012.09.003>
- Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A. ve Collings, G. (2013b). A review of young people's vulnerabilities to online grooming. *Aggression and Violent Behavior*, 18, 135-146. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2012.11.008>
- Winters, G. M. ve Jeglic, E. L. (2022). The sexual grooming scale-Victim version: The development and pilot testing of a measure to assess the nature and extent of child sexual grooming. *Victims ve Offenders*, 17(6), 919-940. <https://doi.org/10.1080/15564886.2021.1974994>
- Winters, G. M., Jeglic, E. L. ve Kaylor, L. E. (2020). Validation of the sexual grooming model of child sexual abusers. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(7), 855-875. <https://doi.org/10.1080/10538712.2020.1801935>
- World Health Organization [WHO]. (2022). *Responding to child maltreatment: A clinical handbook for health professionals*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/361272/9789240048737-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 20.05.2025 tarihinde erişim sağlandı.

Kadın Bağımlı Olmak: Tedavi Süreci, Zorluklar ve Öneriler

Musa Gürel*

Ayşegül Daşgın**

İlker Aktürk***

Ömer Miraç Yaman****

Öz

Araştırmada kadın bağımlıların tedavi süreçlerine dair detaylı bir bakış ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Kartopu yöntemi ile ulaşılan tedavi girişiminde bulunan 16 kadın bağımlı örneklem grubunu oluşturmaktadır. Araştırmanın analiz aşamasında verilerin analizi Maxqda 2020 Analytics Pro programından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler; tedaviye karar verme, tedavideki motivasyon kaynakları, tedavi sürecindeki zorluklar, tedavi ekibiyle ilişkiler, tedavi sonrası değişimler, bağımlılık tedavisinde düzenleme ve iyileştirmeler olmak üzere 6 ana tema halinde ortaya konmuştur. Araştırmanın sonucunda kadın bağımlıların tedavi sürecine başlamasında çekingen olduğu ve tedavi sırasında sosyal çevrenin motivasyon kaynağı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Tedavi sürecinde kadın bağımlıların çeşitli zorluklar yaşadığı, sürecin sonlanmasıyla kadın bağımlıların olumlu değişimler yaşadıkları gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda araştırmada elde edilen veriler kadın bağımlıların tedavi sürecinde biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin yanı sıra cinsiyet temelli farklılıkların da ortaya çıktığını göstermektedir. Bu doğrultuda araştırmada elde edilen veriler, kadın bağımlıların tedavi sürecine dair biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin yanı sıra, yalnızca kadınlara özgü bazı deneyimsel özelliklerin ve gereksinimlerin de ön plana çıktığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Bağımlılık, Madde, Alkol, Tedavi

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Afyon, Türkiye, musa.gurel@hotmail.com, 0000-0003-4132-17000

** Sosyal Çalışmacı, İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, ayseguldaggin.tr@gmail.com, 0009-0006-4140-3756

*** Sosyal Çalışmacı, İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, illerakturk@gmail.com, 0000-0001-9626-3275.

**** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, omermirac@gmail.com, 0000-0001-9989-8575

Abstract

In the current study, it is aimed to provide a detailed overview of the treatment processes of female addicts. In this context, a qualitative research method was used and a phenomenological approach was adopted. The study group consisted of sixteen women who sought for treatment and were reached by using the snowball sampling method. In the analysis of the collected data, the Maxqda 2020 Analytics Pro program was used. The data obtained were presented under six main themes: decision-making regarding treatment, sources of motivation during treatment, challenges in the treatment process, relationships with the treatment team, changes after treatment and regulations and improvements in addiction treatment. The results of the study indicate that women with addiction tend to be hesitant to begin the treatment process and that their social environment emerges as a source of motivation during treatment. It is observed that female addicts experience various difficulties during the treatment process, and that female addicts experience positive changes when the process ends. The results of the study show that biological, psychological and social factors, as well as gender-based differences occur in the treatment process of female addicts, The results also show that in addition to biological, psychological and social factors related to the treatment process of female addicts, some women-specific experiential characteristics and requirements also come to the fore.

Keywords: Women, Addiction, Substance, Alcohol, Treatment

Giriş

Yakın bir döneme kadar, alkol ve madde kullanımının erkekler arasında daha yaygın olduğu kabul edilmiş ve kadınların bu konudaki sorunlarına daha az önem verilmiştir. Ancak, son yıllarda dünya genelinde kadınlar ve erkekler arasında alkol ve madde kullanım düzeylerindeki 'verilere yansıyan' farkın giderek kapanmaya başladığı görülmektedir (Grant ve ark., 2017; Kutlu, 2011; Slade ve ark., 2016). 1980'li yıllarda kadınlar arasında alkol bağımlılığı oranı erkekler göre 7 kat daha düşük iken, 2000'li yıllara gelindiğinde bu oran 1/3'e gerilemiştir (Greenfield ve ark., 2010). 1973 ve 2014 yılları arasında kapsayan ulusal bir araştırmanın sonuçlarına göre de 1996 yılında alkollü araç kullanan erkeklerin oranı 4,8 iken kadınlarda bu oran 2,9 olarak bulunmuştur. 2014 yılına gelindiğinde ise alkollü araç kullanma oranı erkeklerde 1,4 ve kadınlarda 1,7 olarak tespit edilmiştir (Moore ve ark., 2016). Sosyal baskı ve damgalanma endişesi nedeniyle kadınların alkol veya madde kullandıklarını gizleme eğiliminde oldukları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bağımlı kadınların sayısının tahmin edilenden çok daha yüksek olabileceği düşünülmektedir (Habib, 2018). Kadınlar arasında alkol veya madde bağımlılığı prevalansındaki artış; sanayileşme, kentleşme, küreselleşme ve kadınların sosyal yaşama daha fazla katılması gibi değişikliklerin toplumsal kontrol mekanizmalarını zayıflatmış olması ile açıklanmaktadır (Thomas ve ark., 2017). Kadınlar arasında alkol ve madde kullanım oranları hızla artmasına rağmen tedavi arayışı içerisinde olan ve bu amaçla sağlık kuruluşlarına başvuran kadın bağımlıların sayısı erkek bağımlılarla kıyaslandığında hâlâ oldukça düşük düzeydedir (Pinedo ve ark., 2019; Ünübol ve ark., 2019). 2018 yılında yayımlanan Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) raporuna göre dünya genelinde madde kullanan kişilerin 36,3 milyonu kadın ve 56 milyonu erkektir. Tedavi başvuruları incelendiğinde ise kanabis kullanıcılarının %14'ü, eroin kullanıcılarının %20'si ve kokain kullanıcılarının yalnızca %16'sının kadın olduğu görülmektedir. Cinsiyet farklılıklarının tedavide kalma süreleri üzerinde de etkili olduğu belirtilmektedir. Kadınların madde bağımlılığı tedavisi sürecini tamamlama olasılığı erkeklerle kıyasla daha düşük olmuştur (Arfken ve ark., 2001). Bununla birlikte, cinsiyetin tedavi süreleri üzerindeki etkisi tedavi programlarının türüne bağlı olarak değişebilmektedir. Erkekler yatarak tedavi programlarında daha uzun süre geçirme eğilimindeyken, kadınlar ise genellikle ayakta

tedavi programlarında daha uzun süre kalmaktadırlar (Joe ve ark., 1999). Bu durumun bir nedeni, kadınların yatarak tedavi sürecindeyken çocuk bakımı ve ev içi sorumluluklarını aksatabileceğinden endişe duymalarıdır (Chou ve ark., 2019). Bu bağlamda yapılan araştırmalar, çocuklarından uzun süre ayrı kalmalarını önleyen koşullar sağlandığında madde bağımlısı kadınların hem yatılı hem de ayaktan tedavi programlarında daha uzun süre kaldıklarını göstermektedir (Grella ve ark., 2006).

Alkol veya madde bağımlılığıyla mücadele eden kadınların tedaviye katılma oranlarının düşük olmasının önemli sebeplerinden biri, toplum tarafından damgalanma korkusudur. Toplumda bağımlı kişilerin suçlu, kötü veya işe yaramaz oldukları yönünde yaygın kalıp yargılar bulunmaktadır. Bu tür olumsuz yargılar kitle iletişim araçlarının etkisiyle zamanla daha da güçlenmekte ve bağımlıların damgalanarak ötekileştirilmesine ve toplumdan yalıtılmasına sebep olmaktadır. Damgalama hem kadın hem de erkek bağımlılar açısından önemli bir sorun olmakla birlikte, toplumdaki cinsiyet rolleri ve düşük sosyal statü gibi etkenler nedeniyle kadınları daha derinden etkilemektedir (Sanders, 2012). Toplumun kadını ahlaki değerlerin taşıyıcısı/koruması ve çocuk bakımının birincil sorumlusu olarak görmesi, bağımlı kadınların daha fazla damgalama yaşamasına neden olmaktadır (Atlam ve ark., 2024). Toplum tarafından damgalanma, kadın bağımlılarda yoğun utanç ve suçluluk duyguları ile sonuçlanabilmektedir. Bu da onları tek başlarına kalmaya iterek yardım aramaktan kaçınmalarına neden olabilmektedir (Otiashvili ve ark., 2013; Ünübol ve ark., 2019; Aldemir, 2020). Ayrıca, toplumun bağımlılık sorunu yaşayan kadınlara karşı olumsuz yaklaşımları ve damgalayıcı tutumları, kadınların bu durumu içselleştirmesine ve tedavi hizmetlerine başvurma motivasyonunun azalmasına neden olmaktadır (Atlam ve ark., 2023). Sağlık profesyonelleri tarafından ayrımcılığa uğrama, damgalanma ve mahremiyet haklarının ihlal edilebileceği gibi endişeler de madde bağımlılığı öyküsü olan kadınların tedavi alma konusundaki motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Cockroft ve ark., 2019). Mevcut tedavi hizmetleri hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olmamak kadınların tedavi sürecine katılımını zorlaştırmaktadır (Virokannas, 2019). Alkol veya madde kullanımı olan bir partnerin varlığı kadın bağımlıların tedavi arama davranışlarını olumsuz yönde etkileyen başka bir etmendir (Otiashvili ve ark., 2013). Diğer tedavi engelleri arasında çocuk bakımı için yardım alamama, maddi kısıtlılıklar nedeniyle tedaviye erişememe, bağımlılığın inkâr edilmesi ve eşlik eden ruhsal sorunlar yer almaktadır (Tylor, 2010).

Bağımlı kadınların tedavi sürecine katılımını ve tedavi başarısını artırmak için, yalnızca engelleyici faktörlerin anlaşılması değil, aynı zamanda kadınları bağımlılık tedavisine yönlendiren faktörlerin bilinmesi de önemli görülmektedir. Alkol ve madde kullanımının fiziksel görünüm üzerindeki olumsuz etkileri, biyolojik sağlıkta bozulmalar, bilişsel işlevlerin zayıflaması, aile içindeki sorunlar ve şiddet gibi riskli davranışların artması kadınların tedavi kararları üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Grosso ve ark., 2013). Yüksek bağımlılık şiddeti, artan madde kullanımı, gebelik geçmişi ve istismar öyküsü kadınlarda tedaviye başvurma olasılığını arttırmaktadır. Bağımlılıkla ilişkili yasal sorunların artışı da kadınların tedaviye yönelik motivasyonlarını teşvik edebilmektedir (Walton-Moss ve McCaul, 2006). Kadın bağımlılarıyla yapılan bir çalışmada (Rhodes ve ark., 2018), alkollü araç kullanırken yakalanan ve ceza alan kadınların alkol kullanım davranışlarını değiştirmek için bir tedavi programına başvurma ihtimallerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aile desteği ise, alkol ve madde bağımlısı kadınların tedaviye başlama motivasyonlarını artıran ve iyileşme sürecini kolaylaştıran önemli bir unsur olarak rol oynamaktadır (Alam-Mehrjerdi ve ark., 2016; Goldberg ve ark., 2019).

Öte yandan, karma tedavi programlarının kadınlar için yeterince etkili olmadığına dair bulgular, bağımlılık tedavi hizmetlerinin cinsiyete duyarlı olması gerektiği hususundaki tartışmaları gündeme getirmiştir (Greenfield ve ark., 2007). Zira, alkol veya madde kullanımına başlama sürecinde etkili olan risk faktörleri, bağımlılık

gelişiminin seyri, alkol veya madde kullanım pratikleri ve bağımlılığın yol açtığı bireysel ve sosyal problemler açısından erkek ve kadınlar arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır (Ahmadpanah ve ark., 2014). Örneğin, alkol ve bağımlılık yapıcı diğer maddeler kadın ve erkek vücudunda farklı şekilde metabolize edilmektedir (Carr ve Szymanski, 2011). Çocukluk döneminde duygusal ihmal, erkeklere göre kadınlarda bağımlılık için daha belirgin bir risk faktörüdür (Shand ve ark., 2011). Yakın ilişkilerin sona ermesi durumunda, kadınların alkol veya madde kullanma olasılığı erkeklere kıyasla daha yüksektir (Collinson ve Hall, 2021). Bu nedenle, tedavi hizmet modelleri oluşturulurken cinsiyete özgü yaklaşımların benimsenmesi, daha başarılı tedavi sonuçları için oldukça büyük önem taşımaktadır (O'Hagan ve Wilson, 2018). Konuyla ilgili araştırmalar cinsiyete özgü tasarlanan bağımlılık tedavi programlarının alkol veya madde bağımlılığına sahip kadınları tedavi almaya teşvik etme (McCaul ve ark., 2019) ve tedavi sonuçları (Sugarman ve ark., 2019) açısından karma programlara göre daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma ise, kadınlar arasında alkol ve madde kullanımının giderek artan oranlarına ve tedavi süreçlerinde karşılaşılan zorluklara ve farklılıklara dikkat çekmek amacıyla tasarlanmıştır. Araştırmanın temel hedefi; kadın bağımlıların tedaviye başlama kararları, tedavi sürecindeki motivasyon kaynakları, karşılaşılan engeller ve tedavi sürecinin dinamiklerini ayrıntılı bir şekilde incelemektir.

Bu çalışmada aşağıda belirtilen sorular araştırmanın temel problemini ortaya koymaktadır:

1. Kadın bağımlıların tedaviye başlama süreçlerinde etkili olan faktörler nelerdir?
2. Kadın bağımlıların tedavi sürecindeki motivasyon kaynakları nelerdir?
3. Kadın bağımlıların tedavi sonrası yaşadıkları değişimler nelerdir?
4. Kadın bağımlıların tedavi süreçlerinde karşılaştıkları temel zorluklar nelerdir?
5. Kadın bağımlıların mevcut bağımlılık tedavi hizmetleri bu zorluklara ne ölçüde yanıt vermektedir?

Yöntem

Bu çalışmada, bağımlı kadınların tedavi süreçlerini derinlemesine incelemek amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin deneyimlerini nasıl yorumladıklarına, bu deneyimlere anlam yükleme süreçlerini keşfetmeye ve yaşantılarını nasıl anlamlandırdıklarını genel hatlarıyla ortaya koymaya odaklanmaktadır (Merriam, 2018). Araştırmada, bilinirliği olan ancak yeterince incelenmemiş bir olgunun bu deneyi yaşayan bireyin öznel anlatımları aracılığıyla anlaşılması hedeflendiği için nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji tekniği tercih edilmiştir. (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Yürütülen çalışmanın etik kurul izni İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 03.01.2024 tarih ve 2023/506 sayılı kararı ile alınmıştır.

Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu; İstanbul'da yaşayan ve bağımlılık tedavisi sürecinde bulunan kadın bireyler oluşturmaktadır. Kartopu örnekleme tekniğinden yararlanılarak araştırmanın çalışma grubu oluşturulmuştur. Kartopu örnekleme, katılımcıların tavsiyeleriyle genişleyen ve her bir katılımcıyla bağlantı kurulduktan sonra, o katılımcı aracılığıyla diğer potansiyel katılımcılara zincirleme bir şekilde ulaşılan bir örnekleme yöntemidir (Baş ve Akturan, 2017). Katılımcılara ulaşma sürecinde öncelikli olarak sahada görev yapan ruh sağlığı çalışanlarından katılımcılara ulaşma konusunda destek alınmıştır. İlerleyen aşamalarda bağımlılık tedavisi sunan çeşitli dernekler aracılığıyla bu kurumlarda tedavi hizmeti alan bağımlı kadınlara ulaşılmıştır. Çalışma boyunca 18 kişiye ulaşılmış; bunlardan 2'si pilot görüşme olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda 16 kadın bağımlı araştırma grubuna dâhil edilmiş ve görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler Tablo'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyo-demografik Bilgiler

İsim	Yaş	Geçmiş Tedavi Deneyimi	İlk Kullanılan Madde	İlk Kullanım Yaşı	Düzenli Kullanım Süresi	Temizlik Süresi
K.1	60	1 kez	Alkol	14	5 yıl	10 yıl
K.2	25	9 kez	Bali	18	2 yıl	5 yıl
K.3	23	3 kez	Bonzai	14	7 yıl	2 yıl
K.4	38	1 kez	Alkol	28	8,5 yıl	6 ay
K.5	26	2 kez	Eroin	19	3 yıl	4 yıl
K.6	20	3 kez	Bonzai	13	5 yıl	2 yıl
K.7	24	1 kez	Bonzai	14	3 yıl	2 yıl
K.8	22	5 kez	Esrar	14	6,5 yıl	6 ay
K.9	23	1 kez	Metanfetamin	19	3,5 yıl	6 ay
K.10	25	1 kez	Esrar	10	12 yıl	3 yıl
K.11	34	1 kez	Metanfetamin	15	4,5 yıl	6 ay
K.12	41	1 kez	Esrar	15	18 yıl	2 yıl
K.13	25	1 kez	Bali	14	1,5 yıl	6 yıl
K.14	23	2 kez	Esrar	12	10 yıl	1 yıl
K.15	26	4 kez	Metanfetamin	17	5 yıl	1 yıl
K.16	23	11 kez	Eroin	16	6 yıl	1 yıl

Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırmada, bağımlı kadın bireylerin tedavi süreci hakkında kapsamlı bilgi toplamak amacıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından oluşturulan 11 soruluk yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile toplanmıştır. Soruların geliştirilme aşamasında bağımlılık tedavisinde deneyimli uzmanlar ve bu alanda araştırmalar yapan akademisyenlerle iş birliği yapılmış, bu formlar yapılan pilot görüşmelerle revize edilmiştir. Katılımcılardan araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarına dair sözlü ve yazılı bilgilendirme ve gönüllü katılım onamı alınarak mülakatlara başlanmıştır. Mülakatlar ortalama 20-25 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analizinde, araştırma sürecinde toplanan verilerin tematik olarak değerlendirilerek ve yorumlanarak sunulmasını içeren betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma verileri analiz edilirken MAXQDA (2020 Analytics Pro) programından da yararlanılmıştır. 136 sayfalık deşifre metninden, 25 farklı kod elde edilmiştir. Kodlama işleminden sonra aynı anlamı teşkil eden kodlar elenmiş ve kalan kodlarla tekrar okuma gerçekleştirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonunda 6 farklı tema belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen işlemler, bağımlılık alanında uzman bir akademisyen tarafından gözden geçirilmiş ve analizler nihai haline getirilmiştir. Katılımcılardan kişisel verilerini gizli tutmak isteyenlerin isimleri değiştirilmiştir ve her katılımcıya kod atanmıştır. Bulguların değerlendirilmesi ve sunumu kolaylaştırmak için Katılımcı 1 K1; Katılımcı 10 ise K10 olarak adlandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmada nitel araştırmaların geçerlik ve güvenirliğini sağlamak amacıyla çeşitli stratejiler benimsenmiştir. Geçerlik açısından Yıldırım ve Şimşek'in (2016) belirttiği gibi verilerin raporlanması ve analiz sürecinin açıkça belirtilmesi önemli bir unsurdur. Bu doğrultuda, yöntem bölümünde veri toplama ve analiz süreçleri ayrıntılı olarak açıklanmış, bulgular bölümünde ise katılımcı alıntıları kullanılarak sonuçların doğruluğu desteklenmiştir. Ayrıca, Creswell'in (2014) vurguladığı gibi, araştırmacının sahada uzun süre bulunması bağlamsal geçerliğin sağlanmasına katkı sağlamıştır. Bu kapsamda, çalışma öncesinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve veri toplama sürecinde yaklaşık üç ay boyunca bağımlı kadınların deneyimlerine tanıklık edilmiştir. Güvenirlik açısından Erlandson ve ark. (1993, akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016) öne sürdüğü tutarlılık ve teyit incelemesi stratejileri uygulanmıştır. Görüşmelerin ses kayıtları alınmış, transkriptler oluşturulmuş ve kodlama süreci sistematik bir şekilde yürütülmüştür. Ayrıca, analiz süreci bağımlılık alanında uzman bir akademisyen tarafından gözden geçirilmiş, böylece bulguların doğruluğu ve tutarlılığı güvence altına alınmıştır. Bu önlemlerle, araştırmanın bilimsel güvenirliği artırılmış ve sonuçların teyit edilebilirliği sağlanmıştır.

Bulgular

Araştırma boyunca katılımcılardan elde edilen verilerin analizi neticesinde bulgular Tedaviye Karar Verme ve Başlama, Tedavideki Motivasyon Kaynakları, Tedavi Sürecindeki Zorluklar, Tedavi Ekibiyle İlişkiler, Tedavi Sonrası Değişimler, Bağımlılık Tedavisinde Düzenleme ve İyileştirmeler başlıklı 6 tema altında incelenmiştir.

Tedaviye Karar Verme Süreçleri ve Tedaviye Başlama

Bağımlı kadınların tedavi olmaya karar vermedeki en büyük faktörler arasında aile, partner ve yakın çevrenin teşviklerinin etkili olduğu görülmektedir. Bağımlı kadınlar yakın çevrelerinin araştırmaları sonucunda tedavi kurumuna ulaşarak tedavi sürecine adım atmaktadır.

"Beni AMATEM' e götürende kızım. Dolayısıyla çekirdek ailem çok destekledi kızım eski eşim hiç zorluk çıkartmadılar hatta onların desteğiyle gittim." (K.1, 60 Yaş, 5yıl kullanım.)

"İşte bir gün oda da eroin içiyordum ve babam pat diye odaya girmişti ve eroin içtiğimi gördü. Çok şaşırды ve dedi ki 'Ben ne yapacağımı bilmiyorum. Nasıl tepki vereceğimi bilmiyorum.' Dedi. 'Benim kızım eroin içiyor ve ben bunu daha yeni fark ediyorum.' Sonra hemen hastane araştırdılar. Ondan sonra Balıklı Rum'da yatış yaptım." (K.2, 25yaş, 2yıl kullanım.)

Bağımlı kadınların madde kullanımından dolayı aile ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve kayıplar ile bağımlılık yapıcı madde kullanımından dolayı meydana gelen duygusal ve fiziksel zorluklar da tedaviye yönelme kararını etkileyebilmektedir.

"İlk benim ablam bir düşük geçirdi. O zamanlar fazla içiyordum hani ne para dayanıyor ne beden dayanıyor, 16-17 yaşındayım haliyle ee annemde senin yüzünden, senin stresin yüzünden ablan düşük yaptı demişti. O süreçten sonra bırakma vaktin geldi artık diye düşünmüştüm." (K.14, 23yaş, 10yıl kullanım)

"Benim kalp damarlarım tıkalı. En son sürekli hastanelik olmaya başladım, sonra kızım benden kaçmaya başlamıştı hani dışarı çıkcaz benle gelmek istemiyordu utanıyordu vs. Bende bunlar zoruma gitti kızımın başını dik tutayım diye tedaviye başladım" (K.10, 25yaş, 12 yıl kullanım)

Bağımlı bireyler başlangıçta tedaviyi reddedebilmekte ve yakınlarının önerdiği tedavi seçeneklerini kabul etmeyerek tedaviden kaçma yolları arayabilmektedir. Ancak, tedavi sürecinin başarılı sonuçlanabilmesi için bireylerin kendi istekleriyle tedaviye başlamalarının kritik bir öneme sahip olduğu gözlemlenmektedir.

“Ailem beni tedavi ettirmek istediklerinde hiç kabul etmiyordum hep kendime kaçış bahaneleri buluyordum. Ben genelde kendim tedavi olmak istedim işte şöyle bir yer buldum ben tedavi olmak istiyorum, yanımda destekçi olur musun? Diye sağ olsun onlarda hiçbir zaman yok demediler öyle karar verip başladım.” (K.3, 23yaş, 7 yıl kullanım)

“Eee tedavi olmayı ilk başta ben istemedim açıkçası, çünkü biz madde bağımlıları kolay yön diye düşünüp hemen maddeye yöneliyoruz aman nolucak ki ya içiyim de geçsin diye düşünüyoruz. Annem artık gebe olduğumu öğrendi artık dedi bırakman lazım, ben üç ay boyunca annemi oyaladım. Ee daha sonra işte artık bebekle krize giriyordum çünkü onunda arınması gerekiyor arındıktan sonra zaten sabahları kalktığımda o krizi çekmediğim için bir daha da başlamayı düşünmedim. Ailem bu zamana kadar ağrı kesici bantlar falan alıp evde tedavi etmeye çalıştılar ama hiçbir etki olmadı yani.” (K.13, 25 yaş, 1,5 yıl kullanım)

Bağımlılık Tedavisinde Motivasyon Kaynakları

Bağımlı kadınların tedavi sürecinde kendilerine motivasyon kaynağı benimsemeleri tedavi sürecinin işleyişini kolaylaştırmada önemlidir. Bağımlılık tedavisi sürecinde, bağımlı kadınların deneyimlerine göre, tedaviye ilk adım atma aşamasında ailenin etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Ailelerin araştırma yaparak destek sunduğu ve tedavi süresince kararlı ve istekli bir tutum sergilediği; bu durumun da kadınların tedavi sürecindeki başarısında önemli bir faktör oynadığı dikkat çekmektedir.

“Ben sürekli anneme anlatıyordum zaten annem tamamen konuya aşinaydı öğrenmişti ben çok fazla saklayamamıştım zaten. Tanıdığımız vasıtasıyla annem burayı araştırması, bulmuş, görüşmüş hocalarla benim hiçbir şekilde haberim olmadı. Annem işte kızın var büyüyünce nasıl bir anne görsün istersin falan diyor. Hani bütün ailemde biliyor ve hepsi arkamda. Eski eşimde, onun ailesi de. Onlarda biliyor o şekilde hepsinin desteği var. Tabi böyle motive oluyorsun işte” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

“Benim zaten annem yanımda, annem tek destekçim benim. Annem benden daha çok istiyordu tedavi olmamı.” (K.15, 26yaş, 5 yıl kullanım)

Bağımlı kadınlara tedavi sürecinde en büyük diğer bir motivasyon kaynağı da ex-user olarak bilinen eski alkol/madde kullanıcılarıdır. Eski alkol/madde kullanıcılarının tedavi sürecindeki ilerlemeleri ile biyopsikososyal gelişimlerine ilişkin olumlu örnekler bağımlı kadınları olumlu etkilemektedir. Bu başarılı tedavi örnekleri bağımlı kadınların tedavi süreçleri için bir güç ve motivasyon kaynağı olmaktadır.

“Eee yani bizden önce giden hastalar oluyor işte rehberler sonuçta onlar yaşamışlar bunu, madde ne olursa olsun hepimiz aynı psikolojiye giriyoruz ve bu içimizdeki duyguları karşımızdaki kişiye anlatamıyoruz çünkü anlamayacağını düşünüyoruz ama onlar bu psikolojiyi yaşadıkları için. Eee bu saplantıyı gidip içimizde tutmadan karşımızda ki o kişiyle paylaştığımız zaman bu bizi rahatlatıyor, içimiz ferahlıyor eee yol göstermeleri bu çok güzel bir yere getiriyor.” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

Bağımlı kadınların tedaviye yönelik motivasyonunu artıran önemli düşünceler arasında, alkol veya madde kullanımını kendilerine yakıştıramamaları, daha sağlıklı bir birey olarak hayatlarına devam etme arzusu, aile ve sosyal hayata yeniden katılma isteği yer almaktadır.

“Yani baktım ben bir buçuk sene boyunca toplasan on kere evden dışarı çıkmamışım. Baktım herkesin hayatı devam ediyor. Dedim bu hayatı adam edeceksen sen yapıcaksın ve beni tetikleyen de bu oldu. O gücü kendimde bulamıyordum ama hani beni her şeyden engelleyen o olduğunu bildim ve tamam dedim bu işi başaracaksın çünkü insanın kendisinden başka kimsesi de yok bir yerde onu fark ettim.” (K.11, 34yaş, 4,5 yıl kullanım)

“Şimdi alkol alırken ben bende değildim, konuşurken ağzım gözüm kayıyordu. Çocuklarım yanımda ben hep evin içinde içerdim. Zaten benim sosyal hayatım hiç olmadı. Eee yani çocuklarımla karşılaştıkça böyle ağzım yüzüm yamularak konuşurdum. Oyun oynamak istediklerinde yığılırdım sarhoşluktan düşerdim. Hiçbir zaman iyi geceler dediğimi hatırlamıyorum hep sızdım. Büyük oğlum küçük oğlum hani ‘anne lütfen içme artık anne lütfen içme artık’ dediği zaman siz bana karışamazsınız ben sizin annenizim dediğimde onların kırıldığını hiçbir zaman fark etmedim onlarda bir travma oluşturduğumu hiçbir zaman fark etmedim. Şimdi buraya geldim evet kendim için iyileşmek istiyorum çocuklarıma daha sağlıklı ortam hazırlamak için.” (K.4, 38yaş, 8,5 yıl kullanım)

Tedavi Sürecindeki Zorluklar

Bağımlı bireylerin tedavi süreci, bazı faktörlerin etkisiyle zorlaşmaktadır. Bu faktörlerden birisi bağımlı bireye karşı olan güvensizlik ve ön yargıdır. Bağımlı bireylerin tedavi sürecinde ailelerin sürekli şüphe ve endişe içinde olmaları, iyileşme sürecinde olmalarına rağmen herhangi bir olumsuz davranışı anında madde kullanımıyla ilişkilendirmeleridir. Bu durumlar bireylerin üzerindeki psikolojik baskıyı artırarak tedavinin etkinliğini azaltabilmekte ve nihayetinde bağımlılıkla mücadelede duyulan umutsuzluğu pekiştirebilmektedir.

“Bunu annemle çok yaşadığım için şimdi dile getiriyorum ee bırakmış olsan da uzaklaşmış olsan da tedavi olmuş olsan da. Ki bunu yapsan da yapmasan da karşıdaki insan senin yüzüne vurcak bunu, her zaman ellerinde bir koz olmuş olacak, seni o silahla vurmaya çalışacaklar. Anne bak içmiyorum içmek istemiyorum diyordum. Evet bir madde kullandın bir bağımlılık yaşadın ve artık kendi kendini kurtaramadığın için bir tedaviye başvurdun psikolojisi oluyor. E buda ister istemez insanda bir travma olarak kalıyor hiçbir zaman atlatamıcağı.” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

“Bunu yok edemeyiz yani ailemizde dahil bunu yok edemeyiz. Sürekli tetikler. Yani onlardan bunu da bekleyemem çünkü ben onlara on sekiz yıldır çok şey yaşattım, onların güvenini çok fazla sarstım bir günde bana güvenmelerini bekleyemem ki, çok haklılar bende kendime ee çok fazla güvenemiyorum.” (K.12, 41yaş, 18 yıl kullanım)

Gerek tedavi aşamasında gerekse tedavi öncesi toplumun kadın bağımlılara dayalı önyargıları ve bağımlılık hakkındaki bilgi eksikliği, özellikle kadın bağımlılara yönelik etiketleme oluşturarak, onların tedavi sürecini zorlaştırmakta ve başarılı bir iyileşme sürecine ulaşmalarını engellemektedir. Ayrıca, toplumun kadın bağımlılara az destek sunması, tedaviye olan inancsızlık, dışlama ve ötekileştirme tutumlarını sürdürmesi, tedavi sonrası bağımlı kadına atfedilen olumsuz imajın kalıcı olarak devam etmesine neden olmaktadır.

“Ben kuaföre gidiyorum bir mevzu açılıyor bende bağımlıyım diyorum insanlar şok geçiriyor. Bunu her yerde sık sık söylemeye çalışıyorum bağımlılığın kanser gibi bir hastalık olduğunu bir beyin hastalığı olduğunun farkında değiller. Toplum bu nedenle ki hele de kadınsan çok daha kötü gözle bakıyorlar tabi. Ben bir bağımlıyım dediğim zaman ‘Aaa hiç benzemiyorsun.’

Diyorlar. Yani çok kötü bir ön yargı var.” (K.1, 60yaş, 5yıl kullanım.)

“Ee aslında bu süreç çok zor oluyor bende çünkü Türkiye’de kadın olgusu farklı bir konumda gündeme gelmişti yani kadının anlamamışlardı. Kadının bağımlılık tedavisinde bunun nasıl faaliyete geçirileceğini bilmiyolar.” (K.6, 20yaş, 5 yıl kullanım.)

“Toplum tedavi gören kadına da aynı gözle bakıyor.” (K.5, 26 yaş, 3yıl kullanım)

“İçmesen de çünkü içiyor oluyorsun bu şekilde yaklaşıyorlar.” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

“İki taraflıda var bence hem destek olanlarda var hem nasıl olsa bağımlı bu yollardan geçmiş tamamen hiçbir şekilde düzelmez gözüyle bakanlarda var.” (K. 15, 26 yaş, 5 yıl kullanım)

Bağımlı kadınlar tedavi sürecinde erkeklere nazaran daha fazla duygusal zorluklar yaşayabilmektedir. Özellikle uzun süreli tedavi aşamasında başta çocukları olmak üzere aile fertlerine duyulan özlem, bağımlı kadınlar üzerinde belirleyici bir etkisi yaratmaktadır.

“Eee özlem duygusu var ve bundan dolayı istek oluyor tedaviye. İşte bu süreçte maddeye isteğim olmadı. Öncesinde işte zaten maddeyi belli aralıklarda bırakabiliyordum ama tamamen hayatımdan çıkaramıyordum. Sadece bir ailemi özlem, kızımı özleme belki yaşı daha küçük olduğu için bilmiyorum eee o şekilde bir zorluğu var. Başkan yani benim otuzuncu günüm bir ay bugün bir ayda tek yaşadığım aileye kızıma özlem.” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

Tedavi Ekibiyle İlişkiler

Bağımlı kadınların geçmiş tedavi deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda, cümle kamuya ait kurumsal merkezler ve sivil toplum kuruluşlarına ait bağımlılıkla mücadele merkezleri tedavi görenlerin, burada görev yapan profesyonellerle ve çalışanlarla daha olumlu ilişkiler geliştirdiği gözlemlenmektedir. Bu derneklerde görev yapan uzmanlar, bağımlı kadınlar ve ailelerle birebir ilgilenmekte, sevgi ve şefkatle yaklaşmakta, sorunlara yaratıcı çözümler sunmakta ve yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu yaklaşım tedavi sürecinin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlamakta ve bağımlı kadınların iyileşme sürecini önemli ölçüde desteklemektedir.

“Ben şu an bulunduğum yer olarak (dernek) desteklendiğini düşünüyorum. Çünkü bağımlılık danışanımız var psikoloğumuz var. Psikoloğumuz aynı zamanda hem bizimle ilgileniyor hem aileyle ilgileniyor. Biz kendimizi hasta edene kadar huzursuz edene kadar ailemizi de bu sıkıntıya soktuk onlarda psikolojikman çöküntüye uğradı. Hem onlar hem biz hem geleceğe dair yapılabilecek planlar olsun her şeyin tamam olduğunu düşünüyorum.” (K.3, 23yaş, 7 yıl kullanım)

“Şunu şöyliyorum burda sıfır kibir var insanlarda hiçbir şekilde bize bağımlı gözüyle bakmıyorlar insan gözüyle bakıyorlar ve tamamen kurtarma çabasındalar. Ben mesela bir ay öncesinden buraya başvuruda bulunmuştum, beni haftada üç dört kez arıyorlardı geleyim diye. Beni tanımadan etmeden tamamen kurtarmak için uğraşıyor burdakiler.” (K.15, 26yaş, 5 yıl kullanım)

Tedavi gördükleri kamuya ait bağımlılık tedavi merkezlerinde, sayıca az da olsa, görev yapan tedavi ekibiyle olumlu ilişkiler geliştiren bağımlı kadınlar da bulunmaktadır.

“Valla ben iyi taraflarını yaşadım. Bu rehabilitasyon merkezi on kişilikti mesela ben oraya başvurur vurmaz hemen alındım. Çünkü rehabilitasyon merkezinde hiç kadın yoktu. Hastanede kadın hastalara daha öncelik veriyorlardı.” (K.7, 24yaş, 3 yıl kullanım)

Ancak bağımlı kadın katılımcıların geçmiş tedavi deneyimleri incelendiğinde 14 katılımcının devlet ve özel sağlık kurumlarında tedavi gördükleri gözlemlenmiştir. 14 bağımlı kadından 13'ü devletin sağlık kurumlarındaki tedavi ekibiyle olumlu ilişkiler geliştiremediklerini aktarmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre, devletin sağlık kurumlarındaki tedavi ekiplerinin bağımlı kadınları yeterince anlamadığı, madde kullanımının psikolojik nedenlerine değinmediği, motivasyon sağlamada yetersiz kaldığı ve bağımlı bireylerin sorunlarıyla yeterince ilgilenmediği görülmektedir. Ayrıca özel sağlık kurumlardaki tedavi süreçlerinin de etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeplerle, bağımlı kadınların sivil toplum kuruluşlarına ait bağımlılıkla mücadele merkezlerine yöneldiklerini ifade etmişlerdir.

“Ben YEDAM’a kadar gittim. Her yere gittim. Ya tabi ki çok iyi ilgileniyorlardır ama benim onlara karşı bir inancım olmuyor. Tamam hadi çipi taktık ee evet dışarı çıktım napıcam bilmiyordum.” (K.2, 25yaş, 2yıl kullanım)

“Hastanelerde çok fazla burası gibi olmuyor. Ben burda tedaviden ziyade bir aile ortamı içerisindeydim. Gece ben kırk bir yaşındayım, hocalarımın hepsi benden küçük olmasına rağmen gece üçte dörtte üzerimi bile örten insanlardı. Şimdi hastanelerde Balıklı Rum özel hastane, ben çok para yatırdım hani maddi olarak da zorlandım o konuda fakat doktor geliyor sabah soruyor nasılsın iyi misin bu kadar. Burda hocalarımız her an, isteyin ki diyorlar isteyin, isteyin ki biz yapalım senin için özel ihtiyaçlarımızı bile her şeyde bizim yanımızdalar, maddi manevi çok destekler.” (K.12, 41yaş, 18 yıl kullanım)

Tedavi Sonrası Bağımlı Kadınlarda Görülen Değişimler

Alkol/madde kullanım sürecinde bağımlı bireylerin vücutları zamanla reaksiyon göstermektedir. Tedaviye başlanmasıyla birlikte fiziksel ve dokusal yaralanmalar azalmaya başlayarak iyileşme sürecine girmektedir.

“Benim çok fazla yaralarım vardı, yüzüme bakılmazdı ve işkence görmüş gelmişim ben buraya üzerimin her tarafında sigara basıkları vardı oturamıyordum bile hani oturma yerlerime sigara basıldı şu an hiçbir yaram kalmadı hani eser kalmadı ve çekiniyordum artık giyinemiyordum artık bir utanç geliyordu.” (K.8, 22yaş, 6,5yıl kullanım)

“Ben dediğim gibi hocam ilk başlarda eroin geçmişim vardı benim ben eroini bıraktım bir ayıklık yaşadım, o huzura erdim en basiti sabahları ağrısız şekilde kalkmak bile bana yetiyordu nasıl desem üç dört senede artık beyin olarak vücut olarak bir defa da oturmuyor zaten yılların getirdiği bir bağımlılık var burda, vücut olarak alışmaya çalışıyoruz.” (K.15, 26yaş, 5 yıl kullanım)

Bağımlılığın sonuçlarından biri olan tekrar madde kullanma (relaps), gerçek olmayan şeyler görme veya duyma (halüsinasyon), gerçeklik algısının bozulması (psikoz), duygulara hakim olamama, farkına varmama, ifade edememe, depresif olma, olumsuz düşüncelere kapılma gibi bozuklukların tedavi sürecinde düzelebildiği dile getirilmiştir.

“Öncelikle akıl sağlığım yerine geldi kendimi deli hissetmiyorum artık çünkü gerçekten metanfetamin deli hissettiriyor yani beyin yok sürekli halisülasyonlar içerisinde. Sonra işte ailem sürekli buraya gelip beni kontrol ediyordu. Sonra ailem bana hiç para vermiyordu 3.

ayımda ailem bana yine eskisi gibi para vermeye, tek başıma alışveriş yapmaya göndermeye başladılar sonra artık ben artık mutlu olduğumu hissettim hiçbir şeye bağımlı değilim.” (K.2, 25yaş, 2yıl kullanım.)

“E en başta duygularımı bilmiyorum. Ya çok mutluyum ya çok mutsuzumdur ya çok heyecanlıyım ya hiç takmamışım hep bu şekilde yaşadım hayatım boyunca da ama buraya geldiğimde duygularımı kontrol edebilmeyi öğrendim tedaviye geldiğimden beri.” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

Tedavi sonrasında kadın bağımlı bireylerin sosyal yaşamlarında da olumlu değişimler yer edinmektedir. Bağımlı bireyler alkol/madde kullanımının neden olduğu yaşam düzeni kaybını yeniden kazanarak yaşamdan keyif almaya başlayabilmektedir ve sosyal hayatlarını düzenleyerek daha sağlıklı bir yaşam sürdürebilmektedir.

“Kendimce artık bir şeyleri idrak edebiliyorum, bir şeylerden zevk alabiliyorum, çay içmekten kahve içmekten. Daha önce hepsi bitikmiş” (K.8, 22yaş, 6,5yıl kullanım)

“Ben mesela zamanı yönetemiyordum artık dikkat eksikliği, hiparaktife falan bir şeye dönüşmüştü. Ne zamanı yönetebiliyordum ne uykuyu ee ilacı alıp uyuyordum bir gün kadar sonra yeniden uykusuz oluyordum bir dört gün kadar. Ama burada düzene girmeye başladı herşey. Yani şöyle düşünün yarın dörtteki randevuya şimdi hazırlanmaya başlıyorum. Kurallara ben mesela çok istekliyim çok düzenliyim artık ne istediğimi ne istemediğimi çok iyi biliyorum.” (K.11, 34yaş, 4,5 yıl kullanım)

Bağımlı bireylerin alkol/madde kullanımı nedeniyle sosyal çevresiyle ilişkileri bozulabilmektedir. Tedavi sonrasında bu zarar gören ilişkiler onarılmakta, aile öneminin farkına varılmakta ve yakın çevreyle iletişim yeniden sağlanabilmektedir.

“Buraya geldiğim günden beri bir şeylerin değerini anladım. Annemin, kızımın, arkadaşlarımın değerini anladım daha mutlu bir insan olucam. Anneme daha sağlıklı bir evlat, kızıma daha sağlıklı bir anne olcam bunların farkına vardım, ilk fırsatta beni öldüren şeye koşmicam ya da ilk fırsatta beni acizleştiren şeye gitmicem evet ben dışarda açıktan ölseydim de ama kimseden bir lira istemezdim artık bunu yapmicam. Tekrar gururum her şeyin önünde, öz saygım mesela bunu kazanmayı öğrendim.” (K.9, 23yaş, 3,5 yıl kullanım)

Bağımlılık Tedavisinde Gerekli Düzenleme ve İyileştirmeler

Katılımcıların büyük çoğunluğu bağımlılık tedavisinde bağımlılara zorunlu ve ücretsiz rehabilitasyon hizmeti sunan ve işleyişleri sivil toplum kuruluşlarının bağımlılıkla mücadele merkezlerine benzeyen rehabilitasyon merkezlerinin açılmasını talep etmektedir..

“AMATEM’ler işte Liman gibi bağımlılık dernekleri gibi olsun isterdim yani hepsinde bu sistem uygulansın isterdim. İşte yirmi bir gün yatıralım, ilaç verelim, beynini uyuşturalım yirmi birinci günün sonun da salverelim gibi bir şey olsun istemem açıkçası.” (K.3, 23yaş, 7 yıl kullanım)

“Yani böyle birçok kurum vakıf olmasını isterdik her yerde. Türkiye’nin her ilinde ilçesinde. Evde tek başıma başarabileceğim bir şey değildi gerçekten.” (K.16, 23yaş, 6 yıl kullanım)

Bağımlılık sürecinde bağımlı ailelerin bilinçsiz olmaları, bağımlı bireye nasıl yaklaşacaklarını bilmemeleri, uzun süre bağımlı güven sorunu yaşamaları nedeniyle bağımlı bireylerin ailelerin bilinçlendirilmesine yönelik adımlar atılması gerektiği de vurgulanmıştır.

“Ailelerinde bir bilgilendirilmesi lazım bana göre. Hani ailelerinde çok üstümüze gelmemeleri lazım çok da salmamaları lazım çünkü bizi saldıklarında direk içmeye gidiyoruz.” (K.8,22yaş, 6,5yıl kullanım)

“Ailelerin de gerçekten tamam güvenmeyebilirler yıllardır gelmiş bir şey var güvenmicekler hemen ama bundan sonra ailelerinde bu şekilde bilinçlendirilmeleri lazım.” (K.15, 26yaş, 5 yıl kullanım)

Katılımcı ifadelerinde bağımlı ailenin yanı sıra toplum açısından da bağımlılık algısının farklı boyutları olduğu, bağımlı bireylere karşı olumsuz davranışlar sergilendiği belirtilmiştir. Bağımlılık konusunda toplumu bilinçlendirmek adına konferans ve bilgilendirme çalışmaları yapılması önerilmiştir.

“Önce birazcık toplum aydınlatılmalı bu konu da çünkü bunun bir hastalık olduğunu gerçekten büyük bir kısım bilmiyor. Biz bile bilmiyorduk burda öğrendik, ben bunun bir beyin hastalığı olduğunu ben bile bilmiyordum. Gerçekten toplum bu açıdan ne bileyim okullarda mı olur artık bir şekilde konferans mı olur hep anlatılmalı.” (K.16, 23yaş, 6 yıl kullanım)

Bağımlılık tedavisinde maneviyatın önemli bir düzenleyici unsur olduğu vurgulanmıştır/ifade edilmiştir. Alkol/ madde kullanımının birey üzerinde oluşturduğu boşluk hissinin maneviyat yoluyla giderilmesi tedavi sürecinin olumlu seyretmesine katkı sunmaktadır.

“Manevi değerlerde de şöyle bir şey; evet beyin hastalığını öğrendik ama hala içimizde bir boşluk hissediyoruz o boşluğu sadece Allah ile doldurabiliyoruz başka hiçbir şey ile dolduramıyoruz.” (K.13, 25 yaş, 1,5 yıl kullanım)

“Benim gözümde bu madde bağımlısı insanların yüzde sekseni özünde de kendi yapılarında çok iyi insanlar, çok özel insanlar, çok kaliteli insanlar. Bu maneviyatı bu boşluğu doldurmaları lazım.” (K. 15, 26yaş, 5 yıl kullanım)

Bağımlı bireylerin spor, dans, sosyal ve kültürel etkinliklerle meşgul olması maddeyi hatırlama ve bağımlılık tedavisine katkı sunma açısından önemli görülmektedir.

“Ne bileyim kültür gezileri, ahşap boyama, resim, bu tarz imkanlar olsa rahatlatır.” (K.7, 24yaş, 3 yıl kullanım)

“Yani ee şartlar çok güzel ama isterdim şu bahçede spor malzemeleri olsun. Mesela burası bizim kira altında.” (K.10, 25yaş, 12 yıl kullanım)

Bazı katılımcılar alkol/madde satışlarının daha sıkı önlemlerle piyasadan kaldırılması için düzenlemeler yapılması gerektiğini de belirtmişlerdir.

“Uyuşturucu kullanımı o kadar arttı ki Türkiye’de her yerde çok kolay bulabiliyorsun. Demek ki devlet bir şekilde bunlara göz yumuyor diye düşünüyorum. Ya bilmiyorum bu konuların biraz daha ele alınması gerekiyor. İnsanları delirtmeye mi çalışıyorlar anlamadım çünkü herkes içiyor onların biraz düzeltilmesini isterdim daha dikkate alınmasını isterdim.” (K.6, 20yaş, 5 yıl kullanım)

“Ya özellikle mesela piyasadan kaldırınsınlar bunu çok isterim canı gönülden isterim kesinlikle olmasın.” (K.12, 41yaş, 18 yıl kullanım)

Bağımlı kadınların tedavi sonrasında hayatlarını idame ettirmeleri, sosyal yaşama aktif katılmaları ve sorumluluk almaları için meslek edindirme kurslarının açılması ve istihdam imkânının sağlanması katılımcılar tarafından önerilen iyileştirme adımları/tedbirleri arasında yer almaktadır.

“Tedavi sonrasında tekrar tutunmamız şart. Şöyle bir iyileştirme olsa kadınlara sahip çıkılır. Kadınların ekonomik durumlarını iyileştirmek için onları işlere yönlendirmeli. Meslekleri yoksa okuma yazma bilmiyorlarsa bunu kesinlikle zorunlu hale getirmeli bilinçlenmeleri için.” (K.10, 25yaş, 12 yıl kullanım)

Bağımlı kadınların tedaviye daha aktif katılmaları, tedavinin olumlu sonuç vermesi ve mevcut sorunların çözümü için sıklıkla psikolojik destek verilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.

“Şöyle ki burda kendi adıma konuşayım herkesin bir psikolojik sorunları var bu çocukluktan, evlilikten travmalarımız var. Daha çok psikolog görüşmeleri olursa çok iyi olur. Çünkü hatırlamadığımız travmalarımız ortaya çıkıyor bunlarla baş etmeyi öğreniyoruz. Çünkü hepimizin yani bu maddeye de fark etmez alkole de herkesin başlangıç noktası travmalarımız.” (K.4, 38yaş, 8,5 yıl kullanım)

“Yani tedavi sürecinde yani şey olabilir psikolojik destek çok önemli yani yüzde on diyeyim ki ilaç yüzde doksan psikolojik tedavi gerekiyor. Bunların psikolojik olarak çok fazla desteklenmeleri gerektiğini düşünüyorum ilaçtan ziyade psikolog eşliğinde.” (K.12, 41yaş, 18 yıl kullanım)

Bağımlı kadınların deneyimleri çerçevesinde; bağımlılık tedavisinde kullanılan ilaçların işlevsiz olduğu, ilaç bağımlılığının geliştiği, ilaçların olumsuz etkiler bıraktıkları ileri sürülerek bağımlılık tedavisinde ilaçsız, rehabilitasyon ağırlıklı ve uzun süreli bir tedavi yaklaşımının benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

“Bence tamamen ilaç sistemini her yerden kaldırmak lazım. Ben ilk ÇAMATEM hayatıma on beş yaşında başladım Manisa’da, on beş yaşından beri eğer ben şimdiye kadar ben bu maddeyi bu kadar tedavilerle çiplerle ozan tedavileriyle bırakamadıysam benim gözümde ilacın hiçbir şekilde anlamı yok. Olsaydı ben bu derece bırakmayı isterken ben bırakmıştım.” (K.15, 26yaş, 5 yıl kullanım)

“Gene ilaçsız biçimde çünkü AMATEM’lerin bir çözüme ulaştığını zannetmiyorum daha fazla ilaç bağımlısı olunuyor.” (K.13, 25 yaş, 1,5 yıl kullanım)

Bağımlılıkla mücadelede ex-user (tedavi sürecini tamamlamış eski kullanıcı) bireylerin tedavi sürecine katılımı, bağımlı kadınların iyileşme sürecini destekleyen ve süreci olumlu yönde etkileyen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu katılım, bağımlı birey ile sağlık hizmeti sunucuları arasında arabuluculuk rolü üstlenilmesine, bireyin tedavi sürecini daha iyi kavrayarak ihtiyaçlarının belirlenmesinde, umut duygusunun güçlendirilmesine ve karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm ve rehberlik sunulmasında olanak tanımaktadır.

“Yani sonuçta çok fazla bağımlı var ve bu bağımlıların bulunabilmesi için iyileşebilmeleri için gerçekten bırakmış insanlara ihtiyacı var. Çünkü biz bu şekilde iyileşme sağlayabiliyoruz

kendimizi motive edip evet karşımdaki insan yaptıysa bende yapabilirim diyoruz. Çünkü bizi bizden başka anlayan olmuyor bu şekilde düşünen olmuyor.” (K.3, 23yaş, 7 yıl kullanım)

“Daha fazla aslında videolarımız ses kayıtlarımız olsun ee görüntülerimiz olsa yayılsa insanlara umut ışığı oluruz diye düşünüyoruz. Bir insan bile kurtarsak bizim için yeterli çünkü neler çektiğimizi o kadar iyi biliyoruz ki.” (K.13, 25 yaş, 1,5 yıl kullanım)

Bunun yanında katılımcılar tarafından cinsiyete özgü tedavi uygulamalarının yapılması önerilmiş; özellikle K3, tedavi gören ve bu süreci atlatan bir bağımlı kadının diğer bireylere bu durumun nasıl üstesinden gelinebileceğini aktarmasının tedavi sürecinde önemli olacağı vurgulanmıştır.

“Kadın bağımlı olduğum için erkeklere yapılan tedavi şekli benimle aynı olmamalı bence. Çünkü ben anneyim ve çocuğumun bana ihtiyacı çok daha fazla. Onun için buradayım zaten. Çocuğumu görebileceğim, maddi sorunlarımın halledildiği, kadının evinde gibi olmasının hissettirildiği bir tedavi uygulaması olmalı” (K.12, 41yaş, 18 yıl kullanım)

“Gelecekte bağımlılık tedavisi görecekt kadınlar ben hep bir umudun olduğunu söylemek istiyorum. Ben kendimden bahsedeyim ben hiç umudun olmadığını ömür boyu o hayatı yaşayacağımı düşünüyordum.” (K.3, 23yaş, 7 yıl kullanım)

Tartışma ve Sonuç

Madde bağımlısı kadınların tedavi süreçleri, erkeklerden farklı özellikler ve ihtiyaçlar içerebilmektedir. Bu süreçler, biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin yanı sıra cinsiyet temelli farklılıklara da dayanmaktadır. Bu farklılıklar tedavi yöntemlerinin ve bütüncül müdahale planlarının oluşturulmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, kadın bağımlıların tedaviye başlamasında etkili olan faktörleri, tedavi süreçlerindeki deneyimlerini, motivasyon kaynaklarını, karşılaşmaları zorlukları, tedavi sürecindeki dinamikleri ve tedavi sonrası yaşanan değişimleri ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Ülkemizde bağımlı kadınların tedaviye başvurma konusunda çekinceleri olduğu ve çeşitli sebeplerden dolayı tedaviye başvuru süreçlerinin geciktirildiği gözlemlenmektedir. Bu sebeplerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Çalışmamız, bu konuların yanı sıra, bağımlı kadınlara sunulan tedavi hizmetlerinin kalitesini ve etkinliğini de değerlendirmektedir.

Bağımlı kadınların tedavi olmaya karar vermelerindeki en etkili faktörler arasında aile, partner ve yakın çevrenin teşviklerinin yer aldığı görülmektedir. Bu bulgu, literatürde bağımlılık tedavisinde sosyal desteğin, aile ve yakın çevrenin katılımının önemine işaret eden çalışmaları desteklemektedir (Acar ve ark., 2022; Johnson ve Leff, 1999; Copello ve ark., 2005; Trulsson ve Hedin, 2004; Kızılkurt ve Gıynaş, 2020). Aile ve yakın çevreyle kurulan olumlu ilişkiler tedavi başarısını artırabilirken, olumsuz ilişkiler tedavi sürecini olumsuz etkileyebilir (Ravndal ve Vaglum, 1994). Buna ek olarak bağımlı bireylerin yanlarında onları destekleyen kişilerin olması, yalnızlık-dışlanma hislerinin yoğunluğunu ve damgalanma yaşamalarını da azaltmaktadır (Acar ve ark., 2022, s. 459). Soyez ve arkadaşlarının (2006) yaptığı çalışmada, sosyal destek ağlarının (aile, akran desteği gibi) tedaviye katılımı ve tedaviye devam etme oranlarını artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların bağımlılık tedavi sürecindeki başarısı, partnerlerinin uyuşturucu kullanım durumuna bağlı olarak değişmektedir. Uyuşturucu kullanmayan partnerlere sahip olan kadınlar, tedavide daha uzun süre kalmakta ve tedavi sürecinden daha fazla fayda sağlamaktadır (Tuten ve Jones, 2003). Bağımlı kadınların aile ilişkilerinde yaşanan sorunlar, kayıplar, fiziksel ve duygusal zorluklar da, onları tedaviye yönelten önemli etkenler arasında yer almaktadır. Moll ve arkadaşlarının

(2021) çalışmasında, sevdiklerinin ölümü, partnerden ayrılma ya da şiddet, madde temini için aile içinde hırsızlık gibi sosyal ve ailevi kayıplar, kadınları tedavi arayışına yönlendiren ana etkenler olarak bildirilmiştir.

Çalışmada kadın bağımlıların tedaviye yönelmesinde etkili olan motivasyon kaynakları araştırılmıştır. Bağımlı kadınlar için tedavi sürecinde en büyük motivasyon kaynağının ailelerinin varlığı ve desteği olduğu tespit edilmiştir. Özellikle evli ve çocuk sahibi olan bağımlı kadınların en büyük motivasyon kaynağının çocukları ve anneleri olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim bazı araştırmalarda çoğu madde bağımlısı anne, madde bağımlılığının çocukları üzerindeki etkisinin farkındalığı ile veya tedavi programını başarılı bir şekilde tamamlamazlarsa çocuklarının evden alınacağı korkusuyla tedaviye girdiği belirlenmiştir (Tracy, 1994; Wilke, 1994). Farklı bir çalışmada ise çocuklarıyla birlikte tedavi edilen kadınlar, daha yüksek oranda ayık kalmış, iş bulmuş ve çocuklarının velayetini elde etmişlerdir (Stevens ve Patton, 1998). Çocuklarına iyi bir rol model olmak, babalık/annelik görevlerini aksatmamak ve çocuklarının “bağımlı çocuğu” olarak etiketlenmelerini önlemek gibi gerekçeler; bireylerin tedavi olmaya karar vermedeki diğer motivasyon araçlarıdır (Acar ve ark., 2022). Ancak bazı durumlarda çocukların varlığı, tedavi motivasyonunu olumsuz yönde de etkileyebilir. Özellikle çocukları terk etmek zorunda kalma ya da çocukların koruyucu aileye verilmesi gibi durumlar, tedavi motivasyonunu azaltabilir (Wilke ve ark., 2005). Öte yandan Riehmman ve arkadaşlarının (2000) çalışmasında, kadınların tedaviye başlama motivasyonları üzerinde, eşlerinin daha önce tedavi deneyimi yaşamış olması ve tedavi sürecine destek olmaları pozitif bir etki yapmaktadır. Ayrıca ilişki kalitesi, kadınların tedavi sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Eşler arasındaki ilişki kalitesinin düşük olduğu durumlarda, kadınların tedaviyi tamamlama oranları daha düşük olmaktadır. Bu durum, kadınların daha fazla uyuşturucu kullanımı ile ilişkilendirilmektedir (McCollum et al., 2005). Bağımlı kadınların tedavi sürecinde kendilerine benzer deneyimleri yaşamış kişilerden (ex-user) destek almasının, motivasyonlarını artırdığı ve tedavi sürecini olumlu yönde etkilediği de çalışmamızda saptanmıştır. Bu bulgu diğer çalışmalarla da örtüşmektedir. Hunter-Reel ve arkadaşları (2010), özellikle eski kullanıcıların tedavi sürecindeki tecrübelerini paylaşmalarının, kadınların kendilerini daha iyi anlamalarını ve tedaviye olan inançlarını artırmakta olduğu vurgulamıştır (Hunter-Reel, ve ark., 2010). Farklı çalışmalarda; kadın odaklı grup terapilerde, eski kullanıcıların deneyimlerinden faydalanan kadınlarda daha uzun vadeli iyileşme sonuçlarının ortaya çıktığı (Greenfield ve ark., 2007), zorlukların üstesinden gelinmesinde yardımcı olduğu (Rosdiana ve ark., 2016), kadınların tedavi sürecine daha fazla katılım göstermelerinde, başarı oranlarının artmasına yardımcı olduğu (Cummings ve ark., 2010) ve eski kullanıcıların desteğinin bağımlı kadınların özgüvenlerini artırdığı bulunmuştur. Çalışmada bağımlı kadınların tedaviye yönelik motivasyonunu artıran düşünceler arasında, alkol veya madde kullanımını kendilerine yakıştıramamaları, sağlıklı bir yaşam arzusu ve aile ve sosyal hayata yeniden katılma isteği bulunmaktadır. Rhodes ve arkadaşları (2018) çalışmasında benzer şekilde tedaviye giren kadınların, genellikle kimliklerinde veya kendilerini algılamalarında değişim yaşadıkları, özellikle ‘dibe vurma’ deneyimleri, fiziksel ve zihinsel sağlık sorunları ile başa çıkma ihtiyacı bu kararı etkileyen önemli faktörlerdendir. Tedavi sürecinde bağımlı kadınların karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri, çevrelerinden ve ailelerinden gelen güvensizlik, bilgi eksikliği ve önyargılar olduğu görülmektedir. Ayrıca toplumun kadın bağımlılara yönelik önyargıları ve bilgi eksikliği de tedavi sürecini zorlaştıran diğer bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Ailelerin, kadınların bağımlılık tedavisine yönelik negatif tutumları ve destek eksikliği, tedavi sürecinin başarısını olumsuz etkilediği farklı çalışmalarla da desteklenmektedir (Kane-Cavaiola ve Rullo-Cooney, 1991). Bu durum, tedaviye

giriş sürecinde ve tedavi süresince önemli engeller oluşturur. Benzer şekilde farklı bir çalışmada belirtildiği üzere, kadınların bağımlılıkla mücadele ederken toplumun ve ailelerinin beklentileriyle çatışmaları, tedavi sürecinde ciddi zorluklar yaratmaktadır (Huhn ve Dunn, 2020). Öte yandan ailelerin bağımlılık ve tedavi süreçleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, aile içi iletişimde problemler yaratmakta bu da bağımlı kadınların tedavi sürecinin başarısız olmasına, moral ve motivasyonun olumsuz şekilde etkilenmesine neden olabilmektedir (Chou ve ark., 2019; Butler ve Bauld, 2005). Dolayısıyla bağımlılık tedavisindeki stigma, bilinçsizlik ve önyargılar, bağımlı kadın bireylerin tedavi sürecini olumsuz etkilemektedir (Hien ve ark., 2020; Corrigan ve ark., 2009). Bu bulgu, toplumun ve ailelerin bağımlılık konusunda eğitilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ailelerin tedaviye karşı olumsuz tutumlarının yanı sıra tedavi sürecine yönelik yüksek sosyal maliyetler de tedavi sürecinin zorlukları olarak belirtilmektedir (Heads ve ark., 2015). Nitekim mevcut çalışmada katılımcıların sıklıkla ücretiz rehabilitasyon vurgusu da bunu destekleyici niteliktedir.

Çalışmada bağımlı kadınların tedavi sürecinde profesyonel destek alma deneyimlerinin bağımlılık tedavisinde çalışan profesyonellerin empati ve anlayış seviyeleri ile doğrudan ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir sonuç farklı bir çalışmada vurgulanmıştır. Nitekim Ritter ve arkadaşlarının (2002) yaptığı çalışmada, bağımlı kadınların terapistleriyle kurdukları ilişkide empati, koşulsuz olumlu bakış ve güven gibi terapist faktörlerinin tedavi sonuçlarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Diğer bir çalışmada ise danışan-danışman uyumunun artmasının madde bağımlıları için tedavi sonuçlarını olumlu yönde etkilediği bildirilmektedir (Nurco ve ark., 1988). Bağımlı kadınların danışman ile kurduğu kaliteli ilişki, madde kullanım düzeyi, kullanım biçimi ve diğer ayrıntılar hakkında geri bildirim verilmesini de kolaylaştırmakta ve tedavi sürecinin daha şeffaf yürütülmesine katkı sağlamaktadır (Mccollum ve ark., 2005). Bu bakımdan bağımlı bireyin terapistte duyduğu güven ve terapistin profesyonel yetkinliği, tedavi sürecindeki başarıyı arttırabilmektedir. Çalışmada bağımlılıkla mücadele derneklerinde görev yapan profesyonellerle kurulan olumlu ilişkilerin tutum, iletişim, manevi farkındalık, güven ve beklentisiz ilgi aracılığıyla tedavi sürecini olumlu etkilediği saptanmıştır. Farklı bir çalışmada, manevi değerlerin ve bağımlıya duyulan güvenin tedavi sürecinde önemli bir yeri olduğu vurgulanmış; bağımlılık tedavi sürecinde manevi değerlere dikkat edilmesinin ve bağımlıya karşılıksız ilgi gösterilmesinin tedavi sürecini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Kelly ve ark., 2006). Öte yandan bağımlı kadın katılımcıların tedavi deneyimlerine bakıldığında 14 kadından 13'ünün kamuya ait sağlık kurumlarında görevli tedavi ekipleriyle olumsuz ilişkiler yaşadığı belirlenmiştir. Katılımcılar bu ekiplerin bağımlılığı anlamadığını, diğer birçok sorunu göz ardı ettiğini ve motivasyon sağlamada yetersiz kaldığını belirtmiştir. Benzer şekilde Akbaş ve Mutlu'nun (2016) çalışmasında, devlet kurumlarından biri olan AMATEM'lerin madde bağımlılığı tedavisinde kısmen yetersiz kaldığı, ilacli temelli tedavi yöntemlerinin yeni bir bağımlılık riskini beraberinde getirdiği ve sosyal bağlamda bireyleri bağımlılığı bırakma konusunda yeterince motive edemediği vurgulanmıştır. Bu sebeple bağımlı kadınların bağımlılıkla mücadele derneklerine yöneldiği gözlenmiştir. Bu durum, bağımlılık tedavisinde çalışan profesyonellerin eğitim düzeylerinin ve empati becerilerinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Najavits, 2002).

Çalışmada bağımlı kadınların tedavi süreci sonrasında fiziksel, duygusal ve sosyal yaşamlarında belirgin olumlu değişiklikler yaşadıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde Hser ve arkadaşlarının (2005) çalışmasında da düzenli tedavi ve rehabilitasyon programları sonrasında genel sağlık düzeyinin yükseldiği ve yaşam kalitesinin

arttığı belirlenmiştir. Tedaviye başlanmasıyla birlikte, alkol ve madde kullanımından kaynaklanan fiziksel yaralanmaların iyileştiği, tedavi sürecinde yaşanan halüsinasyonlar ve psikoz gibi ruhsal bozuklukların düzeldiği saptanmıştır. Bu bulguyla örtüşen başka bir araştırmanın (Tripp ve ark., 2013) sonucuna göre, bağımlılık tedavisi sonrasında genel fiziksel sağlıkta belirgin iyileşmeler gözlemlenmekte ve alkol/madde kullanımından kaynaklanan bedensel yaralar kapanmakta, akut sorunlar azalmakta ve depresif hisler ciddi şekilde azalmaktadır. Dolayısıyla tedavi sürecinde düzenli tıbbi bakım ve rehabilitasyon, hem fiziksel hem psikolojik iyileşme sürecine katkı sağlamaktadır (Braden ve ark., 2012).

Çalışma bulgularına göre bağımlı kadınlar, tedavi sonrasında sosyal ve duygusal yaşamlarında da olumlu değişiklikler yaşamışlardır. Zaman yönetimi ve uyku düzeni gibi sorunların düzeldiği ve eski yaşam düzenlerini yeniden sağlayarak hayattan keyif almaya başladıkları görülmektedir. Başka bir çalışmada da benzer şekilde bağımlılık tedavisi sonrasında bireylerin duygusal durumlarında ve motivasyonlarında iyileşmeler yaşandığı, bireylerin kendilerine olan güvenlerinin arttığı ve duygusal olarak daha dengeli bir hale geldikleri sonucuna ulaşılmıştır (Caputo, 2018). Ayrıca tedavi süreci sonrasında sosyal ilişkilerde ve aile bağlarında iyileşmeler gerçekleşmekte (Hser ve ark., 2005), iş bulma oranlarında artış ve ekonomik durumda genel bir iyileşme görülmektedir (Satre ve ark., 2012). Tedavi sonrası kazanılan bu olumlu değişiklikler, bağımlı kadınların hayatlarını yeniden inşa etmelerine ve daha sağlıklı bir yaşam sürdürmelerine olanak tanımaktadır (Laudet, 2011). Bağımlı kadınların tedavi sürecinin iyileştirilmesi ve alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi amacıyla, bağımlılıkla mücadele derneklerine benzer işleyişe sahip ücretsiz rehabilitasyon merkezlerinin artırılması, ailelerin bağımlılık konusunda bilinçlendirilmesi ve toplumun genelinde bilinçlendirme faaliyetleri yapılması gerektiği belirtilmiştir. Birçok çalışma (Gürsu, 2017; Ulutaş, 2021; Kızmaz ve Çevik, 2016), maneviyat temelli eğitim programları sunan sivil toplum kuruluşlarının madde bağımlılığı ile mücadelede toplumsal bilinçlenme ve destek mekanizmaları geliştirme açısından etkin rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak Barnett ve arkadaşlarına (2020) göre bağımlılık tedavisi derneklerinin kaynak yetersizliği, sağlanan hizmetlerin kalitesini ve sürekliliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca bazı derneklerin tedaviyi yatılı bir şekilde veya sosyal izolasyon ile yürütmesi tedavi süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Johnson ve ark., 2015).

Mevcut çalışmada en önemli bulgular arasında bağımlı kadınların cinsiyete duyarlı bir tedavi sürecinin uygulanmasının önemine ve gerekliliğine dikkat çekmesidir. Kanada ve ABD'deki bazı merkezlerde, kadınlara özgü tedavi ihtiyaçlarına yanıt veren programlar geliştirilmiştir. Bu programlar, kadınların yoksulluk, annelik sorumlulukları, travma ve aile içi şiddet gibi deneyimlerine odaklanmaktadır (Greaves ve Poole, 2008). Nitekim Fendrich ve ark. (2006) araştırmasında, kadınların bağımlılık tedavisinde cinsiyete özgü hizmetlere erişimin tedavi süreçlerini olumlu etkilediği vurgulanmıştır. Bu hizmetler arasında depresyon, çocuk bakımı ve aile sorumlulukları gibi kadınlara özgü sorunlarla başa çıkma stratejilerinin yer alması gerektiği belirtilmiştir. Messina ve ark. (2010), cinsiyete özgü tedavi programlarına katılan kadınların psikolojik iyilik hallerinde ve uyuşturucu kullanımında önemli değişiklikler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada alkol ve madde kullanımının bireyde yarattığı boşluk hissinin manevi değerlerle doldurulmasının tedaviye olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir. Nitekim, din ve maneviyat, hayatı anlamlandırarak psikolojik sağlığı iyileştirmekte, tedaviye olan motivasyonu yükseltmekte ve ayıklık dönemini uzatmaktadır (İşbilen, 2022; Zemore ve Kaskutas, 2004). Çalışmada bağımlı kadınların tedavi sonrası hayatlarını idame ettirmeleri ve sosyal yaşama katılmaları için meslek edindirme kurslarının açılması ve

istihdam imkânlarının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu bulguyla uyumlu olarak farklı bir çalışmaya göre, bu tür programlar, katılımcıların çalışma koşullarına alışmalarını sağlamakta, doğrudan istihdama yönlendirmekte ve bağımlı kadınların uzun vadeli mesleki entegrasyonunu desteklemektedir (Magura ve ark., 2004). Diğer taraftan katılımcılar hayatın bütünsel açıdan düzenlenmesi sürecinde psikolojik desteğin kritik önem taşıdığını ve uzun süreli, ilaçsız rehabilitasyon programlarının tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Tedavi sonrasında psikolojik destek, bağımlı kadınların yaşamlarını düzenlemeleri, kendilerine olan güvenlerinin artması, duygusal desteği dengelemesi ve topluma yeniden entegrasyonları için kritik bir rol oynaması açısından kritik olduğu belirtilmiştir (Sword ve ark., 2009). Öte yandan ilaçsız tedavi yöntemleri, bireylerin bağımlılıktan kurtulma sürecinde daha kalıcı sonuçlar elde etmelerine yardımcı olabilmektedir (Keskin, ve ark., 2024).

Genel olarak bu çalışma, kadın bağımlıların tedavi süreçlerine katılımını etkileyen faktörleri, motivasyon kaynaklarını ve karşılaştıkları temel zorlukları ele almıştır. Araştırmanın başında ortaya konulan problem sorularına göre şu sonuçlara ulaşılmıştır: Kadın bağımlıların tedaviye başlama süreçlerinde aile ve yakın çevrenin desteği belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Özellikle annelik rolü ve çocuklarının geleceği ile ilgili duyulan kaygılar, tedaviye yönelimde etkili olurken, bağımlılığın fiziksel ve psikolojik etkilerinden kurtulma arzusu da önemli bir motivasyon kaynağıdır. Tedavi sürecine katılan kadınlar, rehabilitasyon ve psikolojik destek sayesinde bağımlılığın olumsuz etkilerini azaltarak sosyal hayata daha sağlıklı katılabilmektedir. Bununla birlikte, kadın bağımlıların tedavi süreçlerinde karşılaştıkları temel zorluklar arasında toplumsal önyargılar, aile desteğinin eksikliği ve mevcut tedavi hizmetlerinin kadınlara özgü ihtiyaçlara yeterince yanıt verememesi bulunmaktadır. Damgalanma korkusu, tedaviye başvuru süreçlerini geciktirirken, yatılı tedavi merkezlerinde çocuk bakım hizmetlerinin eksikliği ve rehabilitasyon merkezlerindeki kaynak yetersizliği, süreci daha da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bulguları, özellikle psikolojik, sosyal ve kültürel düzeyde çok boyutlu değerlendirme gerektirmektedir. Engel'in (1977) geliştirdiği biyopsikososyal model, bağımlılığın sadece fizyolojik bir bozukluk değil; bireyin ruhsal durumu, aile yapısı, toplumsal çevresi ve yaşadığı damgalanma ile şekillenen karmaşık bir süreç olduğunu vurgular. Çalışmadaki bulgular (örneğin katılımcıların sağlık problemleri, sosyal destek eksikliği, utanç duyguları ve içselleştirilmiş başarısızlık algıları) bu modelin üç boyutunu bir arada yansıtmaktadır. Aynı zamanda, Erving Goffman'ın (1963) damgalanma kuramı da çalışmanın önemli bir teorik dayanağını oluşturmaktadır. Katılımcıların sosyal olarak dışlanma korkusu, kendilerini gizleme eğilimleri ve toplumun yargılayıcı bakışına karşı geliştirdikleri savunma mekanizmaları, Goffman'ın "bozulmuş kimlik" ve "spoiled identity" kavramlarıyla örtüşmektedir. Bu iki kuram aracılığıyla, bağımlı kadınların yaşadığı sürecin bireysel deneyimlerin ötesinde, toplumsal bağlamda da şekillenen çok katmanlı bir sorun olduğu ortaya konmaktadır. Sonuç olarak, kadın bağımlıların tedavi süreçlerinde aile desteği, cinsiyete özgü hizmetler, profesyonel destek, manevi değerler ve sosyal entegrasyon programları büyük önem taşımaktadır. Tedaviye başlama motivasyonu, tedavi sürecinde karşılaşılan zorluklar ve tedavi sonrası yaşanan olumlu değişiklikler, bütüncül ve empatik yaklaşımlar gerektirmektedir. Bu nedenle, bağımlı kadınların tedavi süreçlerinin daha başarılı olabilmesi amacıyla cinsiyete duyarlı tedavi programlarının yaygınlaştırılması, ailelerin ve toplumun bağımlılık konusunda bilinçlendirilmesi, ücretsiz ve uzun süreli rehabilitasyon merkezlerinin sayısının artırılması ve meslek edindirme kursları gibi sosyal entegrasyon programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bu yaklaşımlar, bağımlı kadınların tedavi süreçlerini iyileştirerek, toplumda daha sağlıklı ve üretken bireyler olarak yer almalarına katkı sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

ANALYSIS / RESEARCH

Being a Female Addict: Treatment Process, Challenges and Recommendations

Musa Gürel*

Ayşegül Daşgın**

İlker Aktürk***

Ömer Miraç Yaman****

Introduction

This qualitative study aims to explore in depth the treatment processes of women with substance and alcohol addiction, focusing on the factors that influence their decisions to seek treatment, their motivations throughout the process, the challenges they encounter and the psychosocial transformations they experience after the treatment. Although substance use has historically been perceived as predominantly a male issue, recent research shows a narrowing gender gap in substance and alcohol use. Nevertheless, women remain underrepresented in treatment services, often due to societal stigma, lack of access, childcare responsibilities and internalized shame. These realities necessitate gender-sensitive treatment models that reflect women's unique social roles and vulnerabilities. The present study addresses this gap by offering a phenomenological exploration of women's lived experiences with addiction and recovery.

The study employed a qualitative phenomenological design to capture the lived experiences of women undergoing addiction treatment. The sample consisted of 16 female participants residing in Istanbul and selected through snowball sampling. Participants had diverse profiles in terms of substance use history, treatment attempts and current sobriety periods. Data were collected via semi-structured in-depth interviews, which lasted approximately 20–25 minutes each, and analyzed thematically using MAXQDA 2020 Analytics Pro. Six primary themes were identified: (1) decision-making regarding treatment, (2)

* Asst. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Sandıklı School of Applied Sciences, Afyon, Türkiye, musa.gurel@hotmail.com, 0000-0003-4132-17000

** Social Worker, Istanbul University, Cerrahpaşa Faculty of Health Sciences, İstanbul, Türkiye, ayseguldasgin.tr@gmail.com, 0009-0006-4140-3756

*** Social Worker, Istanbul University, Cerrahpaşa Faculty of Health Sciences, İstanbul, Türkiye, illkerakturk@gmail.com, 0000-0001-9626-3275

**** Prof. Dr., Istanbul University- Cerrahpaşa Faculty of Health Sciences, İstanbul, Türkiye, omermirac@gmail.com, 0000-0001-9989-8575

sources of motivation during treatment, (3) challenges in the treatment process, (4) relationships with the treatment team, (5) changes after treatment and (6) regulations and improvements in addiction treatment. Results show that the decision to get treatment was strongly influenced by family members, especially children and parents. Emotional or physical health deterioration, fear of losing custody of children and witnessing harm to loved ones were also critical motivators. Women often described a turning point, such as a health crisis or a family confrontation, as the impetus to seek help. Importantly, voluntary engagement with treatment, rather than coercion, was associated with more positive attitudes toward recovery. Peer influence, particularly from former users (ex-users), was found to be another significant source of motivation, providing hope, empathy and a sense of belonging during the process.

Throughout the treatment journey, participants faced numerous barriers. Stigma - both social and internalized - emerged as a central theme. Many women feared judgment not only from society but also from healthcare professionals, leading to hesitancy in seeking institutional care. Several participants reported that even after entering treatment, they continued to experience distrust from family members, who often misinterpreted minor missteps as signs of relapse. These experiences exacerbated feelings of isolation, guilt and hopelessness. Additionally, treatment centers were often not equipped to accommodate the emotional complexities of female patients, particularly those related to motherhood, trauma or histories of abuse.

One of the most significant findings of the study relates to the difference in treatment quality between public health institutions and NGO-based rehabilitation centers. While public facilities were often viewed as impersonal, bureaucratic and overly reliant on pharmacological interventions, NGO centers were praised for their empathetic, human-centered and holistic approaches. Participants described NGO staff as attentive, supportive, and emotionally invested, fostering a therapeutic environment where trust could be rebuilt. These findings support the argument for expanding community-based, trauma-informed and gender-sensitive treatment options.

Post-treatment outcomes were generally positive. Participants reported significant physical improvements such as healing from visible wounds, better sleep and restored energy as well as emotional gains, including increased self-esteem, improved emotional regulation and enhanced relationships with family members. Many women described regaining control over their lives, re-establishing social connections and feeling hope for the future. Several participants emphasized spirituality as a key component of their recovery, citing a renewed sense of inner peace and purpose.

Based on their experiences, participants offered several recommendations for improving addiction treatment services. These include the establishment of more free and long-term rehabilitation centers modeled after NGOs, increased access to psychological counselling, reduction of overreliance on medication-based treatments, family education programs to foster understanding and trust and the integration of ex-users as peer mentors. Participants also stressed the importance of post-treatment vocational training and employment opportunities to facilitate social reintegration. Additionally, they highlighted the need for public education campaigns to challenge stigma and raise awareness about addiction as a medical and social issue rather than a moral failing.

In conclusion, the study underscores the necessity of developing gender-responsive addiction treatment services that consider the biological, psychological and sociocultural dimensions of female addiction. It reveals that beyond standard interventions, women require safe, empathetic and empowering environments to heal. Addressing structural barriers, reducing stigma and incorporating community-based support systems are essential steps toward fostering sustainable recovery for women. The findings contribute to the broader discourse on addiction by centering the voices and experiences of women, advocating for intersectional and inclusive approaches that prioritize dignity, agency and long-term well-being.

Kaynakça/References

- Acar, B., Çakır, G., Karaköse Ş. ve Yaman, Ö., (2022). Alkol ve madde bağımlısı bireylerin tedavi süreçlerinde ve motivasyonlarında sosyal destek sistemlerinin etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 23(4), 452-463. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bagimli/issue/65789/1061425>
- Ahmadpanah, M., Ghaleihani, A., Jahangard, L., Mosavi, S. ve Haghighi, M. (2014). The process of substance abuse onset in women: A cross-sectional study in Hamadan, Western Iran. *Avicenna Journal of Neuro Psycho Physiology*, 1(1), 1-6. <http://ajnp.umsa.ac.ir/article-1-25-en.html>
- Akbaş, G. E. ve Mutlu, E. (2016). Madde bağımlılığı tedavisi gören kişilerin bağımlılık ve tedavi deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 27(1), 101-122. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/514828>
- Alam-Mehrjerdi, Z., Daneshmand, R., Samiei, M., Samadi, R., Abdollahi, M. ve Dolan, K. (2016). Women-only drug treatment services and needs in Iran: The first review of current literature. *DARU Journal of Pharmaceutical Sciences*, 24(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s40199-016-0141-1>
- Aldemir, E. (2020). Clinical features, comorbid mental disorders and treatment outcomes in female patients with alcohol and drug use disorder admitted to an outpatient treatment unit: A retrospective study. *Turkish Journal Clinical Psychiatry*, 23(3), 256-265. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.20438>
- Arfken, C. L., Klein, C., di Menza, S. ve Schuster, C. R. (2001). Gender differences in problem severity at assessment and treatment retention. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 20(1), 53-57. [https://doi.org/10.1016/S0740-5472\(00\)00155-0](https://doi.org/10.1016/S0740-5472(00)00155-0)
- Atlam, D., Çınaroğlu Asar, A., Şaşman Kaylı, D., ve Kırılı, U. (2024). Kadınlarda alkol ve madde bağımlılığında toplumsal ve kendini damgalama. *Bağımlılık Dergisi*, 25(3), 1-11. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1378697>
- Atlam, D., Demirtaş, G. N., Şaşman Kaylı, D. ve Kırılı, U. (2023). Kadınlarda bağımlılık ve kadına özgü tedaviler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 263-281. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3154386>
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi (EMCDDA). (2018). *Avrupa uyuşturucu raporu 2018: Eğilimler ve gelişmeler*. Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu.
- Barnett, A., O'Brien, K., Hall, W. ve Carter, A. (2020). Support for the psychosocial, disease and brain disease models of addiction: A survey of treatment providers' attitudes in Australia, the UK, and U.S. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 115, 108033. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2020.108033>
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Nitel araştırma yöntemleri* (3.Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Braden, C. A., Cuthbert, J. P., Brenner, L., Hawley, L., Morey, C., Newman, J., ve Harrison-Felix, C. (2012). Health and wellness characteristics of persons with traumatic brain injury. *Brain Injury*, 26(11), 1315-1327. <https://doi.org/10.3109/02699052.2012.706351>
- Butler, R. ve Bauld, L. (2005). The parents' experience: Coping with drug use in the family. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 12(1), 35-45. <https://doi.org/10.1080/0968763042000275308>

- Caputo, A. (2018). The experience of therapeutic community: Emotional and motivational dynamics of people with drug addiction following rehabilitation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17, 151-165. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-0008-4>
- Carr, E. R. ve Szymanski, D. M. (2011). Sexual objectification and substance abuse in young adult women. *The Counseling Psychologist*, 39(1), 39-66. <https://doi.org/10.1177/0011000010378449>
- Chou, J. L., Cooper-Sadlo, S., Diamond, R. M., Muruthi, B. A. ve Beeler-Stinn, S. (2019). An exploration of mothers' successful completion of family-centered residential substance use treatment. *Family Process*, 59(3), 1113-1127. <https://doi.org/10.1111/famp.12501>
- Cockcroft, J. D., Adams, S. M., Bonnet, K., Matlock, D., McMillan, J. ve Schlundt, D. (2019). A scarlet letter": Stigma and other factors affecting trust in the health care system for women seeking substance abuse treatment in a community setting. *Substance Abuse*, 40(2), 170-177. <https://doi.org/10.1080/08897077.2018.1544184>
- Collinson, B. ve Hall, L. (2021). The role of social mechanisms of change in women's addiction recovery trajectories. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 28(5), 426-436. <https://doi.org/10.1080/09687637.2021.1929077>
- Copello, A., Templeton, L., Orford, J. ve Velleman, R. (2005). The 5-Step Method: Evidence of gains for affected family members. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 12(sup1), 11-22. <https://doi.org/10.1080/09687630512331323581>
- Corrigan, P. W., Watson, A. C. ve Barr, L. (2009). The self-stigma of mental illness: Implications for self-esteem and self-efficacy. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28(8), 875-884. <https://doi.org/10.1521/jscp.2009.28.8.875>
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni*. Eğiten Kitap.
- Cummings, A., Gallop, R. ve Greenfield, S. (2010). Self-efficacy and substance use outcomes for women in single-gender versus mixed-gender group treatment. *Journal of Groups in Addiction ve Recovery*, 5(1), 4-16. <https://doi.org/10.1080/15560350903543915>
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129-136. <https://doi.org/10.1126/science.847460>
- Fendrich, M., Hubbell, A. ve Lurigio, A. J. (2006). Providers' perceptions of gender-specific drug treatment. *Journal of Drug Issues*, 36(3), 667-686. <https://doi.org/10.1177/002204260603600>
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Goldberg, Z. E., Chin, N. P., Alio, A., Williams, G. ve Morse, D. S. (2019). A qualitative analysis of family dynamics and motivation in sessions with 15 women in drug treatment court. *Substance Abuse*, 13. <https://doi.org/10.1177/117822181881884>
- Grant, B. F., Chou, S. P., Saha, T. D., Pickering, R. P., Kerridge, B. T., Ruan, W. J. ve Hasin, D. S. (2017). Prevalence of 12-month alcohol use, high-risk drinking, and DSM-IV alcohol use disorder in the United States, 2001-2002 to 2012-2013. *JAMA Psychiatry*, 74(9), 911-923. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2017.2161>
- Greaves, L. ve Poole, N. (2008). Bringing sex and gender into women's substance use treatment programs. *Substance Use ve Misuse*, 43, 1271-1273. <https://doi.org/10.1080/10826080802215148>
- Greenfield, S. F., Back, S. E., Lawson, K., ve Brady, K. T. (2010). Substance abuse in women. *Psychiatric Clinics*, 33(2), 339-355. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2010.01.004>
- Greenfield, S. F., Brooks, A. J., Gordon, S. M., Green, C. A., Kropp, F., McHugh, R. K., ve Miele, G. M. (2007). Substance abuse treatment entry, retention, and outcome in women: A review of the literature. *Drug and Alcohol Dependence*, 86(1), 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2006.05.012>
- Greenfield, S., Trucco, E., McHugh, R., Lincoln, M. ve Gallop, R. (2007). The women's recovery group study: A stage I trial of women-focused group therapy for substance use disorders versus mixed-gender group drug counseling. *Drug and Alcohol Dependence*, 90(1), 39-47. <https://doi.org/10.1016/J.DRUGALCDEP.2007.02.009>
- Grella, C. E., Hser, Y. I. ve Huang, Y. C. (2006). Mothers in substance abuse treatment: Differences in characteristics based on involvement with child welfare services. *Child Abuse ve Neglect*, 30(1), 55-73. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.07.005>

- Grosso, J. A., Epstein, E. E., McCrady, B. S., Gaba, A., Cook, S., Backer-Fulghum, L. M. ve Graff, F. S. (2013). Women's motivators for seeking treatment for alcohol use disorders. *Addictive Behaviors*, 38(6), 2236-2245. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.02.004>
- Gürsü, O. (2017). Madde bağımlılığı ve din: Higeed örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(1), 37- 54. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.1.0006>
- Habib, S. (2018). Drug addiction among women: A growing problem. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 5(3), 637-640. <https://www.mmmcollegeara.org/pdf/sadia%20habib.pdf>
- Heads, A., Suchting, R., Green, C., Schmitz, J., Rathnayaka, N. ve Lane, S. (2015). Family/social problems as a greater barrier to treatment entry for women than men. *Drug and Alcohol Dependence*, 146, 139. <https://doi.org/10.1016/J.DRUGALCDEP.2014.09.295>
- Hien, D., Kropp, F., Wells, E. A., Campbell, A., Hatch-Maillette, M., Hodgkins, C. ve Nunes, E. V. (2020). The "Women and Trauma" study and its national impact on advancing trauma specific approaches in community substance use treatment and research. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 112, 12-17. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2020.02.003>
- Hser, Y., Evans, E. ve Huang, Y. (2005). Treatment outcomes among women and men methamphetamine abusers in California. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 28(1), 77-85. <https://doi.org/10.1016/J.JSAT.2004.10.009>
- Huhn, A. ve Dunn, K. (2020). Challenges for women entering treatment for opioid use disorder. *Current Psychiatry Reports*, 22(12), Article No:76. <https://doi.org/10.1007/s11920-020-01201-z>
- Hunter-Reel, D., McCrady, B. S., Hildebrandt, T., & Epstein, E. E. (2010). Indirect effect of social support for drinking on drinking outcomes: The role of motivation. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 71(6), 930-937. <https://doi.org/10.15288/jsad.2010.71.930>
- İşbilen, N. (2022). Maneviyat temelli bağımlılık danışmanlığı: Alkol ve madde bağımlılığının rehabilitasyon sürecinde bir model önerisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Joe, G. W., Simpson, D. D. ve Broome, K. M. (1999). Retention and patient engagement models for different treatment modalities in DATOS. *Drug and Alcohol Dependence*, 57(2), 113-125. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(99\)00088-5](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(99)00088-5)
- Johnson, B., Pagano, M., Lee, M. ve Post, S. (2015). Alone on the inside: The impact of social isolation and helping others on AOD use and criminal activity. *Youth ve Society*, 50(4), 529 - 550. <https://doi.org/10.1177/0044118X15617400>
- Johnson, J. L. ve Leff, M. (1999). Children of substance abusers: Overview of research findings. *Pediatrics*, 103(Supplement 2), 1085-1099. <https://doi.org/10.1542/peds.103.S2.1085>
- Kane-Cavaiaola, C. ve Rullo-Cooney, D. (1991). Addicted women: Their families' effect on treatment outcome. *Journal of Chemical Dependency Treatment*, 4(1), 111-119. https://doi.org/10.1300/J034v04n01_08
- Kelly, J., Stout, R., Zywiak, W. ve Schneider, R. (2006). A 3-year study of addiction mutual-help group participation following intensive outpatient treatment. *Alcoholism, Clinical And Experimental Research*, 30 (8), 1381-1392. <https://doi.org/10.1111/J.1530-0277.2006.00165.X>
- Keskin, M. M., Gürel, M., Aktürk, İ. ve Yaman, Ö. M. (2024). Madde bağımlılığı tedavisinde ilaç kullanımının reddine dair nitel bir değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 186-200. <https://doi.org/10.29029/busbed.1398642>
- Kızılkurt, O. ve Gynas, F. (2020). Factors affecting treatment motivation among Turkish patients receiving inpatient treatment due to alcohol/substance use disorder. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 19(4), 594- 609. <https://doi.org/10.1080/15332640.2018.1548324>
- Kızmaz, Z., Çevik, M. (2016). Madde bağımlılığıyla mücadelede inanç odaklı yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 313-335. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346941>
- Kutlu, Y. (2011). Kadının madde kullanımı ve bağımlılığı. *Journal of Psychiatric Nursing*, 2(2), 90-93.
- Laudet, A. B. (2011). The case for considering quality of life in addiction research and clinical practice. *Addiction Science ve Clinical Practice*, 6(1), 44-55. <https://doi.org/10.1186/1940-0640-6-44>
- Magura, S., Staines, G., Blankertz, L. ve Madison, E. (2004). The Effectiveness of Vocational Services for Substance Users in Treatment. *Substance Use ve Misuse*, 39, 2165-2213. <https://doi.org/10.1081/JA-200034589>

- McCaul, M. E., Roach, D., Hasin, D. S., Weisner, C., Chang, G. ve Sinha, R. (2019). Alcohol and women: A brief overview. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 43(5), 774-779. <https://doi.org/10.1111/acer.13985>
- Mccollum, E., Nelson, T., Lewis, R., ve Trepper, T. (2005). Partner relationship quality and drug use as predictors of women's substance abuse treatment outcome. *The American Journal Of Drug And Alcohol Abuse*, 31(1), 111-27. <https://doi.org/10.1081/ADA-200047906>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskı). (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel Yayınları.
- Messina, N., Grella, C., Cartier, J. ve Torres, S. (2010). A randomized experimental study of gender-responsive substance abuse treatment for women in prison. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 38(2), 97-107. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2009.09.004>
- Moll, M., Santos, V., Duarte, C., Silva, P.ve Ventura, C. (2021). Situations that lead women to seek treatment for drug addiction. *Journal of Addictions Nursing*, 32(2), 126-131. <https://doi.org/10.1097/JAN.0000000000000399>
- Moore, A. A., Karno, M. P., Ray, L., Ramirez, K., Barenstein, V., Portillo, M. J., ve Barry, K. L. (2016). Development and preliminary testing of a promotora-delivered, Spanish language, counseling intervention for heavy drinking among male, Latino day laborers. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 62, 96-101. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2015.11.003>
- Najavits, L. M. (2002). *Seeking Safety: A treatment manual for PTSD and substance abuse*. Guilford Press.
- Nurco, D., Shaffer, J., Hanlon, T., Kinlock, T., Duszynski, K. ve Stephenson, P. (1988). Relationships between client/counselor congruence and treatment outcome among narcotic addicts. *Comprehensive Psychiatry*, 29(1), 48-54. [https://doi.org/10.1016/0010-440X\(88\)90037-5](https://doi.org/10.1016/0010-440X(88)90037-5)
- O'Hagan, A. ve Wilson, M. (2018). Women and substance abuse: Gender-specific social, biological and psychological differences and treatment considerations. *Forensic Research and Criminology International Journal*, 6(2), 90-98. https://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/33405/1/10851_0%27Hagan.pdf
- Otiaashvili, D., Kirtadze, I., O'Grady, K. E., Zule, W., Krupitsky, E., Wechsberg, W. M. ve Jones, H. E. (2013). Access to treatment for substance-using women in the Republic of Georgia: Socio-cultural and structural barriers. *International Journal of Drug Policy*, 24(6), 566-572. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2013.05.004>
- Pinedo, M., Zemore, S., Beltrán-Girón, J., Gilbert, P. ve Castro, Y. (2019). Women's barriers to specialty substance abuse treatment: A qualitative exploration of racial/ethnic differences. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 22(4), 653-660. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10903-019-00933-2>
- Ravndal, E. ve Vaglum, P. (1994). Treatment of female addicts: The importance of relationships to parents, partners, and peers for the outcome. *The International Journal of the Addictions*, 29(1), 115-25. <https://doi.org/10.3109/10826089409047372>
- Rhodes, B., Gottfredson, N. ve Hill, L. (2018). Desistance and treatment seeking among women with substance use disorders. *Qualitative Health Research*, 28(8), 1330-1341. <https://doi.org/10.1177/1049732318767637>
- Riehman, K., Hser, Y. ve Zeller, M. (2000). Gender differences in how intimate partners influence drug treatment motivation. *Journal of Drug Issues*, 30(4), 823 - 838. <https://doi.org/10.1177/002204260003000409>
- Ritter, A., Bowden, S., Murray, T., Ross, P., Greeley, J. ve Pead, J. (2002). The influence of the therapeutic relationship in treatment for alcohol dependency. *Drug and Alcohol Review*, 21(3), 261-268. <https://doi.org/10.1080/0959523021000002723>
- Rosdiana, R., Murti, B., Wijaya, M. ve Suwanto, S. (2016). The support to improve self efficacy and healing of drugs addict. *International Journal of Public Health Science*, 5(4), 359-366. <https://doi.org/10.1591/IJPHS.V5I4.4830>
- Sanders, J. M. (2012). Use of mutual support to counteract the effects of socially constructed stigma: Gender and drug addiction. *Journal of Groups in Addiction ve Recovery*, 2(4), 237-252.
- Satre, D., Chi, F., Mertens, J. ve Weisner, C. (2012). Effects of age and life transitions on alcohol and drug treatment outcome over nine years. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 73(3), 459-468. <https://doi.org/10.15288/J SAD.2012.73.459>
- Shand, F. L., Degenhardt, L., Slade, T. ve Nelson, E. C. (2011). Sex differences among dependent heroin users: Histories, clinical characteristics and predictors of other substance dependence. *Addictive Behaviors*, 36(1-2), 27-36. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2010.08.008>

- Slade, T., Chapman, C., Swift, W., Keyes, K., Tonks, Z. ve Teesson, M. (2016). Birth cohort trends in the global epidemiology of alcohol use and alcohol-related harms in men and women: Systematic review and meta-regression. *BMJ Open*, 6(10), e011827. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-011827>
- Soye, V., Leon, G., Broekaert, E. ve Rosseel, Y. (2006). The impact of a social network intervention on retention in Belgian therapeutic communities: A quasi-experimental study. *Addiction*, 101(7), 1027-34. <https://doi.org/10.1111/J.1360-0443.2006.01441.X>
- Stevens, S. ve Patton, T. (1998). Residential treatment for drug addicted women and their children: Effective treatment strategies. *Drugs ve Society*, 13(1-2), 235-249. https://doi.org/10.1300/J023V13N01_14
- Sugarman, D. E., Meyer, L. E., Reilly, M. E. ve Greenfield, S. F. (2019). Feasibility and acceptability of a web-based, gender-specific intervention for women with substance use disorders. *Journal of Women's Health*, 29(5), 636-646. <https://doi.org/10.1089/jwh.2018.751>
- Sword, W., Jack, S., Niccols, A., Milligan, K., Henderson, J. ve Thabane, L. (2009). Integrated programs for women with substance use issues and their children: A qualitative meta-synthesis of processes and outcomes. *Harm Reduction Journal*, 6, Article No:32. <https://doi.org/10.1186/1477-7517-6-32>
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-182. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1355632>
- Thomas, R., Pandian, R. D. ve Murthy, P. (2017). Treatment service related needs and concerns of women with substance use disorders: A qualitative study. *International Journal of Culture and Mental Health*, 11(2), 123-133. <https://doi.org/10.1080/17542863.2017.1334076>
- Tracy, E. M. (1994). Maternal substance abuse: Protecting the child, preserving the family. *Social Work*, 39(5), 534-540. <https://doi.org/10.1093/sw/39.5.534>
- Tripp, J., Skidmore, J., Cui, R. ve Tate, S. (2013). Impact of physical health on treatment for co-occurring depression and substance dependence. *Journal of Dual Diagnosis*, 9, 239 - 248. <https://doi.org/10.1080/15504263.2013.806111>
- Trulsson, K. ve Hedin, U. C. (2004). The role of social support when giving up drug abuse: A female perspective. *International Journal of Social Welfare*, 13(2), 145-157. <https://doi.org/10.1111/J.1369-6866.2004.00308.X>
- Tuten, M. ve Jones, H. E. (2003). A partner's drug-using status impacts women's drug treatment outcome. *Drug and Alcohol Dependence*, 70(3), 327-330. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1420750>
- Tylor, O. D. (2010). Barriers to treatment for women with substance use disorders. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20(3), 393-409. <https://doi.org/10.1080/10911351003673310>
- Ulutaş, Z. (2021). *Bağımlılık alanındaki sivil toplum kuruluşlarından hizmet alan aile üyelerinin deneyimlerine yönelik nitel bir çalışma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. KTO Karatay Üniversitesi.
- Ünübol, B., Ünübol, H. ve Bilici, R. (2019). Kadın bağımlılarda içselleştirilmiş damgalanmanın bağımlılık özelliklerine ve algılanan sosyal desteğe olan etkisinin incelenmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 20(4), 377-384. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1378697>
- Virokannas, E. (2019). Treatment barriers to social and health care services from the standpoint of female substance users in Finland. *Journal of Social Service Research*, 46(4), 484-495. <https://doi.org/10.1080/01488376.2019.1598532>
- Walton-Moss, B. ve McCaul, M. E. (2006). Factors associated with lifetime history of drug treatment among substance dependent women. *Addictive Behaviors*, 31(2), 246-253. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2005.05.006>
- Wilke, D. (1994). Women and alcoholism: How a male-as-norm bias affects research, assessment, and treatment. *Health ve Social Work*, 19(1), 29-35. <https://doi.org/10.1093/hsr/19.1.29>
- Wilke, D., Kamata, A. ve Cash, S. (2005). Modeling treatment motivation in substance-abusing women with children. *Child Abuse ve Neglect*, 29(1), 1313-23. <https://doi.org/10.1016/J.CHIABU.2005.05.002>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı) Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Baskı) Seçkin Yayıncılık.
- Zetmore, S. E. ve Kaskutas, L. A. (2004). Helping, spirituality and alcoholics anonymous in recovery. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 65(3), 383-391. <https://doi.org/10.15288/jsa.2004.65.383>

Copyright © 2025 **T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı**
<http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>
 Gençlik Araştırmaları Dergisi • Ağustos 2025 • 13(36) • 109-126

ISSN 2791-8157
Başvuru | 30 Aralık 2024
Kabul | 25 Nisan 2025

Bilişsel Buradalık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*

Ahmet Cançelik*

Arif Altun**

Öz

Bu çalışmada sorgulama topluluğu modelinin bilişsel buradalık alt boyutu, bilişsel buradalık ölçeği şeklinde bağımsız bir yapı olarak incelenmiş ve farklı demografik değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma grubu, bir kamu kurumunun dört farklı bölgesinde görev yapan 825 çalışandan oluşmaktadır. Ölçeğin psikometrik özelliklerini test etmek amacıyla yapı geçerliğini güçlendiren iki aşamalı faktör analitik yaklaşım benimsenmiş ve örneklem açımayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi için rassal olarak iki gruba ayrılmıştır. Veriler, sorgulama topluluğu ölçeğinin bilişsel buradalık alt boyutu kullanılarak toplanmış ve demografik bilgiler kurumsal kaynak yönetim sisteminden elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmış ve toplam varyansın %74.399'unu açıkladığı belirlenmiştir. Ölçek yüksek düzeyde güvenirlik (.969) göstermiş ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, yapının mükemmel uyum değerlerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma örnekleminde elde edilen bulgulara göre bilişsel buradalık düzeyinin cinsiyet, yaş, görev yeri ve ünvan gibi demografik değişkenlerden bağımsız olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, çevrim içi öğrenme ortamlarının tasarımı ve değerlendirilmesinde bilişsel buradalığın bağımsız bir yapı olarak ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bulgular, daha önce literatürde çoğunlukla üniversite öğrencileri ile uygulanan sorgulama topluluğu ölçeğinin bilişsel buradalık alt boyutunun bu çalışmada genç ve yetişkin çalışanların hizmet içi eğitimlerinde de çevrim içi öğrenme ortamlarında öğrenenlerin eleştirel düşünme, anlam oluşturma ve sorgulama süreçlerini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Buradalık, Sorgulama Topluluğu Modeli, Çevrim içi Öğrenme

* Bu çalışma yazarın "Kurumsal Eğitimde Video İçerikleri: Etkileşimli Ve Etkileşimsiz Videoların Öğrenme Üzerindeki Etkisi" isimli doktora tez çalışmaları kapsamında hazırlanmıştır.

** Uzman, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Ankara, Türkiye, acancelik@gmail.com, ORCID: 0009-0000-3646-047X

*** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye, altunar@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4060-6157

Abstract

In this study, the cognitive presence dimension of the community of inquiry model was examined as an independent construct in the form of the cognitive presence scale, and its relationship with various demographic variables was investigated. The study group consists of 825 employees working in four different regions of a public institution. To test the psychometric properties of the scale, a two-stage factor analytic approach that strengthens construct validity was adopted, and the sample was randomly divided into two groups for exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis. The data were collected using the cognitive presence subdimension of the community of inquiry scale, and demographic information was obtained from the institution's enterprise resource planning (ERP) system. The analyses confirmed the single-factor structure of the scale and determined that it explained 74.399% of the total variance. The scale demonstrated high reliability (.969), and confirmatory factor analysis results revealed that the structure had excellent fit indices. According to the findings obtained from the research sample, cognitive presence levels were found to be independent of demographic variables such as gender, age, work location, and job title. These results emphasize the importance of treating cognitive presence as an independent construct in the design and evaluation of online learning environments. The findings indicate that the Turkish version of the cognitive presence scale, which was previously mostly applied to university students in the literature, functions as a valid and reliable measurement tool in this study for measuring critical thinking, meaning-making, and inquiry processes of adult learners in online learning environments during in-service training.

Keywords: Cognitive Presence, Community of Inquiry Model, Online Learning

Giriş

Eğitim teknolojilerinin hızlı gelişimi, çevrim içi öğrenme ortamlarının öğrenenler ve eğiticiler için sunduğu olanakları artırarak öğrenme süreçlerini daha erişilebilir ve esnek hale getirmiştir. Bu ortamlar özellikle video tabanlı içeriklerin kullanımıyla bireylerin zaman ve mekân kısıtlamalarını aşarak anlamlı öğrenme deneyimleri yaşamalarını sağlamaktadır. Bu gelişmeler ışığında, çevrim içi öğrenme süreçlerini anlamlandırmak için çeşitli teorik çerçeveler geliştirilmiştir. Bunlardan biri olan sorgulama topluluğu modeli (community of inquiry, CoI), Garrison ve ark. (2001) tarafından, Dewey'in ilerlemeci eğitim felsefesinden hareketle çevrim içi öğrenme süreçlerini anlamlandırmaya yönelik teorik bir çerçeve ortaya koymaktadır. İngilizce "community of inquiry" kavramı, Türkçe literatürde bazen "araştırma topluluğu" olarak da karşılık bulmakla birlikte, bu çalışmada Öztürk ve ark. (2012) araştırmacıların Türkçe alanyazında yaygın olarak kullandığı "sorgulama topluluğu" terimi tercih edilmiştir. Bu model, öğrenmeyi bilişsel buradalık (cognitive presence), sosyal buradalık (social presence) ve öğretimsel buradalık (teaching presence) olmak üzere birbiriyle etkileşim halindeki üç temel bileşen üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Garrison ve ark. (2001) bilişsel buradalığı (cognitive presence) öğrenenlerin eleştirel düşünme ve anlam inşa etme becerileri olarak tanımlamaktadır. "cognitive presence" kavramı, Türkçe alanyazında "bilişsel mevcudiyet" veya "bilişsel var olma" şeklinde de ifade edilebilmekle birlikte bu çalışmada literatürdeki yaygın kullanım olan "bilişsel buradalık" terimi tercih edilmiştir. Bu kavram, öğrenenlerin çevrim içi ortamlarda bilişsel olarak varlık gösterme, eleştirel düşünme ve anlam oluşturma süreçlerini ifade etmektedir.

Diğer bileşenler olan sosyal buradalık (social presence) katılımcıların kendilerini sosyal ve duygusal olarak yansıtabilmelerini; öğretimsel buradalık (teaching presence) ise öğrenme sürecinin tasarımı, kolaylaştırılması ve yönlendirilmesini kapsamaktadır.

Sorgulama topluluğu modelinin çevrim içi öğrenme ortamlarına sağladığı teorik çerçeve eğitim araştırmacıları ve uygulayıcıları tarafından geniş kabul görmüştür. Garrison ve Anderson (2003) modelin temel amacının öğrenenleri yapılandırılmış işbirlikli sorgulama sürecine dahil ederek eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek ve derin öğrenme deneyimleri yaşamalarını sağlamak olduğunu vurgulamaktadır. Modelin uygulamadaki etkinliğini ölçmek amacıyla Arbaugh ve ark. (2008) üç temel bileşeni kapsayan 34 maddelik bir ölçek geliştirmiştir. Bu ölçek; çevrim içi öğrenme ortamlarındaki bilişsel, sosyal ve öğretimsel buradalık düzeylerinin sistematik olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Castellanos-Reyes'in (2020) kapsamlı literatür incelemesi, son yirmi yılda yapılan araştırmaların özellikle bilişsel buradalık bileşeninin öğrenme süreçlerindeki kritik rolüne ve öğrenme çıktıları üzerindeki etkisine odaklandığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Sorgulama topluluğu modelinin çevrim içi öğrenme ortamlarındaki etkileşimleri açıklayan üç temel bileşeninden biri olan bilişsel buradalık boyutu, bağımsız bir yapı olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımın benimsenmesindeki temel gerekçe, Arbaugh ve ark. (2008) kapsamlı araştırmalarında ortaya koydukları metodolojik bir sınırlılığa dayanmaktadır. Araştırmacılar, modelin tüm bileşenlerinin eş zamanlı ölçülmesinin faktörler arasında kavramsal çakışmalara yol açabileceğini ve her bir bileşenin özgün yapısının tam olarak anlaşılmasını engelleyebileceğini vurgulamaktadır.

Çevrim içi öğrenme ortamlarının doğasını anlamak ve bu ortamlardaki öğrenme süreçlerini iyileştirmek için bilişsel buradalık yapısının derinlemesine incelenmesi kritik önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar, bilişsel buradalığın çevrim içi öğrenme ortamlarındaki rolünü ve öğrenme çıktıları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bilişsel buradalık yapısı, çevrim içi öğrenme bağlamında ele alınmış ve incelenmiştir. Bilişsel buradalık yapısının bağımsız olarak incelenmesinin bir diğer önemli gerekçesi, çevrim içi öğrenme ortamlarındaki öğrenci etkileşimlerinin ve öğrenme süreçlerinin doğasını daha iyi anlama ihtiyacıdır. Bu bağlamda Garrison ve ark. (2001) bilişsel buradalığı, öğrenenlerin sürekli yansıtma ve söylem yoluyla anlamı yapılandığı ve onayladığı sistematik bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır. Bu kavramsallaştırma, Dewey'in yansıtıcı düşünme yaklaşımına dayanmakta ve dört aşamalı bir sorgulama süreci olarak ele alınmaktadır: Tetikleyici olay (triggering event), keşif (exploration), bütünleştirme (integration) ve çözüm (resolution). Bu süreçte tetikleyici olay öğrenmeyi başlatan bir ikilem veya problem durumunu temsil ederken keşif aşaması, bilgilerin araştırılması ve fikir alışverişini; bütünleştirme aşaması, fikirlerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sentezlenmesini; çözüm aşaması ise edinilen bilgilerin uygulanmasını ve değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Bilişsel buradalık yapısının bu sistematik kavramsallaştırması, çevrim içi öğrenme ortamlarındaki öğrenme süreçlerinin daha etkili tasarlanması ve değerlendirilmesi açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Zhang ve ark. (2021) gerçekleştirdiği meta-analiz çalışması, bilişsel buradalığın akademik başarı ve eleştirel düşünme becerileri üzerindeki güçlü etkisini ampirik olarak doğrulamıştır. Bu bulgu, bilişsel buradalık yapısının bağımsız olarak incelenmesinin önemini daha da artırmaktadır.

Çevrim içi öğrenme ortamlarında kritik bir yapı olan bilişsel buradalık kavramını daha iyi konumlandırmak için eğitim literatüründeki ilişkili kavramlarla karşılaştırmalı olarak incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle bilişsel katılım (cognitive engagement), bilişsel uzaklaşma (cognitive absenteeism), akademik katılımsızlık

(academic disengagement) ve zihin gezintisi (mind-wandering) kavramlarıyla benzerlik ve farklılıklarının analizi önem taşımaktadır.

Bilişsel buradalık ile bilişsel katılım arasındaki ilişki incelendiğinde, her iki kavramın da öğrenenlerin bilişsel süreçlere aktif katılımını ifade ettiği görülmektedir. Ancak Fredricks ve ark. (2004) kavramsallaştırdığı bilişsel katılım, öğrenenlerin öğrenme materyaline yönelik yatırım yaptıkları ve karmaşık fikirleri anlamak için çaba gösterdikleri genel bir yapıyı ifade ederken Garrison ve ark. (2001) tarafından yapılan çalışmada bilişsel buradalık kavramı, özellikle çevrim içi öğrenme ortamlarında sorgulama süreçlerinin sistematik bir model (tetikleyici olay, keşif, bütünleştirme, çözüm) içerisinde incelenmesine odaklanmaktadır. Wang ve Stein (2014), bu iki kavram arasındaki temel ayrımın bilişsel buradalığın sorgulama topluluğu içerisindeki etkileşimli yapısında yattığını vurgulamaktadır.

Bilişsel uzaklaşma kavramı, Mann (2001) tarafından öğrenenlerin fiziksel olarak mevcut ancak bilişsel olarak uzak olma durumunu tanımlamak için kullanılmıştır. Bilişsel buradalık bu kavramın tam karşısı bir konumda yer almakta, öğrenenlerin bilişsel olarak mevcut ve aktif olma durumunu ifade etmektedir. Zhang ve Lin (2021), bilişsel buradalığın yüksek olduğu öğrenme ortamlarında bilişsel uzaklaşmanın minimum düzeyde olduğunu ve bu iki kavramın ters bir ilişki içerisinde olduğunu meta-analiz çalışmalarıyla ortaya koymuşlardır.

Akademik katılımsızlık kavramı ise, Appleton ve ark. (2008) tarafından öğrenenlerin akademik görevlere yönelik ilgisizlik ve motivasyon eksikliği olarak tanımlanmaktadır. Bilişsel buradalık ile akademik katılımsızlık arasındaki temel fark: Shea ve Bidjerano'nun (2009) da belirttiği gibi, bilişsel buradalığın yalnızca katılım durumunu değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve anlam oluşturma süreçlerinin derinliğini ve kalitesini de değerlendirmesidir. Bu bağlamda bilişsel buradalık, akademik katılımın niceliğinden ziyade niteliği ile ilgilenmektedir.

Zihin gezintisi kavramı, Smallwood ve Schooler (2015) tarafından öğrenenlerin dikkatinin mevcut görevden uzaklaşarak ilgisiz düşüncelere yönelmesi olarak tanımlanmaktadır. Kozan ve Caskurlu (2018), bilişsel buradalık ile zihin gezintisi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, yüksek bilişsel buradalık düzeyinin zihin gezintisini azalttığını ve öğrenme sürecine odaklanmayı artırdığını bulmuşlardır. Bilişsel buradalığın döngüsel doğası ve topluluk içi etkileşimli yapısı, zihin gezintisinin bireysel ve pasif doğasından farklılaşmaktadır.

Bilişsel buradalığın pedagojik değeri, özellikle çevrim içi öğrenme ortamlarında öğrenenlerin eleştirel düşünme süreçlerini sistematik olarak değerlendirme ve destekleme imkanı sunmasında yatmaktadır. Akyol ve Garrison (2011), bilişsel buradalığın döngüsel modeli sayesinde çevrim içi öğrenme süreçlerinin derinleştirilmesinde eşsiz bir değer sunduğunu vurgulamışlardır. Vaughan ve ark. (2013), bilişsel buradalığın diğer kavramlardan farklı olarak öğrenenlerin bilişsel süreçlerinin niteliğini ve derinliğini daha sistematik bir şekilde incelememize olanak tanıdığını belirtmektedir.

Sorgulama topluluğu modelinin temel bileşenlerinden biri olan bilişsel buradalık, öğrenenlerin derin ve anlamlı öğrenme deneyimlerini şekillendiren bir süreç olarak ele alınmaktadır. Garrison ve ark. (2001), bilişsel buradalığı, öğrenenlerin sürekli yansıtma ve söylem yoluyla anlamı yapılandırdığı ve onayladığı bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır. Bu kavramsallaştırma, Dewey'in yansıtıcı düşünme yaklaşımına dayanmakta ve sistematik bir sorgulama süreci olarak dört aşamada incelenmektedir: Tetikleyici olay (triggering event), keşif (exploration), bütünleştirme (integration) ve çözüm (resolution). Bu süreçte tetikleyici olay, öğrenmeyi başlatan bir ikilem veya problem durumunu; keşif, bilgilerin araştırılması ve fikir alışverişini; bütünleştirme, fikirlerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sentezlenmesini; çözüm ise edinilen bilgilerin uygulanmasını ve değerlendirilmesini kapsayan aşamaları temsil etmektedir.

Bu teorik temelden hareketle, çevrim içi öğrenme ortamlarında bilişsel buradalığın rolü ve etkililiği çeşitli araştırmalarla incelenmiştir. Özellikle Garrison ve Cleveland-Innes (2005), gerçekleştirdikleri kapsamlı çalışmada, nitelikli çevrim içi öğrenmenin yalnızca etkileşim miktarına değil, etkileşimin derinliğine ve öğrenenlerin eleştirel söyleme katılım düzeylerine bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, çevrim içi öğrenme ortamlarında bilişsel buradalığın gelişimi, öğrencilerin bilgiyi derinlemesine işlemesini, üst düzey düşünme becerilerini kullanmasını ve anlamlı öğrenme deneyimleri yaşamasını sağlamaktadır (Akyol ve Garrison, 2011). Literatürdeki mevcut araştırmalar, bilişsel buradalığın öğrenme süreçlerindeki bu kritik rolünü vurgulasa da yapının bağımsız olarak ele alınması ve geniş örneklerle test edilmesi gerekliliği dikkat çekmektedir.

Bu noktada, bilişsel buradalığın diğer model bileşenleriyle olan dinamik etkileşimini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Garrison ve Cleveland-Innes (2005), bilişsel buradalığın gelişiminin yalnızca öğrenci-öğrenci etkileşimine değil, öğretimsel yönlendirme ve sosyal bağlamın kalitesine de bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu etkileşimin doğasını daha iyi anlayabilmek için öncelikle her bir bileşenin bağımsız yapısının net bir şekilde ortaya konulması önem taşımaktadır.

Bilişsel buradalığın ölçülmesi ve değerlendirilmesi, Garrison ve ark. (2001) tarafından geliştirilen pratik sorgulama modelinin dört aşamasına dayalı göstergeler aracılığıyla yapılmaktadır. Garrison ve Arbaugh (2007), bu göstergelerin çevrim içi tartışmalarda ve öğrenme etkinliklerinde nasıl gözlemlenebileceğini detaylı olarak açıklamışlardır. Öğretimsel tasarım açısından Vaughan ve ark. (2013), bilişsel buradalığın gelişimini destekleyen üç temel strateji tanımlamışlardır: Açık iletişimin teşvik edilmesi, öğrenme aktivitelerinin pratik sorgulama modeline göre yapılandırılması ve öğrenenlere zamanında, yapıcı geri bildirim sağlanması. Bu stratejilerin etkili kullanımı, öğrenenlerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmelerine ve derin öğrenme deneyimleri yaşamalarına olanak tanımaktadır (Anderson ve Dron 2011),

Bilişsel buradalık, aynı zamanda öğrenenlerin yüksek düzeyde düşünme becerileri geliştirmesi ve çevrim içi öğrenme süreçlerinde daha etkin bir şekilde yer alması için gereklidir. Garrison ve ark. (2001) ile Gutiérrez-Santiuste ve ark. (2015), bilişsel buradalığın, sorgulama topluluğu modelinin diğer bileşenleriyle olan etkileşiminin çevrim içi öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiğini ve öğrenenlerin eleştirel düşünme süreçlerini derinleştirdiğini ifade etmektedir. Bu yapı, öğrencilerin anlamlı tartışmalara katılımını artırmakla kalmaz, aynı zamanda üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine de olanak sağlar.

Czerkowski (2016), çevrim içi öğrenme ortamlarında bilişsel buradalığın, öğrencilerin derin ve anlamlı öğrenme deneyimleri yaşamalarındaki kritik rolünü vurgulamaktadır. Kozan ve Richardson (2014) tarafından yapılan çalışma, bilişsel buradalığın gelişiminde öğretimsel ve sosyal buradalık ile olan karşılıklı etkileşimin önemini ortaya koymuştur. Araştırmacılar, özellikle yüksek düzeyde yapılandırılmış çevrim içi tartışmaların ve işbirlikli öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişimini desteklediğini belirtmektedirler. Garrison (2016) bu sürecin başarısının, öğrenenlerin bilgiyi pasif olarak almak yerine, aktif olarak yapılandırılmalarına ve anlamlandırılmalarına bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak; bilişsel buradalık, hem çevrim içi hem de yüz yüze öğrenme ortamlarında önemli olmakla birlikte, özellikle çevrim içi öğrenme deneyimlerinin merkezinde yer alan temel bir yapıdır. Sorgulama Topluluğu Modeli başlangıçta çevrim içi öğrenme için geliştirilmiş olsa da Vaughan ve Garrison (2005), bilişsel buradalık kavramının harmanlanmış öğrenme ortamlarındaki etkililiğini incelemişler ve bu yapının farklı öğrenme bağamlarına uyarlanabilirliğini göstermişlerdir. Benzer şekilde Akyol ve ark. (2009) bilişsel buradalığın çevrim içi ve yüz yüze öğrenme ortamlarındaki tezahürlerini karşılaştırmış ve her iki ortamda da eleştirel düşünme

süreçlerinin gelişiminde önemli rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan bilişsel buradalık, öğrenme ortamının niteliğine bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkabilmekte ancak temel yapısını korumaktadır. Garrison ve Anderson (2003) bu yapının sosyal ve öğretimsel buradalık ile dinamik etkileşiminin öğrenenlerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmede kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Akyol ve Garrison (2011) tarafından ortaya konulduğu gibi, bilişsel buradalığın sistematik olarak geliştirilmesi çevrim içi öğrenme ortamlarında nitelikli öğrenme çıktılarının elde edilmesinde belirleyici bir faktördür. Bu bağlamda, öğretim tasarımcılarının ve eğitimcilerin pratik sorgulama modelinin aşamalarını dikkate alarak öğrenme süreçlerini yapılandırmaları ve desteklemeleri önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Problem Durumu

Bu araştırmanın amacı Arbaugh ve ark. (2008) geliştirdiği sorgulama topluluğu ölçeğinin bilişsel, sosyal ve öğretimsel buradalık boyutlarından bilişsel buradalık alt boyutunu, bilişsel buradalık ölçeği şeklinde bağımsız bir yapı olarak incelemek ve bilişsel buradalık düzeyinde demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemektir. Araştırma, bilişsel buradalık alt faktörüne ait soruların çevrim içi öğrenme bağlamındaki işlevselliğini anlamayı ve modelin yapı geçerliliğini test etmeyi hedeflemektedir.

Arbaugh ve ark. (2008) sorgulama topluluğu modelini bir bütün olarak kavramsallaştırdıkları için ölçeği de tüm boyutları kapsayacak şekilde geliştirmişlerdir. Ancak aynı çalışmada modelin tüm faktörlerinin bir arada ölçülmesinin faktörler arasında çakışmalara neden olabileceği ve her bir bileşenin bağımsız özelliklerinin tam olarak anlaşılmasının zorlaşabileceği de belirtilmiştir. Garrison ve Arbaugh (2007), Sorgulama topluluğu modelinin bütüncül yapısını vurgularken her bir bileşenin kendi içinde özgün dinamiklere sahip olduğunu ve farklı araştırma bağlamlarında bağımsız olarak incelenebileceğini önermişlerdir. Bu yaklaşım, modelin hem bütünsel hem de yapısal özelliklerinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışma, bilişsel buradalık bileşeninin bağımsız bir yapı olarak ele alınmasının modelin teorik temellerine önemli katkılar sağlayacağını öngörmektedir. Bu bağlamda araştırma, çevrim içi öğrenme bağlamında bilişsel buradalığın bağımsız bir yapı olarak daha geniş bir örneklemde incelenmesini hedeflemektedir.

Öztürk'ün (2012) sorgulama topluluğu ölçeğinin tamamını (bilişsel, sosyal ve öğretimsel buradalık boyutlarını) Türkçeye uyarladığı çalışmasında ölçeğin 140 üniversite öğrencisi üzerinde uygulandığı ve bu örneklem büyüklüğünün doğrulayıcı faktör analizleri için sınırlı kaldığı vurgulanmıştır. Öztürk, ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak amacıyla daha geniş bir örneklem üzerinde test edilmesini önermiştir. Bu çalışma, Öztürk'ün çalışmasındaki sınırlılıkları ele alarak, 825 yetişkin katılımcıdan oluşan daha geniş bir örneklem kullanmaktadır. Araştırmada, ölçeğin psikometrik özelliklerini kapsamlı bir şekilde incelemek için sistematik bir metodolojik yaklaşım benimsenmiş ve elde edilen veriler güçlü istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, ölçeğin yapı geçerliliğini sağlam temellere dayandırarak, psikometrik özelliklerinin daha güvenilir bir şekilde ortaya konmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca öğrenciler yerine yetişkin bir örneklem grubu üzerinde çalışılması modelin farklı bağlamlarda nasıl işlediğini anlamaya yönelik literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, yetişkin öğrenenlerden oluşan örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiş olup bilişsel buradalığın yaş, cinsiyet, ünvan gibi demografik özelliklerle ilişkisini anlamaya yönelik literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, Arbaugh ve ark. (2008) tarafından geliştirilen ve Öztürk (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan araştırma topluluğu ölçeğinin bilişsel buradalık alt boyutuna ilişkin psikometrik özelliklerini incelemek ve yapı geçerliliğini test etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu çalışmada sorgulama topluluğu modelinin kuramsal çerçevesi (Garrison ve ark., 2000) temel alınarak ölçeğin bilişsel buradalık alt boyutunun faktör yapısı ve demografik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. DeVellis'in (2017) belirttiği gibi bir ölçeğin psikometrik özelliklerinin farklı örneklem gruplarında test edilmesi ölçeğin geçerliliğine ilişkin önemli kanıtlar sağlamaktadır.

Araştırmanın çalışma grubu 825 katılımcıdan oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliğini sistematik bir şekilde test etmek için Orçan (2018) tarafından önerilen metodolojik yaklaşım benimsenmiş ve toplam örneklem SPSS'nin rastgele örneklem seçme fonksiyonu kullanılarak iki gruba ayrılmıştır ($n_1=411$, $n_2=414$). İlk grup ($n_1=411$) üzerinde açılımlı faktör analizi (AFA) gerçekleştirilirken ikinci grup ($n_2=414$) doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için kullanılmıştır. Bu şekilde, AFA ile belirlenen faktör yapısının bağımsız bir örneklem üzerinde doğrulanması sağlanmış, böylece ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin daha güçlü kanıtlar elde edilmiştir.

Araştırmaya hizmet içi eğitim süreçlerinde eğitim programlarını büyük ölçüde dijital platformlar üzerinden yürüten bir Kamu Kurumunun dört bölgesinde (Merkez, Batman, Adıyaman, Trakya ve Şırnak) görev yapan 825 katılımcı dahil edilmiştir. MacCallum, Widaman, Zhang ve Hong'un (1999) faktör analizi için önerdiği minimum 200 katılımcı kriteri ve Comrey ve Lee'nin (1992) 300 ve üzeri katılımcı sayısını "iyi" olarak nitelendiren sınıflandırması dikkate alınarak çalışma grubu oluşturulmuştur. Katılımcıların belirlenmesinde ölçek maddelerini eksiksiz doldurmuş olma ve araştırmaya gönüllü katılım sağlama kriterleri temel alınmıştır.

Katılımcıların mesleki dağılımı incelendiğinde %51.5'inin ($n=425$) teknik pozisyonlarda (jeoloji mühendisi, petrol ve doğal gaz mühendisi, jeofizik mühendisi, sondaj teknisyeni vb.) %37.8'inin ($n=312$) idari pozisyonlarda (insan kaynakları uzmanı, mali işler uzmanı, idari işler personeli vb.) ve %10.7'sinin ($n=89$) yönetici pozisyonlarında (şef, müdürü, daire başkanı, bölge sorumlusu vb.) görev yaptığı belirlenmiştir. Araştırma, hidrokarbon arama ve üretim sektöründe faaliyet gösteren ulusal bir kamu şirketine gerçekleştirilmiştir. Bu şirket, Türkiye'nin enerji alanındaki stratejik kurumlarından biri olup, yurt içi ve yurt dışı operasyonlar yürütmektedir. Şirketin özellikle son beş yıldır hizmet içi eğitimlerde çevrim içi öğrenme ortamlarını yoğun olarak kullanması çalışmanın örnekleme açısından önemli bir kontekst oluşturmaktadır.

Örneklemin demografik ve mesleki çeşitliliği, araştırma bulgularının farklı profesyonel gruplar ve iş kategorileri kapsamında genellenebilirliğini güçlendirmektedir. Bu durum, özellikle yetişkin öğrenenlerin çevrim içi öğrenme ortamlarındaki bilişsel buradalık düzeylerinin incelenmesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Zira mevcut araştırmaların çoğunlukla üniversite öğrencileri üzerinde yoğunlaştığı göz önüne alındığında profesyonel iş yaşamı içerisindeki yetişkin öğrenenlere odaklanan bu çalışma, Sorgulama topluluğu modelinin farklı bağlamlardaki uygulanabilirliğine ilişkin ampirik kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca, örneklemin dört farklı bölgesel lokasyonu kapsamı (Merkez, Batman, Adıyaman, Trakya ve Şırnak) coğrafi çeşitlilik açısından da veri setinin temsil gücünü artırmaktadır.

Hair ve ark. (2019) örneklemin demografik çeşitliliğinin ölçek geçerlik çalışmalarında önemli bir güç sağladığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle örneklemin gönüllü katılım esasına dayanması olası yanlılıklar (volunteer bias) nedeniyle bulguların genellenebilirliğini etkileyebilir. Ayrıca çalışmanın tek bir kurumda gerçekleştirilmiş olması ve kesitsel bir

araştırma deseni kullanılması da diğer sınırlılıklar arasındadır. Bu sınırlılıklar, bulguların yorumlanmasında ve genellenmesinde dikkate alınmalıdır.

Verilerin Toplama Araçları ve Uygulama

Araştırmada veriler, bilişsel buradalık ölçek maddeleri ve demografik bilgi formu olmak üzere iki bölümden oluşan bir ölçme aracı kullanılarak toplanmıştır. Veriler, kuruma ait uzaktan eğitim sistemi aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmış ve tüm katılımcılar ölçme araçlarına elektronik ortamda erişim sağlamıştır.

Toplumsal buradalık ölçeği, çevrim içi öğrenme ortamlarındaki etkileşimlerin değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş olup toplumsal, bilişsel ve öğretimsel buradalık olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmada yalnızca bilişsel buradalık alt boyutuna odaklanılmıştır. Ölçeğin bu alt boyutu, Arbaugh ve ark. (2008) orijinal çalışmasına dayanmaktadır ve toplamda 12 maddeden oluşmaktadır. Daha önce yapılan uyarlama çalışmalarında bu maddelerin yeterli yapı geçerliğine sahip olduğu ve Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0.85 olarak hesaplandığı belirlenmiştir. Bu bulgular, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir (Arbaugh ve ark., 2008; Öztürk, 2012).

Araştırmada kullanılan ikinci ölçme aracı olan demografik bilgi formu, katılımcıların temel özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Formun geliştirilme sürecinde alan yazından faydalanılmış ve uzman görüşleri alınmıştır. Formda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve mesleki pozisyonları gibi değişkenler yer almıştır. Bu değişkenlerin toplanması, çalışmada örneklem çeşitliliğini artırmak ve elde edilen bulguların farklı demografik gruplara genellenebilirliğini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Veri toplama süreci, kuruma ait uzaktan eğitim sistemi aracılığıyla çevrim içi olarak bir haftalık süre içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, kurumun Eğitim Müdürlüğü tarafından düzenlenen ve tüm çalışanlara e-posta yoluyla duyurulan “çevrim içi öğrenme deneyimi değerlendirme” çalışması kapsamında yürütülmüştür. Veri toplama sürecinin başında katılımcılara araştırmacının amacı, kapsamı ve gönüllülük esası açıklanmış; bilgilendirilmiş onam formu sunulmuştur.

Ölçek ve form, sistem üzerinden katılımcılara sunulmuş ve doldurma sürecine ilişkin ayrıntılı yönergeler açık bir şekilde belirtilmiştir. Veri toplama aracı, aynı IP adresi üzerinden birden fazla form doldurulmasını engelleyen teknik özelliklerle yapılandırılmıştır. Bu sistem sayesinde hatalı giriş ve tekrarlı form doldurma gibi potansiyel veri sorunlarının önüne geçilmiştir. Araştırma kapsamında 825 katılımcı ölçeği eksiksiz olarak yanıtlamıştır. Veri toplama işlemi tamamlandıktan sonra yanıtlar SPSS formatında dışa aktararak analize hazır hale getirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, ilgili literatür temelinde değerlendirilmiştir. Toplumsal buradalık ölçeğinin bilişsel buradalık alt boyutuna ilişkin maddeler, önceki çalışmalarda yeterli model uyum indekslerine sahip olarak raporlanmıştır. (Arbaugh ve ark., 2008, Öztürk, 2012). Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0,85 olarak hesaplanması bu alt boyutun yüksek bir ölçüm güvenilirliğine sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmada kullanılan demografik değişkenler, kurumun Kurumsal Kaynak Yönetim Sistemi’nden elde edilmiştir. Bu sisteme kayıtlı verilerin güncelliği ve doğruluğu kurumun insan kaynakları departmanı tarafından periyodik olarak kontrol edilmektedir. Araştırma için gerekli olan demografik değişkenlerin belirlenmesinde eğitim teknolojileri ve eğitimde ölçme-değerlendirme alanlarından beş uzmanın görüşlerine başvurulmuş ve değişkenlerin araştırmacının amacına uygunluğu değerlendirilmiştir. DeVellis’in (2017) belirttiği gibi geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının bu şekilde sistematik olarak yapılması kullanılan araçların bilimsel temellerini güçlendirmektedir. Araştırma için gerekli etik kurul izni, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma Etik Kurulunun 19/12/2024 tarih ve 3942309 sayılı kararı ile alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics sürüm 25.0 (IBM Corp., 2017) ve IBM SPSS AMOS sürüm 24.0 (IBM Corp., 2016) yazılımları kullanılarak analiz edilmiştir. SPSS, betimsel istatistikler, güvenirlik analizleri ve açımlayıcı faktör analizi için kullanılırken AMOS; doğrulayıcı faktör analizi için tercih edilmiştir. Analiz sürecine başlamadan önce veri setinin normallik varsayımını karşılama durumu incelenmiştir. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri, normallik varsayımını kontrol etmek için temel göstergeler olarak kullanılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2019), çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 aralığında olmasını normallik için güçlü bir gösterge olarak kabul etmekte, ± 2 aralığının ise genellikle kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada bazı maddeler için bu değerlerin ± 2 'nin üzerinde olduğu gözlemlenmiş ve bu durum grafiklerle desteklenmiştir. Ancak Kline (2015), ± 7 aralığının özellikle doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gibi analizlerde kabul edilebilir sınırlar içinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda veri setindeki sapmaların parametrik analizler üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu değerlendirilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. AFA uygulanırken temel bileşenler analizi (principal components analysis) yöntemi ve Pearson korelasyon matrisi kullanılmıştır. Faktör sayısını belirlemede Kaiser kriteri (özdeğeri 1'den büyük olan faktörlerin seçilmesi) açıklanan varyans oranı ve yamaç birikinti grafiği (scree plot) birlikte değerlendirilmiştir. Maddelerin faktörlerle olan ilişkisini belirlemede .40 faktör yükü alt kesme noktası olarak belirlenmiştir. Ancak analizler sonucunda tek faktörlü bir yapı elde edildiğinden döndürme işlemi uygulanmamıştır. AFA, ölçeğin faktör yapısını ve maddelerin bu yapıya uygunluğunu değerlendirmek için kullanılan temel bir yöntemdir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett Küresellik Testi veri setinin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kaiser (1974) KMO değerinin 0.60'ın üzerinde olmasını yeterli olarak kabul etmekte, 0.90'ın üzerindeki değerleri mükemmel uygunluk olarak sınıflandırmaktadır. Bartlett testi ise korelasyon matrisinin anlamlılığını değerlendirerek veri setinin analiz için uygunluğunu doğrulamaktadır.

AFA sonuçları ile belirlenen faktör yapısının doğruluğunu test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, modelin teorik yapı ile uyumunu değerlendirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. AFA sonuçları ile belirlenen faktör yapısının doğruluğunu test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, maximum likelihood (en çok olabilirlik) kestirim metodu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Likert tipi ölçek maddeleri ile çalışılmasına rağmen çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olması (çarpıklık değerleri -0.755 ile -0.321 arasında, basıklık değerleri 0.198 ile 3.444 arasında) normal dağılım varsayımını karşıladığından maximum likelihood kestirim metodu tercih edilmiştir. DFA, modelin teorik yapı ile uyumunu değerlendirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz kapsamında χ^2/sd , RMSEA, CFI, GFI, AGFI ve NFI uyum indeksleri incelenmiştir. Bu analizde modelin uyum iyiliğini değerlendirmek için RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), CFI (Comparative Fit Index) ve GFI (Goodness of Fit Index) gibi indeksler dikkate alınmıştır. Literatürde RMSEA değerinin 0.08'in altında, CFI ve GFI değerlerinin ise 0.90'ın üzerinde olmasının modelin veriye uyumlu olduğunu gösterdiği belirtilmektedir (Hair ve ark., 2019; Kline, 2015). Son olarak, ölçeğin güvenirliği Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ile değerlendirilmiştir. DeVellis (2017) Cronbach Alpha değerinin 0.70'ın üzerinde olmasının yeterli, 0.85'in üzerinde olmasının ise yüksek güvenirlik olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bu kapsamda madde-toplam korelasyonları da analiz edilerek maddelerin ölçekle olan ilişkileri incelenmiştir.

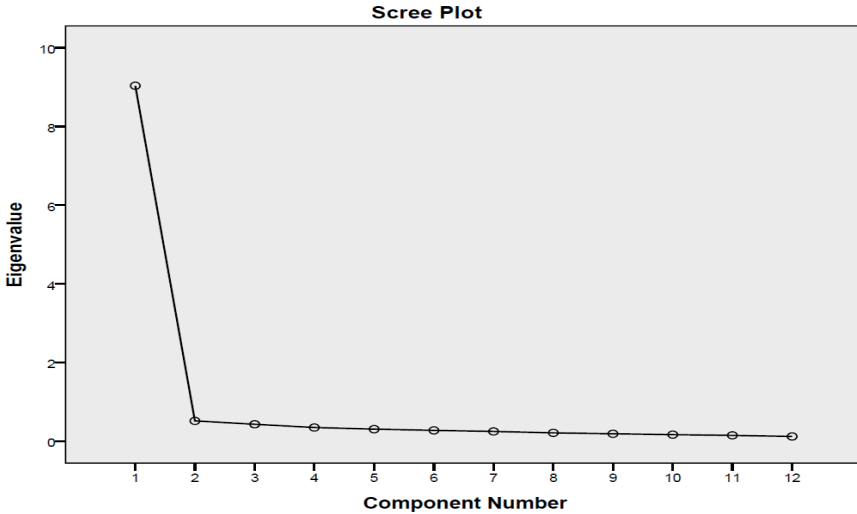
Bulgular

Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapısal niteliklerini değerlendirmek üzere sırası ile açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmasına karar verilmiştir. Toplam örneklem ($n=825$), SPSS'nin rastgele örneklem seçme fonksiyonu kullanılarak AFA için 411 ve DFA için 414 kişilik iki gruba ayrılmıştır. Buna göre öncelikle verilerin faktör analizine uygunluğunu incelemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri yapılmış, KMO katsayısı .970 olarak belirlenmiştir. Bu değer .60 kritik değerinin (Tabachnick ve Fidell, 2019) oldukça üzerindedir ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bartlett Küresellik Testi sonuçları da (ki-kare=10241.617, $sd=66$, $p<0.001$) verilerin faktör analizi için uygun olduğunu doğrulamaktadır. Bu sonuç da hem orijinal ölçek (ki-kare =2809.451, $p<0.001$) hem de Türkçe uyarlama (ki-kare=2023.830, $p<0.001$) çalışmalarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda veri üzerinde açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmasına karar verilmiştir.

AFA sonucunda tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Tek faktörün toplam varyansın %74.399'unu açıklaması Hair ve ark. (2019) sosyal bilimler için önerdiği %60 kriterinin üzerindedir. Elde edilen bu oran, ölçeğin orijinal çalışmasında (Arbaugh ve ark., 2008) rapor edilen %70.2 ve Türkçe uyarlama çalışmasında (Öztürk, 2012) bildirilen %68.5 açıklanan varyans oranlarından daha yüksektir. Temel bileşenler analizi ile elde edilen communality değerlerinin .639 ile .811 arasında değişmesi maddelerin ortak varyansa yüksek katkı sağladığını göstermektedir. Bu değerler, ölçeğin tek faktörlü güçlü bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Şekil 1'de yer alan kırılım eğrisi de ölçeğin tek faktörlü güçlü yapısını doğrular niteliktedir.

Şekil 1. AKFÖ'nün Yamaç Birikinti Grafiği

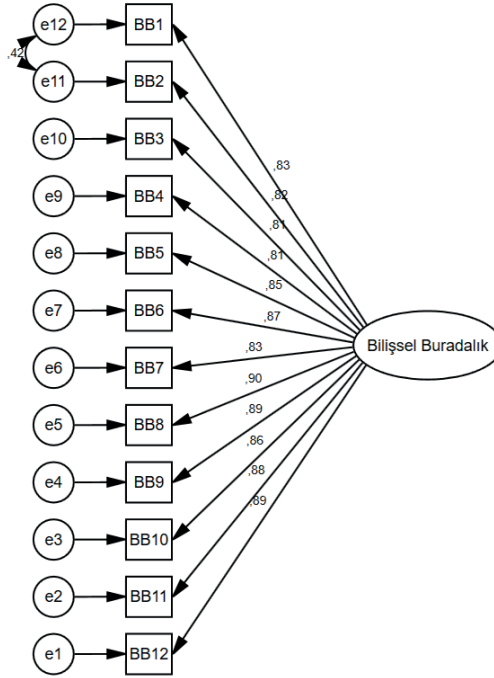
AFA sonuçlarına göre ölçeği temsil eden tek faktörde yer alan maddelere ait faktör yükleri ve düzeltilmiş madde korelasyon değerleri (DMKD) ile tek faktörün açıkladığı toplam varyans Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 1. Bilişsel Buradalık Ölçeğinin Faktör Yüğü ve Açıklanan Varyans Değerleri

Soru No	Sorular	Faktör Yüğüleri	DMKD
BB1	Ortaya atılan soru/sorular ders konularına olan ilgimi artırdı.	.852	.814
BB2	Ders etkinlikleri beni meraklandırdı.	.873	.852
BB3	Dersle ilgili sorularım yanıtlarını bulmak için kendimi güdülenmiş hissettim.	.830	.794
BB4	Bu dersle ilgili soru/soruları çözmek için çeşitli bilgi kaynaklarımı kullandım.	.799	.775
BB5	Beyin fırtınası yapmak ve ilgili bilgileri bulmaya çalışmak içerikle ilgili soruları yanıtlamamda yardımcı oldu.	.869	.838
BB6	Çevrim içi tartışmalar, farklı görüşleri anlamama yardım ederek değerli bir katkı sağladı.	.868	.830
BB7	Karşılaştığım yeni bilgi/fikirler ders etkinliklerindeki soruları yanıtlamamda bana yardımcı etti.	.871	.827
BB8	Öğrenme etkinlikleri, açıklamalar ve çözümler oluşturmamda bana yardım etti.	.901	.897
BB9	Ders kapsamındaki tartışmalar ve ders içeriğine ilişkin düşüncelerim bu derste temel fikirleri anlamama yardım etti.	.885	.866
BB10	Bu derste oluşturulan bilgileri uygulamak ve sınamak (test etmek) için çeşitli yollar tanımlayabilirim.	.865	.854
BB11	Derste ele alınan sorunlara gerçek yaşamda uygulayabileceğim çözümler geliştirdim.	.860	.839
BB12	Bu derste oluşturulan bilgileri, ileride işimde ya da dersle ilgili olmayan diğer etkinliklerde kullanabilirim.	.874	.853
Açıklanan toplam varyans (%)		74.399	
Özdeğer		8.928	

Tablo 1'de görüldüğü üzere ölçek maddelerinin faktör yükleri .829 ile .902 arasında değişmektedir. Maddelerin tümü yüksek faktör yüklerine sahip olup en yüksek faktör yükü BB8 maddesinde (.902), en düşük faktör yükü ise BB4 maddesinde (.829) gözlenmiştir. DMKD (Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu Değeri) sütununda yer alan değerler .798 ile .880 arasında değişmektedir. Elde edilen faktör yüklerinin tamamının .70'in üzerinde olması maddelerin ölçtükleri yapıyı iyi temsil ettiklerini göstermektedir.

Şekil 2. Bilişsel Buradalık Ölçeği 12 Maddelik DFA Modeli

DFA sonuçlarına göre tek faktörlü modelin uyum indeksleri incelendiğinde ki-kare/sd oranının 2.716 olduğu görülmüştür. Bu değer, Kline'nin (2015) önerdiği 5 kritik değerinin oldukça altında olup 3 mükemmel uyum kriterinin de altındadır. Modelin diğer uyum indeksleri (RMSEA=.064, CFI=.985, GFI=.954, AGFI=.922, NFI=.976) değerlendirildiğinde tüm değerlerin Hair ve ark. (2019) önerdiği kabul edilebilir uyum kriterlerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle CFI ve NFI değerlerinin .95'in üzerinde olması modelin mükemmel uyuma sahip olduğunu göstermektedir. RMSEA değerinin .064 olması ve güven aralığının (.051-.078) .08'in altında olması da model uyumunun güçlü olduğuna işaret etmektedir. Bu uyum indekslerinin tümünün mükemmel uyum için önerilen kritik değerlerin üzerinde olması ölçeğin faktör yapısının verilerle güçlü bir uyum gösterdiğini desteklemektedir.

Elde edilen model uyum indeksleri, Arbaugh ve ark. (2008) orijinal ölçek geliştirme çalışmasında (RMSEA=.067, CFI=.96, GFI=.93) ve Öztürk'ün (2012) Türkçeye uyarlama çalışmasında (RMSEA=.071, CFI=.94, GFI=.91) rapor edilen değerlerle karşılaştırıldığında mevcut çalışmada elde edilen indekslerin daha güçlü model-veri uyumuna işaret ettiği ve ölçeğin yapı geçerliğinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. AFA ile ortaya konan tek faktörlü yapı, bağımsız bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen DFA ile de doğrulanmış ve ölçeğin faktör yapısının tutarlılığı ampirik olarak desteklenmiştir. Faktör yükleri ve model uyum indekslerinin literatürde önerilen kritik değerleri karşılaması bilişsel buradalık yapısının psikometrik açıdan güçlü bir ölçüm modeli ile temsil edildiğini göstermektedir.

Güvenirlik Analizi

Ölçeğin güvenirliği, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ve madde-toplam korelasyonları ile incelenmiştir. Güvenirlik analizleri sonucunda Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .969 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, DeVellis'in (2017) .90 ve üzeri için önerdiği "mükemmel güvenirlik" kriterini karşılamakta olup hem Arbaugh ve ark. (2008) orijinal çalışmasında (.94) hem de Öztürk'ün (2012) uyarlama çalışmasında (.93) elde edilen katsayılardan daha yüksektir. Yüksek güvenirlik katsayısı, ölçeğin tutarlı ölçümler yapabildiğini ve maddelerin ölçülmek istenen yapıyı ölçmede başarılı olduğunu göstermektedir.

Madde-toplam korelasyonlarının .798 ile .880 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu değerler hem orijinal ölçekteki (.71-.83) hem de Türkçe uyarlama çalışmasındaki (.68-.79) korelasyonlardan daha yüksektir. Korelasyonların tümünün Hair ve ark. (2019) önerdiği .50 kritik değerinin oldukça üzerinde olması maddelerin ölçeğin bütünüyle yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu yüksek korelasyonlar, ölçeğin iç tutarlılığına önemli katkı sağlamak ve her bir maddenin bilişsel buradalık yapısını ölçmede etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Betimsel İstatistikler

Tablo 2'de sunulan betimsel istatistikler incelendiğinde madde ortalamalarının 2.79 ile 3.03 arasında değiştiği görülmektedir. Bu değerler, Arbaugh ve ark. (2008) orijinal çalışmasında bildirdikleri ortalama aralığı (2.77-3.12) ile benzerlik göstermektedir. En yüksek ortalama BB12 maddesinde ($M=3.03$, $SD=.55$), en düşük ortalama ise BB4 maddesinde ($M=2.79$, $SD=.68$) gözlenmiştir. Standart sapma değerlerinin .51 ile .68 arasında değişmesi yanıtların dar bir aralıkta toplandığını göstermektedir. Bu bulgular, katılımcıların bilişsel buradalık düzeylerinin orta-yüksek seviyede olduğunu ve bu açıdan orijinal ölçek çalışmasındaki örnekleme benzer özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Bilişsel Buradalık Ölçeği Maddelerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Madde	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
BB1	2.98	.51	-.694	3.444
BB2	2.94	.56	-.755	2.494
BB3	2.90	.63	-.511	1.021
BB4	2.79	.68	-.321	.198
BB5	2.95	.59	-.542	1.542
BB6	2.93	.64	-.620	1.319
BB7	2.97	.60	-.673	1.965
BB8	2.99	.58	-.673	2.281
BB9	2.98	.58	-.614	2.093
BB10	2.92	.62	-.570	1.311
BB11	2.97	.60	-.651	1.861
BB12	3.03	.55	-.523	2.493

Normallik varsayımının değerlendirilmesi için incelenen çarpıklık değerlerinin -.755 ile -.321 arasında basıklık değerlerinin ise .198 ile 3.444 arasında değiştiği belirlenmiştir. Çarpıklık değerleri, Tabachnick ve Fidell'in (2019) önerdiği ± 3 aralığında yer alırken, basıklık değerlerinin bir kısmı George ve Mallery'nin (2020) belirttiği ± 5 kabul edilebilir aralığı içerisinde. Çarpıklık değerlerinin sıfıra yakın ve negatif olması verilerin normal dağılıma yakın ancak hafifçe sola çarpık bir dağılım gösterdiğini, basıklık değerlerinin pozitif olması ise dağılımın normalden biraz daha sivri (leptokurtik) olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tüm değerlerin kabul edilebilir sınırlar içinde olması parametrik analizler için verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığını ortaya koymaktadır.

Maddelerin ayırt edicilik özelliğini incelemek için yanıt dağılımları analiz edilmiştir. Tüm maddelerin minimum 1, maksimum 4 değerini alması ve standart sapmaların .66 ile .71 arasında değişmesi, ölçeğin farklı düzeylerdeki bilişsel buradalık yapısını ayırt edebildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, Tabachnick ve Fidell'in (2019) önerdiği veri dağılım kriterlerini karşılamakta ve ölçeğin psikometrik özelliklerinin incelenmesi için veri setinin uygunluğunu desteklemektedir. Ayrıca ölçeğin ayırt edicilik özelliğini daha ayrıntılı değerlendirmek amacıyla yanıtların alt ve üst %25'lik gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bu test sonuçları, ölçeğin bilişsel buradalık düzeylerini etkili bir şekilde ayırt edebildiğini göstermektedir.

Tablo 3. Ölçek Ayırt Edicilik Analizi: Alt ve Üst Gruplar Arasındaki Farklılıklar

Değişken	Grup	N	$\bar{x}$	S	t	p
Ölçek Ayırt Ediciliği	Üst Grup	104	3.49	.40	19.290	.001
	Alt Grup	104	2.34	.46		

$p < .01$

Tablo 3'te, bilişsel buradalık düzeylerinin ayırt edicilik özelliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testi sonuçları sunulmaktadır. Üst %27'lik grup ile alt %27'lik grup arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($t(206) = 19.290, p < .001$). Üst grubun ortalaması ($\bar{x}=3.49$), alt grubun ortalamasından ($\bar{x}=2.34$) belirgin şekilde daha yüksektir. Bu sonuçlar, ölçeğin farklı düzeylerdeki bilişsel buradalık yapısını başarılı bir şekilde ayırt edebildiğini göstermektedir. Alt ve üst gruplar arasındaki bu anlamlı farklılaşmanın etki büyüklüğü (Cohen's $d=2.68$) yüksek düzeydedir ve bu sonuç ölçeğin ayırt edicilik düzeyinin oldukça yeterli olduğunu desteklemektedir.

Bilişsel buradalık düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizlerin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Demografik Değişkenlere Göre Bilişsel Buradalık Düzeylerinin Karşılaştırılması

Değişken	Grup	N	M	S	t/F	P*
1. Cinsiyet	Kadın	90	2.92	.47	-43	.662
	Erkek	324	2.95	.51		
2. Yaş	30 Yaş ve Altı	61	3.03	.47	2.27	.08
	31- 40 Yaş Arası	153	2.95	.55		
	41- 51 Yaş Arası	146	2.87	.50		
	51 Yaş ve Üzeri	39	3.05	.42		
3. Görev Yeri	Merkez	210	2.92	.53	125	.724
	Taşra	204	2.96	.48		
	Teknik	213	2.91	.54		
4. Unvan	İdari	160	2.95	.44	1.404	.247
	Yönetici	41	3.05	.55		

* p<.01

Demografik değişkenlere göre yapılan karşılaştırmalı analizler, bilişsel buradalık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığını ortaya koymaktadır. Cinsiyet değişkeni bağlamında yapılan analizler, kadın katılımcıların ($\bar{x}=2.92$) ve erkek katılımcıların ($\bar{x}=2.95$) bilişsel buradalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($t = -0.438$, $p = 0.662$). Yaş grupları açısından gerçekleştirilen karşılaştırmalar da 30 yaş ve altı ($\bar{x}=3.03$), 31-40 yaş arası ($\bar{x}=2.95$), 41-50 yaş arası ($\bar{x}=2.87$) ve 51 yaş ve üzeri ($\bar{x}=3.05$) katılımcılar arasında bilişsel buradalık düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymaktadır ($F = 2.270$, $p = 0.080$). Görev yerine göre yapılan analizler, merkezde ($\bar{x}=2.92$) ve taşra birimlerinde ($\bar{x}=2.96$) çalışan katılımcılar arasında bilişsel buradalık açısından anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($t = 0.125$, $p = 0.724$). Ünvan değişkeni bağlamında yapılan analizlerde teknik ($\bar{x}=2.91$), idari ($\bar{x}=2.95$, $S = 0.44$) ve yönetici ($\bar{x}=3.05$) pozisyonlarında görev yapan bireylerin bilişsel buradalık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır ($F = 1.404$, $p = 0.247$).

Elde edilen bu bulgular, bilişsel buradalığın demografik özelliklerden bağımsız bir psikolojik yapı olduğuna ve katılımcıların çevrim içi öğrenme süreçlerindeki bilişsel varlıklarının sosyo-demografik faktörlerden etkilenmediğine işaret etmektedir. Bu durum, özellikle yetişkinlere odaklanan hizmet içi eğitimler kapsamındaki çevrim içi öğrenme ortamlarında bilişsel buradalığın geliştirilmesine yönelik yapılacak müdahalelerde demografik değişkenlerin belirleyici bir rol oynamayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Elde edilen bu bulgular, bilişsel buradalığın bireylerin demografik özelliklerinden bağımsız bir yapı olduğunu ve çevrim içi öğrenme süreçlerindeki bilişsel varlıklarının sosyo-demografik faktörlerden etkilenmediğini göstermektedir. Bu durum, özellikle yetişkinlere yönelik hizmet içi eğitimler çerçevesinde tasarlanan çevrim

içi öğrenme ortamlarında, bilişsel buradalığın artırılmasına yönelik müdahalelerde demografik değişkenlerin belirleyici bir faktör oynamayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Sorgulama topluluğu modelinin bilişsel buradalık boyutunun bağımsız bir yapı olarak incelenmesini ve farklı demografik değişkenlerle ilişkisinin belirlenmesini amaçlamıştır. 825 yetişkin katılımcıyla gerçekleştirilen ve örneklemin AFA (n=411) ve DFA (n=414) için rastgele bölündüğü araştırma sonucunda elde edilen bulgular; bilişsel buradalığın güçlü psikometrik özelliklere sahip, tek faktörlü bir yapı olarak doğrulandığını ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlar, çevrim içi öğrenme ortamlarında bilişsel buradalığın bağımsız bir yapı olarak ölçülebileceğini ve değerlendirilebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Araştırma sonuçları, bilişsel buradalık ölçeğinin psikometrik özelliklerinin önceki çalışmalarla karşılaştırıldığında daha güçlü olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, faktör yükleri (.799-.901) hem orijinal ölçekteki (.71-.83) hem de Türkçe uyarlama çalışmasındaki (.68-.79) değerlerden daha yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde, tek faktörlü yapının açıkladığı varyans oranı (%74.399), hem Arbaugh ve ark. (2008) çalışmasında (%70.2) hem de Öztürk'ün (2012) uyarlama çalışmasında (%68.5) elde edilen değerlerden daha yüksektir. Commuality değerlerinin (.639-.811) önceki çalışmalarda elde edilen değerlerden (orijinal ölçekte .652-.748, Türkçe uyarlamada .634-.762) daha yüksek olması maddelerin ortak varyansa katkısının arttığını göstermektedir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına göre elde edilen model uyum indeksleri ($\chi^2/sd=2.716$, RMSEA=.064, CFI=.985, GFI=.954), Arbaugh ve ark. (2008) çalışmasında (RMSEA=.067, CFI=.96, GFI=.93) ve Öztürk'ün (2012) uyarlama çalışmasında (RMSEA=.071, CFI=.94, GFI=.91) rapor edilen değerlerden daha iyi uyum göstermektedir. Güvenirlik analizi sonuçları da benzer şekilde ölçeğin Cronbach Alpha değerinin (.969) hem orijinal (.94) hem de Türkçe uyarlama (.93) çalışmalarındaki değerlerden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Madde-toplam korelasyonlarının (.798-.880) önceki çalışmalara göre (orijinal ölçekte .71-.83, Türkçe uyarlamada .68-.79) daha yüksek olması, maddelerin ölçeğin bütünüyle daha güçlü ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca madde ortalamalarının (2.79-3.03) Arbaugh ve ark. (2008) çalışmasındaki değerlerle (2.77-3.12) tutarlılık göstermesi ölçeğin farklı örneklerde benzer şekilde işlev gördüğüne işaret etmektedir. Bu bulgular, bilişsel buradalık ölçeğinin Türkçe formunun yetişkin öğrenenler ile çalışılırken geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini ve çevrim içi öğrenme ortamlarında bilişsel buradalığın bağımsız bir yapı olarak ele alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Araştırma sonucu ortaya çıkan bulgular, bilişsel buradalık ölçeğinin yüksek yapı geçerliği ve güvenilirliğe sahip olduğunu güçlü bir şekilde desteklemektedir. Tek faktörlü yapının toplam varyansın %74.399'unu açıklaması, faktör yüklerinin .799 ile .901 arasında değişmesi ve Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısının .969 olarak hesaplanması, ölçeğin bilişsel süreçleri ölçmedeki etkinliğini vurgulamaktadır. Bu sonuçlar ve özellikle geniş örneklem üzerinde gerçekleştirilen AFA ve DFA analizlerinden elde edilen bulgular, ölçeğin farklı örneklerde tutarlı sonuçlar verebilecek ve akademik-profesyonel bağlamlarda kullanılabilecek nitelikte olduğuna işaret etmektedir.

Yapısal açıdan incelendiğinde, bilişsel buradalık ölçeğinin toplam varyansın %74.399'unu açıklaması, Hair ve ark. (2019) sosyal bilimler için önerdiği %60 kriterinin üzerinde olup hem orijinal ölçek (%51.124) hem de özellikle doğrulamalı faktör analizi sonuçlarında elde edilen model uyum indeksleri ($\chi^2/sd=2.716$, RMSEA=.064,

CFI=.985, GFI=.954) literatürde önerilen kritik değerlerin üzerindedir. Bu güçlü model-veri uyumu ve yüksek açıklanan varyans oranı, ölçeğin bilişsel buradalık yapısını kapsamlı bir şekilde ölçtüğünü ve yapı geçerliğinin güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca elde edilen communality değerlerinin .639 ile .811 arasında değişmesi maddelerin ortak varyansa yüksek katkı sağladığını ve ölçek maddelerinin bilişsel buradalık yapısını başarılı bir şekilde temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Güvenirlik analizleri, ölçeğin yüksek iç tutarlılık katsayısına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Cronbach's Alpha değeri (.967), Arbaugh ve ark. (2008) orijinal çalışmasında (.94) ve Öztürk'ün (2012) Türkçe uyarlama çalışmasında (.93) elde edilen değerlerden daha yüksektir. Madde-toplam korelasyonlarının .798 ile .880 arasında değişmesi her bir maddenin ölçeğin bütünüyle yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliğinin zamanla artış gösterdiğine ve farklı bağlamlarda tutarlı sonuçlar verebileceğine işaret etmektedir. Ayrıca bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre ($t(206) = 19.290, p < .001$), ölçeğin bilişsel buradalık düzeylerini etkili bir şekilde ayırt edebildiği doğrulanmıştır.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, bilişsel buradalık düzeyinin demografik değişkenlerden (cinsiyet, yaş, görev yeri ve ünvan) bağımsız olduğunun tespit edilmesidir. Cinsiyet, yaş, görev yeri ve ünvan değişkenlerine göre yapılan karşılaştırmalarda anlamlı farklılıklar gözlemlenmemiştir. ($p > 0.05$). Bu sonuç bilişsel buradalığın sosyo-demografik özelliklerden etkilenmeyen genel bir yapı olduğunu göstermektedir. Bulgular, Garrison ve ark. (2001) öne sürdüğü, bilişsel buradalığın kişisel özelliklerden çok öğrenme ortamının niteliği ile ilişkili olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu durum, çevrim içi öğrenme ortamlarının tasarımı demografik değişkenlerin belirleyici bir rol oynamadığını ve öğrenme süreçlerinin tüm katılımcılar için benzer şekilde işlediğini göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli katkısı, Arbaugh ve ark. (2008) önerisini takip ederek sorgulama topluluğu modelinin alt faktörlerini bağımsız olarak incelemiş olmasıdır. Nitekim yazarlar, modelin tüm faktörlerinin bir arada ölçülmesinin faktörler arasında çakışmalara neden olabileceğini ve her bir bileşenin bağımsız özelliklerinin tam olarak anlaşılmasını engelleyebileceğini belirtmişlerdir. Bu çalışmada bilişsel buradalığın bağımsız olarak incelenmesi, yapının daha net anlaşılmasına ve ölçüm hassasiyetinin artmasına katkı sağlamıştır.

Araştırma bulgularına dayanarak gelecek araştırmalarda diğer faktörlerin (sosyal ve öğretimsel buradalık) de bağımsız yapılar olarak incelenmesi önerilmektedir. Her bir faktörün bağımsız olarak incelenmesi modelin teorik temellerinin güçlendirilmesine ve faktörler arası ilişkilerin daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu yaklaşım, her bir faktörün çevrim içi öğrenme süreçlerindeki özgün rolünün daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.

Bilişsel buradalık ölçeğinin farklı örneklem gruplarında test edilmesi, ölçeğin genellenebilirliğini artırmak ve farklı bağlamlarda geçerliliğini sınamak açısından kritik bir adımdır. Özellikle gençler, yüksek lisans öğrencileri, uzaktan eğitim programlarına katılan bireyler ve disiplinler arası öğrenci grupları üzerinde yapılacak çalışmalar, ölçeğin farklı eğitim ortamlarında nasıl işlediğine dair daha kapsamlı kanıtlar sağlayacaktır. Ayrıca kurumsal eğitimler, açık ve uzaktan öğrenme platformları ve karma öğrenme modellerinde ölçeğin uygulanması bilişsel buradalığın farklı öğretim yaklaşımlarındaki rolünü daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye olanak tanıyacaktır. Bu tür çalışmalar, ölçeğin farklı demografik ve pedagojik bağlamlarda geçerliliğini ve güvenilirliğini artırarak bilişsel buradalığın öğrenme süreçlerindeki etkisini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Çalışmada kullanılan geniş örneklem büyüklüğü ($n=825$), ölçeğin psikometrik özelliklerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamıştır. Örneklem, açıcı faktör analizi (AFA, $n = 411$) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA, $n = 414$) için rastgele bölünerek modelin yapı geçerliğine ilişkin daha güçlü kanıtlar elde edilmiştir.

Analiz sonuçları; GFI, AGFI ve RMSEA gibi model uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu ve ölçeğin geçerliliğini desteklediğini göstermektedir. Bununla birlikte gelecek araştırmalarda farklı örneklem gruplarında test edilmesi, ölçeğin genellenebilirliğini artırarak farklı eğitim bağlamlarında daha geniş kapsamlı değerlendirmeler yapılmasına olanak tanıyacaktır.

Araştırmanın kesitsel deseninden kaynaklanan sınırlılıkları aşmak için bilişsel buradalığın çevrim içi öğrenme çıktıları ile ilişkisini inceleyen boylamsal çalışmalar yapılması önerilmektedir. Özellikle akademik başarı, öğrenci memnuniyeti ve derse devamlılık gibi değişkenlerle bilişsel buradalık arasındaki ilişkilerin zaman içindeki değişiminin incelenmesi yapının öğrenme süreçlerindeki rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu tür çalışmalar, çevrim içi öğrenme ortamlarının tasarımı için önemli ipuçları sunabilir.

Çalışmamızda yalnızca nicel yöntemlerin kullanılmış olması sınırlılığını aşmak için karma yöntem araştırmaları ile bilişsel buradalığın gelişim sürecini etkileyen faktörlerin derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Nicel verilerin yanı sıra nitel verilerle desteklenen araştırmalar, bilişsel buradalığın nasıl geliştiğini ve hangi faktörlerden etkilendiğini daha detaylı anlamamızı sağlayacaktır. Ayrıca tek bir kurumda gerçekleştirilen bu çalışmanın bir diğer sınırlılığını gidermek üzere farklı sektörlerden ve kurumlardan katılımcılarla karşılaştırmalı çalışmalar yapılması bulguların genellenebilirliğini artıracaktır. Bu anlayış, çevrim içi öğrenme ortamlarının daha etkili tasarlanmasına katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma sorgulama topluluğu modelinin bilişsel buradalık boyutunu kapsamlı bir şekilde incelemiş ve ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, çevrim içi öğrenme ortamlarının tasarımı ve değerlendirilmesinde bilişsel buradalığın bağımsız bir yapı olarak ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. İleride yapılacak araştırmalarla bilişsel buradalık yapısının daha iyi anlaşılması çevrim içi öğrenme süreçlerinin kalitesinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Validity and Reliability Study of the Cognitive Presence Scale*

Ahmet Çançelik*

Arif Altun**

Introduction

The rapid development of educational technologies has made online learning environments more accessible and flexible, particularly through the use of video-based content. The community of inquiry (CoI) model, developed by Garrison, Anderson, and Archer (2001), provides a theoretical framework for understanding online learning processes based on Dewey's progressive educational philosophy. This model conceptualizes learning through three interconnected components: cognitive presence, social presence, and teaching presence. Among these, cognitive presence plays a crucial role in developing critical thinking and meaning-making skills in online learning environments. The systematic examination of cognitive presence as an independent construct with a large sample size (N=825) and robust methodological approach is essential for improving the quality of online learning experiences and developing effective instructional strategies.

Method

This study employed a quantitative research design to examine the psychometric properties of the cognitive presence dimension of the community of inquiry scale. The research was conducted with 825 participants working in four different regions of a public institution that delivers in-service training through online platforms.

To ensure independent validation of the scale's structure, the total sample was randomly divided into two groups for exploratory factor analysis (EFA, n=411) and confirmatory factor analysis (CFA, n=414). As Orçan (2018) emphasizes, EFA and CFA should ideally be conducted on separate datasets to validate the factorial structure more reliably. This methodological approach ensures that either a single dataset can be randomly

* This study was prepared within the scope of the author's doctoral dissertation titled 'Video Content in Corporate Training: The Effect of Interactive and Non-interactive Videos on Learning'

** Specialist, Turkish Petroleum Corporation, Ankara, Türkiye, acancelik@gmail.com ORCID: 0009-0000-3646-047

*** Prof. Dr., Hacettepe University, Ankara, Türkiye, altunar@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4060-6157

split into two independent groups, or two separate datasets can be collected at different time points for analysis, enhancing the robustness of the validation process.

The sample consisted predominantly of male participants (78.2%, $n=645$), with female participants comprising 21.8% ($n=180$). Participants represented varying age groups: 14.3% ($n=118$) aged 30 and under, 36.7% ($n=303$) between 31-40, 35.3% ($n=291$) between 41-50, and 13.7% ($n=77$) aged 51 and above. Participants held various positions: technical (51.5%, $n=425$), administrative (37.8%, $n=312$), and managerial (10.7%, $n=89$) roles.

Data were collected using the cognitive presence subscale of the community of inquiry scale, originally developed by Arbaugh et al. (2008) and adapted to Turkish by Öztürk (2012), along with a demographic information form. The data collection process was conducted online through the institution's distance education system. The cognitive presence subscale consists of 12 items rated on a four-point Likert scale.

Findings

The exploratory factor analysis revealed a single-factor structure explaining 74.399% of the total variance, with factor loadings ranging from .799 to .901. This exceeded both the original scale's explained variance (70.2%) and the Turkish adaptation study (68.5%). The Kaiser-Meyer-Olkin value of .970 and Bartlett's Test of Sphericity ($\chi^2=10241.617$, $p<.001$) confirmed the data's suitability for factor analysis.

Confirmatory factor analysis showed excellent fit indices for the single-factor model ($\chi^2/df=2.716$, RMSEA=.064, CFI=.985, GFI=.954, AGFI=.922, NFI=.976). The RMSEA value of .064 and its confidence interval (.051-.078) being below .08 indicated strong model fit. The ECVI value (.457) was lower than both the saturated model (.378) and independence model (12.607), suggesting high cross-validity of the model. The HOELTER index values (208 for .05 significance level and 236 for .01 significance level) exceeded the critical threshold of 200, confirming adequate sample size for model testing.

The scale exhibited high reliability with a Cronbach's Alpha coefficient of .969, and item-total correlations ranged from .798 to .880. The comparison of upper and lower 27% groups showed significant differentiation ($t(206)=19.290$, $p<.001$), with a large effect size (Cohen's $d=2.68$), supporting the scale's discriminant validity. Statistical analyses revealed no significant differences in cognitive presence levels across demographic variables including gender ($t=-0.438$, $p=.662$), age ($F=2.270$, $p=.080$), work location ($t=0.125$, $p=.724$), and job title ($F=1.404$, $p=.247$). This finding suggests that cognitive presence operates as a universal construct independent of demographic characteristics.

Discussion, Conclusion, and Suggestions

The findings confirm that the cognitive presence dimension of the community of inquiry model can be effectively measured as an independent construct, with strong psychometric properties supporting its validity and reliability. The study's methodological strength lies in its large sample size ($N=825$) and the strategic division of the sample for EFA ($n=411$) and CFA ($n=414$), ensuring an independent validation of the scale's factorial structure. As Orçan (2018) highlights, EFA and CFA should be conducted on separate datasets to enhance the robustness of the construct validity. This approach provided strong empirical evidence, with the single-factor structure explaining 74.399% of the total variance and demonstrating excellent model fit indices ($\chi^2/df=2.716$, RMSEA=.064, CFI=.985, GFI=.954).

The high explained variance and reliability coefficients ($\alpha = .969$) suggest that the Turkish version of the scale has improved over time, showing stronger psychometric properties than both the original scale (Arbaugh et al., 2008; $\alpha = .94$) and its initial Turkish adaptation (Öztürk, 2012; $\alpha = .93$). The scale's independence from demographic variables supports Garrison et al.'s (2001) proposition that cognitive presence is more related to the quality of the learning environment than personal characteristics. This finding has important implications for the design of online learning environments, suggesting that instructional strategies need not be differentiated based on demographic factors.

Future research recommendations include:

- Examining other components of the CoI model (social and teaching presence) as independent constructs
- Testing the scale with different sample groups to enhance generalizability
- Conducting longitudinal studies to investigate relationships between cognitive presence and learning outcomes
- Implementing mixed-method research designs to explore factors affecting cognitive presence development
- Using larger sample sizes (>1000) to further validate the scale's psychometric properties
- These findings contribute to the theoretical understanding of cognitive presence and provide practical implications for designing effective online learning environments.

Kaynakça/References

- Akyol, Z. ve Garrison, D. R. (2011). Understanding cognitive presence in an online and blended community of inquiry: Assessing outcomes and processes for deep approaches to learning. *British Journal of Educational Technology*, 42(2), 233–250. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2009.01029.x>
- Akyol, Z., Garrison, D. R. ve Ozden, M. Y. (2009). Online and blended communities of inquiry: Exploring the developmental and perceptual differences. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 10(6), 65–83. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v10i6.765>
- Anderson, T. ve Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
- Appleton, J. J., Christenson, S. L. ve Furlong, M. J. (2008). Student engagement with school: Critical conceptual and methodological issues of the construct. *Psychology in the Schools*, 45(5), 369–386. <https://doi.org/10.1002/pits.20303>
- Arbaugh, J. B., Cleveland-Innes, M., Diaz, S. R., Garrison, D. R., Ice, P., Richardson, J. C. ve Swan, K. P. (2008). Developing a community of inquiry instrument: Testing a measure of the Community of Inquiry framework using a multi-institutional sample. *The Internet and Higher Education*, 11(3–4), 133–136. <https://doi.org/10.1016/j.ihe-duc.2008.06.003>
- Castellanos-Reyes, D. (2020). 20 years of the Community of Inquiry framework. *TechTrends*, 64(4), 557–560. <https://doi.org/10.1007/s11528-020-00491-7>
- Comrey, A. L. ve Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum.
- Czerkawski, B. C. (2016). Blending formal and informal learning networks for online learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(3), 138–156. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v17i3.2369>
- DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). SAGE Publications.
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C. ve Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59–109. <https://doi.org/10.3102/00346543074001059>

- Garrison, D. R. (2016). *E-learning in the 21st century: A community of inquiry framework for research and practice* (3rd ed.). Routledge.
- Garrison, D. R. ve Anderson, T. (2003). *E-learning in the 21st century: A framework for research and practice*. Routledge.
- Garrison, D. R. ve Arbaugh, J. B. (2007). Researching the community of inquiry framework: Review, issues, and future directions. *The Internet and Higher Education*, 10(3), 157–172. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2007.04.001>
- Garrison, D. R., Anderson, T. ve Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2–3), 87–105. [https://doi.org/10.1016/S1096-7516\(00\)00016-6](https://doi.org/10.1016/S1096-7516(00)00016-6)
- Garrison, D. R., Anderson, T. ve Archer, W. (2001). Critical thinking, cognitive presence, and computer conferencing in distance education. *American Journal of Distance Education*, 15(1), 7–23. <https://doi.org/10.1080/08923640109527071>
- George, D. ve Mallery, P. (2020). *IBM SPSS Statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th ed.). Routledge.
- Gutiérrez-Santiuste, E., Rodríguez-Sabiote, C. ve Gallego-Arrufat, M. J. (2015). Cognitive presence through social and teaching presence in communities of inquiry: A correlational-predictive study. *Australasian Journal of Educational Technology*, 31(3), 349–362. <https://doi.org/10.14742/ajet.1666>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning.
- IBM Corp. (2016). *IBM SPSS AMOS (Version 24.0)* [Computer software]. IBM Corp.
- IBM Corp. (2017). *IBM SPSS Statistics for Windows (Version 25.0)* [Computer software]. IBM Corp.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31–36. <https://doi.org/10.1007/BF02291575>
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford Press.
- Kozan, K. ve Caskurlu, S. (2018). On the relationships between cognitive presence, cognitive load, and critical thinking in a research course: A path analysis. *Contemporary Educational Technology*, 9(1), 42–60. <https://doi.org/10.30935/cedtech/6211>
- Kozan, K. ve Richardson, J. C. (2014). Interrelationships between and among social, teaching, and cognitive presence. *The Internet and Higher Education*, 21, 68–73. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2013.10.002>
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S. ve Hong, S. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4(1), 84–99. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.4.1.84>
- Mann, S. J. (2001). Alternative perspectives on the student experience: Alienation and engagement. *Studies in Higher Education*, 26(1), 7–19. <https://doi.org/10.1080/03075070020030689>
- Orçan, F. (2018). Exploratory and confirmatory factor analysis: Which one to use first? *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 9(4), 413–421. <https://doi.org/10.21031/epod.394323>
- Öztürk, E. (2012). An adaptation of the Community of Inquiry Index: The study of validity and reliability. *Elementary Education Online*, 11(2), 408–422.
- Shea, P. ve Bidjerano, T. (2009). Community of inquiry as a theoretical framework to foster “epistemic engagement” and “cognitive presence” in online education. *Computers and Education*, 52(3), 543–551, 52(3), 543–553. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2008.10.007>
- Smallwood, J. ve Schooler, J. W. (2015). The science of mind wandering: Empirically navigating the stream of consciousness. *Annual Review of Psychology*, 66, 487–518. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015331>
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.
- Vaughan, N. D., Cleveland-Innes, M. ve Garrison, D. R. (2013). *Teaching in blended learning environments: Creating and sustaining communities of inquiry*. Athabasca University Press.
- Wang, X. ve Stein, Z. (2014). Understanding cognitive presence in online learning environments: A structural equation modeling approach. *Educational Technology Research and Development*, 62(6), 841–859. <https://doi.org/10.1007/s11423-014-9371-5>
- Zhang, W. ve Lin, C. (2021). Cognitive presence and online learning performance: A meta-analysis. *Educational Technology Research and Development*, 69(6), 1321–1341. <https://doi.org/10.1007/s11423-021-10029-0>

GENÇLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yazarlara Notlar

Dergimizde sadece özgün ve daha önce yayınlanmamış makalelere yer verilmektedir.

Yazı gönderme ve değerlendirme süreçleri Dergipark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Aşağıdaki biçimsel şartları taşımayan ve imla kurallarına uygun olmayan çalışmalar bilimsel değerlendirme sürecine alınmamaktadır. Araştırmacılar intihal.net ya da turnitin gibi programlarda oluşturmuş oldukları benzerlik raporunu da sisteme yüklemelidir.

Değerlendirilmek üzere dergimizde gönderilen çalışmalar; başlık düzeni, yapı, atıf, alıntı, kaynakça, tablo ve şekiller dahil olmak üzere tümüyle APA (7th edition of the Publication Manual of the American Psychological Association) yazım kuralları dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Gönderilerin uzunluğunun 4.000-8.000 kelime arasında olması beklenmektedir. Daha geniş kapsamlı çalışmalar için editörle irtibat kurulmalıdır. Çalışmalar, Times News Roman yazı tipinde, 12 punto büyüklüğünde ve çift satır aralığında hazırlanmalı, sayfa kenar boşlukları 2.5 cm olarak düzenlenmelidir. Çalışmalar için 150-200 kelime arasında bir Özet Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmalıdır. Ayrıca Türkçe çalışmalar için İngilizce, İngilizce çalışmalar için de Türkçe olmak üzere, yaklaşık 750 kelime uzunluğunda bir Genişletilmiş Özet hazırlanmalıdır.

Editör değerlendirmesinden sonra, tüm makaleler en az iki hakeme gönderilmektedir. Kör hakem değerlendirmelerine dayalı olarak nihai karar Editör tarafından verilmektedir.

Tüm başvurular elektronik olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/genclikarastirmalari> adresinde yer alan bağlantı kullanılarak gönderilmelidir. Kör hakemlik süreci için sisteme yüklenen makale metinlerinde kesinlikle çalışmanın yazarlarına ilişkin herhangi bir bilgi yer almamalıdır.

Çalışmalarda sırasıyla aşağıdaki başlıklar yer almalıdır:

Başlık;

- 10-12 kelime uzunluğunda, içeriği yansıtan kapsayıcı nitelikte düzenlenmelidir.

Özet;

Her ampirik çalışma; Amaç, Yöntem (araştırma modeli, ölçme araçları, çalışma grubu), Temel Sonuçlar, Araştırma ve Uygulama için Öneriler alt başlıklarından oluşan, Türkçe ve İngilizce dillerinde hazırlanmış bir yapılandırılmış özet içermelidir. Ampirik olmayan ya da kavramsal çalışmalar kendi çerçevelerine uygun olarak Amaç, Kavramsal Model, Sonuçlar ve Öneriler gibi alt başlıklar taşımamalıdır.

Çalışmanın özgün değeri Amaç alt başlığı altında kısaca vurgulanabilir. Yapılandırılmış özet yaklaşık 150-200 kelime sınırlarında olmalıdır.

Anahtar Kelimeler;

- En az 3 en çok 5 anahtar kelime ya da kelime grubu belirlenmelidir. Anahtar kelimeler mümkün mertebe başlıkta yer almayan kavramlardan oluşmalıdır.

Giriş;

- Araştırmanın kavramsal temeli ve çerçevesi, alanyazında yer alan konu ile ilgili geleneksel ve güncel tartışmalar ve mevcut çalışmanın ilgili alanyazına katkısı bu bölümde geniş olarak açıklanmalıdır. İlgili alandaki mevcut bilgi birikimi eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmalı ve mevcut araştırmanın önemi ve özgün değeri güçlü biçimde vurgulanmalı, amaç ve alt problemleri net olarak tanımlanmalıdır. Araştırmacılar gerekli gördükleri takdirde bu bölüm içerisinde alt başlıklar oluşturabilirler.

Yöntem;

- Araştırmanın modeli, evren, örneklem ya da çalışma grubu, veri toplama araçları, geçerlik ve güvenirlik kanıtları, veri toplama ve analiz yöntemleri ile sınırlılıkları detaylı olarak açıklanmalıdır.

Bulgular;

- Araştırma bulguları, araştırmanın problem cümlesi ile uyumlu olarak, gerekli durumlarda tablo, şekil ya da grafik desteği ile sunulmalıdır. Araştırmanın çalışma grubu ile ilgili demografik bilgiler, Bulgular bölümünde değil Yöntem bölümünde ilgili başlık altında sunulmalıdır. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarına ilişkin geçerlik ve güvenirlik bilgileri, Bulgular bölümünde değil Yöntem bölümünde ilgili başlık altında sunulmalıdır.

Tartışma;

- Araştırmanın temel bulguları özetlenmeli, bulgular ilgili ve güncel alanyazınla ilişkilendirilerek tartışma derinleştirilmeli ve çıkarımlara (sonuç) ulaşılmalıdır. Tartışmada eleştirel ve bilimsel bir yaklaşım ortaya konulmalıdır.

Sonuç ve Öneriler;

- Tartışma sonucunda ortaya çıkan temel çıkarımlar ve bu çıkarımlara bağlı olarak geliştirilen öneriler özetlenmelidir. Sonuç ve öneriler araştırma bulgularının ötesine geçmemelidir.

Kaynakça;

Kaynakçanın oluşturulmasında APA son sürümü esas alınmalıdır. Araştırmacılar, nitelikli bir çalışmanın hem ilgili alanyazındaki klasik kaynaklara/yaklaşımlara atıfta bulunması hem de güncel tartışmaları ihtiva etmesi gerektiğini dikkate almalıdır.

JOURNAL OF YOUTH RESEARCH

Notes for Writers

Our journal accepts only original and previously unpublished articles.

All processes related to the submission and evaluation of manuscripts are run through Dergipark. Studies not following proper formatting or spelling rules will not be considered for scientific evaluation. A similarity report issued from programs like www.intihal.net or turnitin must accompany all submissions of manuscripts.

Studies sent to our journal for evaluation are to follow APA style guidelines (7th Edition of the Publication Manual of the American Psychological Association). This includes all headings, citations, quotations, references, and figures included in the study, as well as the actual structure of the study itself.

As we expect that manuscripts' length range from 4,000 to 8,000 words, authors should contact the editor for works exceeding the upper limit. Studies should be double spaced and written in 12 point Times New Roman font. Page margins should be at 2.5 cm. An abstract consisting of 150 to 200 words in both Turkish and English should accompany all studies. Furthermore, a Turkish extended abstract of approximately 750 words should accompany English-language studies whereas an English extended abstract of equal length should accompany Turkish-language studies.

After evaluation by the editor, all articles are sent to at least two referees for blind review. Basing his/her decision on the referees' comments, the editor makes the ultimate decision for whether the article will proceed on to subsequent stages.

All applications are to be sent electronically using the link found on <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gendikarastirmalari>. During the blind review process, absolutely no information related to the author(s) of a study is to be included in the texts uploaded.

Studies should include the following headings:

Title;

- The title should consist of 10 to 12 words and reflect the content of the work in a comprehensive manner.

Abstract;

Empirical studies should contain a structured abstract in both Turkish and English that consists of the following sections: Aim, Method (research model, measurement tools, and study group), Basic Conclusions, and Recommendations for Future Research and Practice. Non-empirical or conceptual studies, however, should include the following sections, as necessary: Aim, Conceptual Model, Conclusions, and Recommendations.

The study's original value may be briefly emphasized in a sub-section under the study's aim. The structured abstract should range from 150 to 200 words.

Keywords;

- A minimum of three and a maximum of five keywords or word groups should be specified. As much as possible, keywords should be concepts not used in the title.

Introduction;

- The conceptual foundation and framework of the research, traditional and contemporary discussions related to the subject in the literature, and how it will contribute to the relevant literature should be broadly expounded upon in this section. The current knowledge accumulation should be critically evaluated, the importance and original value of the research strongly emphasized, and the objectives and sub-problems clearly identified. Researchers may add supplemental sub-headings as they deem fit in this section.

Method;

- In this section, the research model, universe, sample or study group, data collection tools, evidence on the study's validity and reliability, and the data collection and analysis methods used in this study, including their limitations, should be explained in details.

Findings;

- The research findings should be in harmony with the problem statement of the research and supported by the necessary tables, figures, and/or graphics. The demographics of the study group should be presented under the method and not under the findings. Likewise, information on the validity and reliability of the measurement tools used during research should also be presented in the method and not under the findings.

Discussion;

- The basic research findings should be summarized, discussion on the findings should be deepened and related to the relevant contemporary literature, and conclusions should be made. Discussion should be critical and scientific in nature.

Conclusions and Recommendations;

- The basic conclusions resulting from the discussion and recommendations based on these conclusions should be summarized without exceeding the actual scope of the findings.

References;

The most recent version of APA should be used as a basis while composing references. Researchers should keep in mind that a high-quality study should include references not only to classic sources and approaches present in the relevant literature but also to contemporary discussions.

BU SAYIDA

Mehmet Enes Sağar

Üniversite Öğrencilerinde Sigaranın Psikolojik Bağımlılığı, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlımlığın İncelenmesi
Investigation of Psychological Dependence on Smoking, Cognitive Flexibility and Resilience in University Students

Ezgi Yazgan & Gülen Baran

13-16 Yaş Arası Ergenlerde Sosyal Destek Algısı ve Psikolojik Sağlımlık ile Duygusal Yeme Davranışı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi
Examination of Relationships Between Perception of Social Support, Psychological Resilience and Emotional Eating Behavior in Adolescents Aged 13-16

Mustafa Yılmaz & Ferhunde Hayırsever Topçu & İlhan Günbayı

Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Development of a Global Climate Change Awareness Scale: A Validity and Reliability Study

Yahya Aktu

Sanal Ortamlardaki Gizli Tehlike: Çevrim İçi Çocuk İstismarı
The Hidden Danger in Virtual Environments: Online Child Exploitation

Musa Gürel & Ayşegül Daşgın & İlker Aktürk & Ömer Miraç Yaman

Kadın Bağımlı Olmak: Tedavi Süreci, Zorluklar ve Öneriler
Being a Female Addict: Treatment Process, Challenges and Recommendations

Ahmet Cançelik & Arif Altun

Bilişsel Buradalık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Validity and Reliability Study of the Cognitive Presence Scale

